

**T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**KOLEKTİF BELLEK VE MEKÂN İLİŞKİSİ: 27 MAYIS 1960
DÖNEMİ YASSIADA ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Yüksek Lisans Tezi

Seval Özdemir

Ankara- 2020

T.C
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KOLEKTİF BELLEK ve MEKÂN İLİŞKİSİ: 27 MAYIS 1960
DÖNEMİ YASSIADA ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

Seval Özdemir

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Gürçel Akdemir

Ankara- 2020

KABUL VE ONAY

Seval Özdemir tarafından hazırlanan “Kolektif Bellek ve Mekân İlişkisi: 27 Mayıs 1960 Dönemi Yassıada Üzerine Bir İnceleme” başlıklı bu çalışma, 27/07/2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Programında Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Dr. Öğretim Üyesi Aslı GÜLSEVEN (Başkan)

Dr. Öğretim Üyesi Tuğba GÜRÇEL AKDEMİR (Danışman)

Prof. Dr. Savaş Zafer ŞAHİN (Üye)

Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesi'ne uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasını;

- Akademik ve etik kurallar çerçevesinde hazırladığımı,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

20/08/2020

Seval Özdemir

ÖZ

ÖZDEMİR, Seval. Türkiye’de Kolektif Bellek ve Mekân ile İlişkisi: 27 Mayıs 1960 Dönemi Yassıda Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.

Gelişen toplumsal ilişkiler ile son yıllarda toplumsal hafıza ve hafıza konusu birçok disiplin tarafından araştırma konusu olmuştur. Hafızanın mekân ile olan ilişkisinde önemli olan unsur birey ve toplum arasındaki bağıdır. Mekân, belleği etkileyen en önemli unsurlardan biridir. Bu nedendir ki, özellikle 20. yüzyıl sonrasında akademik alanda araştırmalara konu olan hafıza çalışmaları Türkiye’de de son yıllarda gittikçe artan bir öneme sahip olmuştur. Toplumsal hafızasının mekân ile ilişkisi kavramsal olarak hafıza mekânının dönüşümüne dair çalışmalarda alanın gelişimine katkı sunmaktadır.

Bu çalışmada toplumsal hafıza ile mekân ilişkisi, Maurice Halbwachs’ın “hafızanın toplumsal çerçeveleri” kuramı bağlamında, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrasında yargılamaların gerçekleştiği Yassıda’nın mekânsal dönüşümü üzerinden incelenmiştir. Tezin amaçları doğrultusunda toplumsal hafızada Yassıda’nın yerini değerlendirmek için niteliksel bir araştırma gerçekleştirilerek 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile bir mekân arasında kurulan ilişki ve Yassıda’nın toplumsal bellekte bir hafıza mekânı olduğu ortaya konulmuştur. Toplumsal hafızanın zaman içerisinde mekânın dönüşümü ile iktidarlar tarafından şekillendirildiğinin altını çizen bu çalışmada, hafıza mekânı olarak seçilen Yassıda’nın dönüşümü üzerinden toplumsal bellek-mekân ilişkisi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Hafıza, Hafıza Mekânı, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi, Yassıda.

ABSTRACT

ÖZDEMİR, Seval. Relationship Between Collective Memory and Space In Turkey. Review About Yaasiada in 27 May 1960 Period, Master Thesis, Ankara, 2020.

Many of disciplines has been researching collective memory and memory in consideration of developments of social relationships. The importing thing between memory and space is the connection between individual and society. Space is the most important thing which effects the memory. That's why this topic- memory- is getting more important in Turkey and we can see this increasement of academic studies especially after 20th century. Conceptually, connection between collective memory and space, contribute to development of memory space transformation.

In this thesis, relationship between collective memory and space had been observed by getting references from: In Collective Memory (Les Cadres Sociaux de la Memorie, Maurice Halbwachs) under the topic of space transformation of Yassiada after 27 May 1960 military coup.. at the and of the thesis the information of Yassiada was being memory space has been proven. Relationship between 27 May 1960 military coup and space has been researched. This thesis also observed that governments could effect and gave a shape of this transformation of space. And relationship between collective memory memory and space, has been analyzed under the information of Yassiada the memory space.

Keywords: collective memory, memory space, 27 May 1960 military coup, Yassiada

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamın her aşamasında, büyük emeği geçen, bilgi ve deneyimlerinden yararlandığım, düşünceleri ile beni destekleyen, samimi ilgisini ve sabrını benden sakınmayan değerli danışman hocam Dr. Tuğba Grel Akdemir'e sonsuz teŐekkürlerimi sunarım.

Desteklerini her zaman yanımda hissettideğim aileme ve sevgisi ile her aman bana g veren eşim Ozan Mehmet Ağcaoğlu'na teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR DİZİNİ	vii
TABLolar DİZİNİ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KURAMSAL TARTIŞMA

1.1. Toplum ve Bellek.....	7
1.2. Toplumsal Hafıza Sosyolojisi	9
1.3. Belleğin Toplumsal Kökenleri ve Hatırlama Kültürü	11
1.4. Maurice Halbwachs'ın Toplumsal Hafızada Anıları Konumlandırması	15
1.5. Disiplinler Arası Kolektif Bellek	19
1.5.1. Tarih bağlamında bellek	21
1.5.2. Kültürel bellek.....	25
1.6. Belleğin Mekân İle İlişkisi	26

İKİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBE ÖNCESİ DEMOKRAT PARTİ VE TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ YAŞAM

2.1. Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri.....	31
2.2. Adnan Menderes'in Siyasi Hayatının Başlaması.....	32
2.3. Demokrat Parti Kuruluşu ve İktidara Gelişi.....	33

2.4. Türkiye’de Çok Partili Dönemin Başlangıcı.....	35
2.5. Demokrat Parti İktidarı ve Toplumsal Hafıza	40
2.5.1. İbadet dilinin Arapçaya dönüştürülmesi.....	42
2.5.2. Türkiye’nin Kore Savaşı’na asker göndermesi	43
2.5.3. Atatürk’ün aleyhine işlenen suçlar hakkında kanun çıkarılması	45
2.5.4. Halkevlerinin Demokrat Parti tarafından kapatılması	46
2.5.5. Marshall planı.....	48
2.5.6. Köy Enstitüleri’nin kapatılması.....	51
2.5.7. 6- 7 Eylül olayları.....	53
2.5.8. İspat hakkı ve Hürriyet Partisi kuruluşu.....	54
2.5.9. Demokrat Parti ekonomi politikaları ve 4 Ağustos kararları.....	56
2.5.10. Dokuz Subay olayı	57
2.5.11. Irak devrimi	60
2.5.12. Vatan Cephesi ve 27 Mayıs’a giden süreç	60
2.5.13. Tahkikat Komisyonu’nun kuruluşu ve öğrenci olayları	61
2.6. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Toplumsal Temelleri.....	64
2.7. Milli Birlik Komitesi	66
2.8. 1961 Anayasa Görüşmeleri ve Kabulü.....	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR MEKÂNIN DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNDEN TOPLUMSAL HAFIZAYI ANLAMAK

3.2. Yassıada’da Yaşam	69
3.3. Yassıada Yargılamalarının Başlaması.....	73
3.4. Yüksek Adalet Divanı’nda Görülen Davalar.....	74
3.5. Yassıada İnfazları.....	78

3.6. 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı- İade-i İtibar.....	79
3.7. Demokrasi ve Özgürlük Adası Projesi	81
SONUÇ.....	89
KAYNAKÇA	95
EKLER.....	105
TURNITIN RAPORU.....	111
ÖZGEÇMİŞ.....	121

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
CHF:	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
ÇTK:	Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu
DP:	Demokrat Parti
MBK:	Milli Birlik Komitesi
SCF:	Serbest Cumhuriyet Fırkası
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK:	Türk Ceza Kanunu
TCMB:	Türkiye Cumhuriyet Merkez

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: 14 Mayıs 1950 Seçim Sonuçları	41
Tablo 2: Ödenen Tazminatların Dağılımı	54

GİRİŞ

Bellek kavramı birçok alanda ve araştırmada ilgi gören bir konudur. Bu kavram Antik Çağ döneminden günümüze kadar farklı disiplinler dahilinde araştırılmış olsa da asıl önemli çıkışı 20. yüzyıl itibariyle yapmıştır. Son yıllarda gelişen teknoloji ile bellek dışı kayıtların yapılabilmesi, bireyin hafızasında kalanların kayıt altına alınabiliyor oluşu, bir dönemi yaşamış kuşağın yaşama veda ediyor olmasının sonucunda bilgilerin kaydedilememesi endişesiyle de belleğe olan ilgi yoğunlaşmıştır. Belleğin toplumsal boyutundan bahseden Maurice Halbwachs, bireylerin içinde yer aldığı sosyal çevreden ve bu çevrenin etkilerinin belleği etkilediğinden bahsetmiş; belleği nörolojik ya da biyolojik açıdan çok sosyal çevre sınırları içerisinde incelemiştir. Toplumsal belleğin mekâna ihtiyaç duyması, belleğin mekândan bağımsız düşünülemez oluşu ile mekân toplumsal süreçlere ev sahipliği yapar. Mekân ile toplum arasındaki bağı toplumun yer aldığı mekân şekillendirir.

Bellek mekânları kişinin belleğinde algılamayı ve hatırlamayı mümkün kılarken bireylerde mekânlar aracılığıyla belleklerini canlı tutabilirler.

Demokrat Parti Türkiye'nin çok partili hayata geçmesi ile kurulmuştur. CHP iktidarında dört yıllık muhalefet döneminden sonra 1950 yılında iktidar partisi olmuştur. Demokrat Parti 1950-1960 yılları arasındaki iktidar sürecinde ekonomi, tarım, politika, askeri ilişkiler, toplumsal olaylar gibi birçok konuda çeşitli politikalar izleyerek 27 Mayıs 1960'a giden sürece zemin hazırlamıştır. Yapılan darbe sonucunda DP'liler Yassıada'da yargılanmıştır. Yaklaşık on bir ay süren yargılama sürecinde Adnan Menderes ve iki bakan idam edilmiş çok sayıda parti üyesi hapis cezalarına çarptırılmıştır. Yassıada 2013 yılı ile imara açılmış ve restore edilerek 27 Mayıs'ın simgesi olacağı belirtilmiştir. 2015 yılında yapılan temel atma töreni ile yapımına başlanan Yassıada, askeri darbenin 60. yılında "Demokrasi ve Özgürlükler Adası" olarak hizmete açılmıştır.

Bireylerin geçmiş ile ilişkileri nasıl varsa toplumların da vardır. Toplumlar belleklerini törenler, arşivler, mekânlar aracılığıyla canlı tutarlar. Bellek bireylerin

toplum ile arasında kurduğu en önemli bağdır ve hatırlama ritüellerinde mekânlar kalıcı hale gelerek hafıza ile özdeşleştirilirler. Toplum- hafıza ve mekân- hafıza, 27 Mayıs 1960 dönemi ve Yassıada'yı konu alan tezin temeli de toplumsal hafıza ve mekân ilişkisini açıklamaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde toplum ve belleğin kelime anlamlarından yola çıkarak Maurice Halbwachs'ın toplumsal hafıza kuramından yararlanılmıştır. Belleğin işlevinden, toplumların belleğinden, toplumlar nasıl ve neden hatırlar hangi koşullarda ve nasıl unutulur gibi belleğe ait temel sorular mekânın hafızası konusu ile ele alınmıştır.

Tezin ikinci bölümünü Türkiye'de çok partili hayata geçiş ve Demokrat Parti'nin kuruluşu ele alınarak DP'nin iktidar olduğu dönemde yaptığı icraatlar ekonomi ve siyasi politikalarından söz edilmiştir. 27 Mayıs 1960 Hükümet Darbesi'ne giden süreçte darbenin neden- sonuç ilişkisi, kurulan Milli Birlik Komitesi ve 1960 Anayasası ile ilgili bilgilendirme yapılmıştır.

Üçüncü bölümde; Demokrat Parti iktidarının askeri darbe sonucu sona erdirilmesi ile DP'lilerin Yassıada'da yargılanması toplumsal hafıza ve mekân ilişkisi açısından değerlendirilmektedir. Yassıada da görülen davalar ve sonucunda verilen kararlar Yassıada'nın tarihi ve Yassıada da yaşananlara değinilmiştir. Son olarak Yassıada bir toplumsal hafıza mekânı olması ve Demokrasi ve Özgürlükler Adası'na dönüştürülmesi ile ilgili literatür araştırması yapılarak Yassıada hafıza mekânı özelinde değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Konusu:

Hafıza mekândan bağımsız olarak düşünülemez. Ayrıca hafızanın mekânın bir parçası olması toplumların geçmişte yaşamış olduğu olayların sonucunda bıraktığı izler ile tanışması ve kalıcı hale gelmesi de mekânda gerçekleşmektedir. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbe sonucunda yargılama sürecinin gerçekleştiği ve Milli Birlik

Komitesi'nin verdiği kararların burada yapılması darbenin mekânsal bir temsili olması araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Amaç ve Kapsam:

Yassıada'nın toplum hafızasındaki yeri, hafıza- toplumsal hafıza; hafızanın mekân ile ilişkisi açıklanmış ve çalışmanın temel gerekçesi ve konusunu oluşturmuştur. Mekânın toplumsal hafızanın önemli bir parçası olması ile Yassıada'nın toplumsal hafızada nerede olduğu ve topluma nasıl aktarıldığı saptanmaya çalışılmıştır. Belleğin 20. yüzyıl itibariyle akademik araştırmalarına dahil olması aynı zamanda Türkiye'de henüz yeni bir alan olması, üzerinde henüz yeterince durulmayan toplumsal bellek- hafıza, hafıza – mekân ilişkisi Demokrat Parti Dönemi ve bir hafıza mekânı olarak Yassıada üzerinden araştırılarak alanındaki literatüre katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Araştırmanın Önemi:

Araştırma Yassıada'nın bir toplumsal hafıza mekânına dönüşümünü konu almaktadır. 27 Mayıs'ın değişen iktidara göre biçimlenen siyasi tartışmalar ile 2015 yılında imara açılması ve Demokrasi ve Özgürlükler Adası'na dönüştürülmesi ile artık bir dönemin temsili mekânı haline gelmiştir.

Toplumsal hafıza ve hafıza mekân ilişkisi akademide yeni bir alandır. Türkiye'de de bellek çalışmaları henüz yeni bir alan olmakla birlikte henüz yeteri kadar araştırma yapılamamıştır. Ayrıca Demokrat Parti dönemi ve 27 Mayıs Askeri Darbesi her ne kadar araştırmalara konu olsa da Yassıada konusunda yeterli çalışma bulunmamaktadır. Yassıada'nın toplumsal hafıza- mekân ilişkisi bağlamında değerlendirilmesi literatürdeki ilk çalışma olması açısından önemlidir ve literatürdeki boşluğun doldurulmasına katkı sunulması amaçlanmıştır.

Çalışmanın Sınırlılıkları:

Çalışma Türkiye'nin çok partili hayata geçişi ve Demokrat Parti'nin kurulması ile başlamaktadır. Demokrat Parti dönemini, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonucu Demokrat Parti mensuplarının Yassıada'da yargılanmalarını ele almakta ve Yassıada'nın Demokrasi ve Özgürlükler Adası olarak dönüşümü ile son bulmaktadır. Çalışma ile ilgili yapılan literatür araştırmalarında dönem olarak ilgi çeken bir konu olmasına rağmen henüz yayınlanmamış belgeler net olmayan bilgiler mevcuttur.

Demokrat Parti ve 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi dönemlerini anlatan sayısız kitap olmakla birlikte Yassıada süreci ile ilgili literatürde araştırmalar daha azınlıktadır. Ayrıca bazı mahkeme kayıtlarında hala gizlilik ibaresi bulunduğu için araştırmada sınırlı kaynaklardan yararlanılmıştır.

Yöntem:

Bellek ve toplumsal bellek tanımlarından yola çıkarak Maurice Halbwachs'ın toplumsal hafıza kuramı ve Pierre Nora'nın hafıza mekânları kuramı ile ilgili okumalar yapılmıştır. Türkiye'nin 1945 yılı itibariyle çok partili hayata geçişi ve ardından Demokrat Parti'nin kurulması, iktidara gelmesi 1960 Askeri Darbesi'ne giden süreç ve askeri darbenin gerçekleşmesi konuları da dahil edilerek yaklaşık 11 aylık bir sürecin sonunda Yassıada'nın bir toplumsal hafıza mekânı haline gelmesi ile ilgili gazete, dergi, belgeseller, videolar, kitap, makale, konu ile ilgili tezlerden yararlanılmıştır. Mekân ve bellek ilişkisi konusu üzerinde durularak, Yassıada bağlamında bir araştırma yapılmıştır. Yassıada ile ilgili incelemeler çalışmanın ana konusunu oluşturan mekân dahilinde araştırmalarda daha çok Demokrasi ve Özgürlük Adası'na dönüştürülmesinin ardından yapılan çalışmada fotoğraflar, güncel haberler, gazete haberleri ve köşe yazılarından faydalanılarak içerik analizi yöntemi uygulanmıştır.

Veri toplama:

Demokrat Parti'nin kurulması ile muhalefet yılları, iktidara gelmesi, iktidarda iken izlediği politikalar, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi, darbe sonrası yargılamalar ve Yassıada süreci, Yassıada'nın Demokrasi ve Özgürlükler Adası'na dönüşümü ile ilgili toplanılan bütün bilgiler için halka açık belgesellerden, gazetelerden, makalelerden ve güncel haberlerden yararlanılmıştır.

Temel Soru ve Alt Problemler:

Araştırmanın temel sorusu "İktidarın toplumsal hafıza üzerinde etkisi var mıdır?" olarak belirlenmiş ve bu soru dahilinde temel alt problemler de şu şekildedir:

- İktidarlar Toplum Hafızasını Ne Şekilde Yönlendirirler?
- Hafızanın diğer disiplinler ile bir çalışma alanı mevcut mudur?
- Mekânın toplum hafızasının şekillenmesinde rolü nedir?
- Toplumlar hafızalarını oluştururken iktidarların buradaki rolü nelerdir?
- İktidarın toplum hafızasındaki rolü ve mekânın toplum hafızasındaki rolü Yassıada üzerinden nasıl değerlendirilebilir?

XXXXXS
GCPS

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL TARTIŞMA

1.1. Toplum ve Bellek

Bellek, insanlığın ortaya çıkışı itibariyle tarihi korumak ve sonraki kuşaklara aktarmanın en önemli unsurlarından birisi olmuştur (Erman ve Özaloğlu, 2017:18). Bellek, insanlık tarihinin bilgiyi anlama, depolama ve hatırlamasıyla birlikte sakladığı bir alandır. Bütün bu zihinsel süreç ile alakalı bilgilerin olduğu yer ve bilgilerin kendisi de belleği kapsamaktadır (Budak, 2000: 121). Uzun yıllardır bellek, geçmişini öğrenmek ve bir toplumun tarihini araştırabilmek için önemli bir bilgi kaynağı olmuştur. Son yıllarda akademik literatürde yerini almaya başlayan bellek, “bellek patlaması” ve “bellek endüstrisi” gibi terimler ile 1990’ların başından itibaren çalışmaların kavramsallaştırılmasında önemli yer edinmiştir. (Rosenfeld, 2009: 124’ten akt: Çavdar, 2018: 21). Bu kavramlar, iki ayrı –fakat ilişkili- fenomene referansla kavranabilir. Rosenfeld, *“dünya genelinde 1990’lardan itibaren tarihsel konularla alakalı kamusal anlaşmazlıkların arttığını ve bu bağlamda belleği, sosyal ve kültürel bir fenomen olarak çalışmaya yönelik akademik bir ilginin oluştuğunu”* açıklar (Rosenfeld, 2009: 124’ten akt: Çavdar, 2018: 21).

Antik Yunan Dönemi’nden günümüze kadar bellek kavramı üzerinde durulmuştur fakat, sosyal açıdan belleğin ele alınması 1990’lı yılların sonlarına doğru yapılan çalışmalarda daha çok yerini alıp anlam kazanmıştır (Olick ve Robbins, 1998:106’dan akt: Çavdar, 2018: 20).

Toplumsal hafıza gündelik hayatın işlevselliği ile kimliğin yeniden meydana gelmesine yardımcı olur. Kültürü, tarihi ve kimlikleri yeniden üreten, onları koruyan toplumsal hafıza, geçmişini hatırlatırken aynı zamanda nasıl ve neden hatırlanması gerektiğinin de önemini vurgular. Artık toplumsal gruplar, geçmiş hafızasını sözlü çalışmalar ve belgeler ile duyurmaya başlar, böylece hikayelerine baktığımızda sadece bir ulus olarak nitelendirdiğimiz toplumların farklı öykülerini ve fotoğraflarını

da görmüş oluruz (Susam, 2015: 96). Bellek yaşadığımız süre içerisinde toplumlar içinde sürekli bir yenilenme halindedir ve geçmiş ile şimdiki zamanı birbirine bütünleştirip yeniden inşa eder.

Bellekte önemli olan hatırlamadan çok “nasıl” ve “ne” hatırlanmıştır. Belleğin sözcük anlamına baktığımızda hafızada kalanı ifade eder fakat toplumun hafızası birçok zamanda iktidar tarafından belirlenir ve belleği ideolojik kılar. Belleğin ideolojik olması demek toplumun hatırlaması ve hatırlanmak istenenin dışında unutturmak ve unutmak istenenlerdir (Erman ve Özaloğlu, 2017: 25). Ayrıca toplumun kimliği ve kimlik politikaları üzerinde etkisi olan hatırlama ve hafıza çalışmaları ne kadar önemli ise unutmak için yapılan çalışmalar da toplumun kimliği açısından o kadar önemlidir.

Kavramın tanımını yapmak istersek birçok araştırmacı ve disiplin için farklı anlamlar içerir. Pierre Nora, bellek kavramını belleğin sürekli yaşayan toplumlar ile üreten, gelişimi ve devamlılığı süren bir kavram olarak nitelendirir. Bu amaçla bellek, hafıza anımsama ve unutma diyalektiğine açık, onların sürekli biçim değiştirmelerinden habersiz, her türlü kullanımlara, el oyunlarına karşı çok duyarlı, uzun belirsizliklere, ani dirilmelere elverişli olup devamlı bir gelişim halindedir (Nora, 2006: 19). Bergson’a göre ise bellek, tecrübelerin zihinsel sürecin bir parçası olması ve süreçte belli bir zamanın ve mekânın olduğuna dikkat çeker (Gunn, 1997:37’ten akt: Erman ve Özaloğlu, 2017: 14). Bellek, çoğunlukla anıların saklanma yeridir ve sonradan zamanı geldiğinde de kullanılabilen bir araçtır. Belleği bireyselden toplumsala birçok kez ayrıştırarak farklı deneyim ve bilgiler elde edebiliriz (Parmaksız, 2012: 21).

Assmann, bellekten söz ederken belleğin toplumlar için artık daha önemli bir kavram haline geldiğini açıklar ve bu kavrama olan ilginin sebepleri; teknolojinin ilerlemesi ile bellek dışı bir kaydı olabileceği bir dönemde yaşıyor olmamız, bugünün kültürünün geçmişin ardıl kültürü olması ve bizi daha çok etkileyen olayların sonuna gelmiş olmamızdır (Assmann, 2001: 17- 18). Toplumların hafızalarında bulunan ağır savaşları, insanlık suçlarını yaşamış bir neslin hayata veda ediyor oluşu ile toplumsal

bellek yeni bir boyut kazanmıştır. Assmann, toplumsal hatırlama kavramı ile de yaşanmış olaylara daha farklı boyuttan bakmayı gerektirecek yeni bir paradigma olduğunu açıklar (Assmann, 2001: 17- 18).

1.2. Toplumsal Hafıza Sosyolojisi

Toplumsal hafıza artık günümüzde siyasetin ve toplumsal değişimin bir parçası haline gelmiştir. Özellikle toplumsal hafızanın siyaset üzerinde etkisi geçtiğimiz yıllara göre daha da artmaktadır. Kavram sadece küçük gruplar ya da bireysel değil; uluslar, devletler ve etnik gruplara da uyarlanmaktadır (Sancar, 2007: 40). Fransız sosyolog Maurice Halbwachs, hafızanın toplumsal şartlara bağlı olduğunu yani bireyin hafızasının dahi toplumsal nitelikte olduğunu vurgular (Sancar, 2007: 40-41). Toplumsal hafıza; bir toplumun diğer toplumlar ile birlikte olabilmemesinin temel sebeplerindedir. Bir toplumun geçmişte yaşadığı olaylara karşı bilinçli olabilmesi ve bu olaylara toplum olarak gidebilmesi var olması açısından ve kendi bilincini taşıması açısından önemlidir.

Kolektif belleğin oluşması, bir topluluğun ya da aynı gruba ait kişilerin deneyimleri, anıları, ortak tarihleri ile oluşur. Yani bireysel hatıraların bütünü, resmî törenler, ya da toplumu ilgilendiren sembollerde; sözlü tarihte, kültürel kalıntılar, toplum öykülerinde, üslupta, dilde, sanatta, popüler kültürde ve insan eliyle oluşmuş dünyada meydana gelmiştir (Olick, 2014: 181). Kolektif belleğin özelliklerinden birisi, içinde bulunduğu topluma aittir ve grubun anılar ve yaşanmışları üzerinde ortak bir bellek yaratır.

Giderek daha artan ilgiyle beraber, yakın dönemde özellikle 1980'li yılların sonu itibariyle disiplinler arası toplum ve bellek arasındaki ilişkiye olan ilgi artmış bulunmaktadır. Bu ilgiden sonra örneğin tarih, sosyoloji, sanat, edebiyat ve medya çalışmaları, felsefe, teknoloji, psikoloji ve nörobilim gibi birçok alanda geniş yer kaplamıştır (Erlil, 2011 akt: Çavdar, 2018: 20). Gelişen toplumsal ilişkilerle birlikte son yıllarda kolektif bellek birçok disiplin tarafından araştırma konusu olmuştur (Neyzi, 2014: 213).

Nora, günümüzde geçmişe duyulan yoğun ilginin nedenini toplumsal hafıza konusunda özel bir dönemde olduğumuz ile açıklar. Dünyada değişen dengeler, ekonomik koşullar, gelişen teknoloji ile toplumlarda sorgulama ve olaylar ile yüz yüze gelme isteği oluşmaktadır. Yaşanan geçmişin ortak bir geçmiş duygusu yaratma amacıyla siyasal iktidarlar tarafından kullanılma biçimlerini ulus devletinin ortaya çıkışından daha eskiye götürmek olanaklı olsa da 18. ve 19. yüzyılda milliyetçilik, bireysel belleklerin kolektif bellekler içinde massedilmesini sağlayan ulusal aidiyet hedefleyen siyasalar ve uygulamalar yoluyla biçimlenmiştir (Parmaksız, 2012: 284).

Halbwachs'a göre bellek, insanların toplumsallaşmaya başlaması ile oluşur. Belleğin bireylere ait olduğunu fakat toplumsal olarak nitelendirildiğinden toplumlara ait bellek olmadığını, toplumun belleği kendisinin belirlediğini ifade eder (Assmann, 2001: 44). Birçok toplum geçmişinde yaşadığı savaşları, insanlık ile alakalı suçları ya da toplumsal olayları hatırlamak istemez. Geçmişe dair yaşanan olumsuz anıların hafızalardan yok olmasını istemek, unutturulması ya da olayların bastırılması iktidarların toplumun isteği ile birlikte oluşturduğu politikalarıyla ilgilidir (Susam, 2015: 16). Ancak; kolektif belleği eylem dünyasına taşıma işi grubun belleğini toplumsal iktidarın verili pratikleriyle karşı karşıya getirir. Kolektif belleğin işlevi toplumun kimliğinin kurulması ve sürdürülebilmesi için geçmişte olanları hatırlamaktır (Erman ve Özaloğlu, 2017: 22). Bir olayın kolektif bellekte yer etmesi için o grup, toplum ya da cemaatin tüm üyelerinin olayı yaşamış olması gerekmez. Bireysel belleklerde farklı biçimlerde deneyimlense de hatırlanan olay tektir. Bu nedenle bu olay bilgisinin aktarımı ve paylaşımı toplumsal belleğin oluşması için yeterlidir (Susam, 2015: 91).

Kolektif bellek bağımsız olarak toplumların bir mücadele yeri ve bu sebeple politik bir süreçtir. Ayrıca toplumların tarihi ve ulusal kimliğini oluşturmada kolektif bellek önemli rol oynar. Bu nedenle tarihin alanına ait kolektif temsiller geçmişin nasıl hatırlandığı konusunda bugün her zamankinden daha çok önem taşır (Susam, 2015: 16). Kolektif bellek, kişisel anıları ve bireysel belleği de kapsar. Kolektif bellek siyasi olarak görülürken, bireysel bellek ya da bellekler siyasi bir imkândan yoksun olarak ele alınmaktadır. Oysa bellek var oluşu açısından siyasidir. Öznelliğin kurulması ve

bu öznellik üzerinden siyasi bir imkân içerişi bellek ve iktidarın ilişkisini belirlemektedir (Parmaksız, 2012: 33). Bireysel belleklerin varlığı toplumsal bellek açısından tartışılmaya imkân vermektedir. Bellek hangi şekilde kavramsal ayrıştırılmalarla ele alınır alınsın (toplumsal, bireysel, iletişimsel bellek vb.) bir yönetime tabidir. Bellek üzerindeki yönetim belleğin zamanı ve mekânı algılayışı üzerindedir. Zaman ve mekân, hayatın düzenlenişi, denetlenişi ve kontrol edilişi açısından siyasadır (Parmaksız, 2012: 34). Kolektif belleğin siyasi olmasını sağlayan geçmişe kattığı öznellik ve geçmişten edinilen tecrübelerdir. Kolektif bellek, toplumda kimliğin kurulması ve devamlılığının sağlanması için geçmişte olanları hatırlama işlevi görür. Toplum belleğin güçlü tutulmasıyla ve sürekli hatırlama ile sürdürülebilir varlığını taze tutabilir.

Geçtiğimiz yüzyılda yaşanan toplumsal olayların etkileri günümüzde hâlen geçerli olsa da kolektif bellek çalışmaları henüz yeterli seviyeye ulaşamamıştır. Halbwachs, kolektif bellek kuramını derinlemesine incelemiş ve ayrıntılı bir biçimde ele almıştır. Maurice Halbwachs'ın başta "*Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*" ve "*Kolektif Hafıza*" adlı eserleri olmak üzere hafıza konusunda yapılan önemli çalışmalarından beri toplumsal hafızanın varlığı konusundaki itirazların büyük ölçüde azaldığı söylenebilir (Sancar, 2007: 40).

1.3. Belleğin Toplumsal Kökenleri ve Hatırlama Kültürü

Hafıza ile ilgili yapılan araştırmalar, en genel anlamı ile bireysel ve toplumsal anımsama süreçlerini inceler (Neyzi, 2014:1). Bellek ile ilgili çalışmalar özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ve Yahudilere yönelik soykırım ile önem kazanmış, özellikle 1960'lı yıllardan itibaren sözlü tarih yöntemi, soykırımdan kurtulanların deneyimlerini dinleyerek bir ses ve görüntü arşivi oluşturmak, yaşananlara tanıklık etmek ve iyileştirme sürecine katkıda bulunmak amacıyla da hızla gelişir (Felman ve Loub'tan akt. Neyzi, 2014: 2-3).

Rosenfeld'in de ifade ettiği gibi bellek, son dönemlerde, akademik olarak en fazla ilgi gören kavramlardan birisidir. Kavrama dönük ilgi, 1990'lı yıllardan itibaren

belirgin bir şekilde artmıştır. Bu artışın bir yönünü, ihtilafli tarihsel konulara ilişkin kamusal tartışmaların artışı oluştururken bir başka yönünü de belleği mesele edinen akademik çalışmalardaki artış oluşturmaktadır (Rosenfeld, 2009:124- 125'ten akt: Çavdar, 2018: 5). Belleğe karşı oluşan ilginin geçmişte yaşanan zaman bağlamında ele alsak bile, kolektif bellek kavramı günümüzde de devam eden politik ve toplumun değişimi üzerinden de güçlü bir kavram halini almış durumdadır (Olick, 2014:176). Kavrama olan ilgi ile kullanımın alanlara yayılması, farklı disiplinlerde farklı sonuçlar elde etmek için araştırma yapan akademisyenlere belirli zorluklar doğurmaktadır (Olick, 2014: 176). 2. Dünya Savaşı öncesi ve sırasında Avrupa'da Hitler ve Mussolini gibi baskıcı iktidarlar toplumun hafızasını sindirebilmek için anıtlar dikmişlerdir.¹ Eskiden toplumların geçmişlerinde yaşanan zaferler hatırlanması istenirken, günümüzde toplumun yaşadığı felaketler ve suçların da hatırlanması istenmektedir (Sancar, 2007:62). Örneğin hatırlatma politikaları ile ilgili çalışmalar yapan Alex King, Birinci Dünya Savaşı sonrası anıtların yapılma nedenlerinin ölenleri şerefleştirmek olduğunu belirtir (Neyzi, 2014: 191). İktidarlar, yönetim politikalarını yayma aracı olarak kullanmışlardır (Young, 2000: 96'dan akt: Neyzi, 2014:192). 1980'lerin sonunda Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve Soğuk Savaş döneminin koşullarının değişmesi ile, özellikle Orta ve Doğu Avrupa'da yeni politik açılımlar hız kazanmış, bu ulus inşa sürecinde yaşanan bellek patlamasında anıtlaştırma sık başvurulan bir araç haline gelmiştir

(Neyzi, 2014:192). Nora'ya göre, ulusun günbatımında hafıza popüler bir konu haline gelmiştir, çünkü hafıza yoktur.

Hafıza uzun yıllardır tekrarlamamakta onları hatırlatıcı hafıza mekânları ile canlanmaktadır (Nora, 2006: 17). Bir toplumun kolektif belleğe sahip olması, o toplumun kendi geçmişleriyle ilgili ortak değerlere sahip olması ve kendi değer ve

---

¹ Almanya'da bulunan "Holokost Anıtı" Almanya'da başlıca Yahudi soykırımının anma yeridir. Anıtta ölenler hakkında hiçbir bilgi yoktur, gri ve soğuk mezarlar o dönem fırınlarda yakılarak öldürülen insanların küllerinin renginden dolayıdır. Günümüzde anıtta yapılan ziyaretler ile eskinin acı tecrübeler yeni nesile unutturulmaya çalışılıyor (<https://www.avlaremoz.com/2017/01/21/yolocaust-holokostu-unutanlari-fotograflama-sanati-madam-pandispanya/>).

birliklerinin farkına varmaları demektir. Kolektif bellek, devredilemez ve onu yaşayanlar ile toplumun bireyleri ile vardır. Bu yüzden sadece somut mekân ya da zaman değil aynı zamanda somut bir toplumsal kimliği oluşturur. Kolektif bellek demek gerçek ile ilişkisi olan yaşanmış ve yaşayan toplumlar ile bağdaştırılır, zaman ve mekân kavramları grupların anladığı değer ve duygular ile oluşur (Assmann, 2001: 48). Kolektif bellek de bireysel bellek gibi bilgi ve verilerin, ihtiyaç halinde başvurulmak üzere kaydedildiği, muhafaza altına alındığı ve silinmesinin söz konusu olmadığı bir vasat gibi düşünülebilir. Ancak Halbwachs'ın da ortaya koyduğu gibi, *“kolektif bellekte, geçmişin nesnel bir şekilde muhafazası değil, toplumun yeniden inşa ettiği şekilde canlanması söz konusudur”* (Fried, 2001'den akt. Sancar, 2007: 53).

Geçmişin hatırlanması, her zaman siyasal mücadelelerin ilgi alanında olmuştur. Her toplumda farklı tarih tasavvurları, ulusal tarihe dair farklı yorum ve değerlendirmeler, geçmişin neden hatırlanması gerektiğine ilişkin farklı yaklaşımlar olması son derece olağan, hatta kaçınılmazdır (Sancar, 2007: 62).

Toplumsal bellek çalışmaları, geçmişi ağır suçlarla yüklü olan toplumlarda daha da fazla yer edinir. Bu toplumlarda taraflar daha keskin konumlarda bulunup ciddi anlaşmazlıklara ve ayrılıklara sebep verir. Toplumda bu şekilde kutuplaşma meydana gelir (Sancar, 2007: 56). Nora'nın dediği gibi, hafıza içerikten çok bir çerçevedir; her zaman elde bulunan bir koz, bir stratejiler bütünü, varlığından çok kullanılma biçimiyle değer taşıyan bir olgudur. (Nora'dan akt. Genel, 2018: 29).

Unutmak nasıl iktidar baskısıyla oluşan bir bellek stratejisiyse hatırlamak da o düzeyde politiktir. Bu nedenle, kolektif bellek her zaman yeniden kurulabilen, yol gösterici bir yönü ile kurgusal olup saf bir halde bulunamaz. Mutlaka geçmişten söz edilerek anı haline gelmesi gerekir (Huyseen, 1999: 13). Kolektif hatırlama kadar önemli olan kolektif unutma da toplumsal çerçeveyi oluşturmada önemlidir. Bu kavramlar tıpkı bir madalyonun iki yüzü gibi kolektif belleği oluşturur. Yaşanmış bir olay toplum tarafından hatırlanıyor oluşu aynı zamanda olayın eş zamanlı olarak birtakım yönlerinin unutulduğu anlamına gelir. Bireylerin *“birlikte hatırlayabilmesi için beraber unutulması gerekir.”*, *“Bir savaşı anmak aynı zamanda onun pek çok*

korkunç yönünü, konuşulmayacak tahribini ve hayal bile edilemeyecek ıstırabını hatırlamamak anlamına gelecektir” diyerek unutmamanın hatırlama kadar önemli olduğuna vurgu yapılmıştır (Neyzi, 2014: 189).

Her ne kadar geçmişi unutmak, hatırlamak, hafızadan silmek gibi kavramlar bireylere özgü olarak görünseler de toplumda var olan bireyler arasındaki anlaşmayı sağlayan kavramlardır. Aynı sosyal çevreye sahip bireylerin toplumun geçmişine ait olan olayları, tarihte bıraktığı izleri bilmesi ve zamana göre bu olaylara gidebilmesi toplumda kolektif bellek bilincinin oluştuğunu gösterir (Sönmez, 2012: 1).

Toplumsal bellek eğer bireysel bellekler gibi kalıcı ve sürekli değişkenlik gösterirse yeniden inşa edilmek durumunda kalır (Huysenn,1999:177).

Hatırlama ile ilgili varlıklar mekânda ya da zamanda her zaman somut bir dayanağa gereksinim duyar (Assmann, 2001: 428). İnsan belleği, toplum ile iç içedir. Bellek yine toplum ile birlikte oluşur, toplum ile insanları, hatıraları, hatırladıklarını, mekanları nasıl ve nerede konumlayacaklarına karar verir. Böylece bellekte toplumsal özellikler kurgulanır. Kolektif bellek içinde bulunduğumuz dünya düzeninde toplumlar ve siyaset için önemli bir yere sahiptir. Bellek çalışmalarındaki artışı kavramsallaştırmada en etkili terimlerin “bellek patlaması” ve “bellek endüstrisi” olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu kavramlar, 1990’ların başında kullanılmaya başlanmış ve gittikçe yaygınlık kazanmışlardır (Rosenfeld, 2009: 124’ten akt: Çavdar, 2018: 21).

Jan Assmann’a göre, Halbwachs tarafından geliştirilen teorinin en iyi taraflarından biri, geçmişte tecrübe edilen bilgiyi zihinde anımsamak ile unutmayı da birlikte açıklayabilmesidir. Toplumlar kolektif hafızayı, geçmişte yaşanan olaylar ile ilgili sadece bağlantı kurulan çevrede yeniden inşa edebiliyorsa, bu bağlantı dışında kalan birçok şeyi unutacaktır (Assmann, 2001: 40). Toplum belleğinin geçmişe dayanan, hatırdaki tutulmak istenen ilişkileri, toplumun nasıl ve ne ölçüde hatırlayacağını merkezden bir karar ile yönetmesi zorlaşabilir. Günümüzde gelişen teknoloji ve buna bağlı olarak oluşan modern toplumlar bu zorluğun ya da

imkansızlığın başlıca nedenleridir (Sancar, 2007: 54). Schwan'a göre, toplumsal hafızada yer edinen konularda yapılacak olan çalışmalar toplumun bütününde, kuşaklar arasında, politik kültürde, bireylerin birbirlerine duyduğu güveni arttırmada önemlidir ayrıca sürekli toplumsal hafızada hatırlanan figürler zaman içinde tekrar etmemesi ve önlem alınması için gereklidir (Schwan, 1997: 217'den akt: Sancar, 2007: 57).

Kavram olarak açıklanacak olan bir araştırma da sonuç bireysel belleği ilgilendirse de kolektif belleğin bir parçası haline gelme potansiyeline sahiptir (Olick, 2014: 204). Belleğin kolektif olarak ele alınmasında mekânda önemli bir olgudur, hafıza ile ilgili bir durum oluşturulurken mekânda kayıt alma ve kalıcılaştırma durumu gerçekleşebilir (Connerton, 1997: 117). Mekânın her zaman fiziksel bir mekânla özdeşlik içinde olmasa bile geçmişi bireysel ve kolektif düzeyde işaretleyen hatırlatıcılar olduğu varsayımı üzerinden mekânların bellek kurucu özellikleri üzerinden analize giriyorlar (Parmaksız, 2012). Hatırlama geçmişteki olayları değil, o olayların zihindeki temsilini canlandırır. Geçmiş bellekte öylece durmaz. Anı haline gelebilmesi için zihne çağırılması gerekir (Neyzi, 2014: 188).

1.4. Maurice Halbwachs'ın Toplumsal Hafızada Anıları Konumlandırması

Kolektif bellek ve geçmişle ilişki, her zaman siyasal mücadelelerin gözde ve zorlu alanları olmuşlardır. Bu nedenle, toplumsal şartlar ve siyasal güç dengeleri, kolektif belleğin kurulum ve kullanım şeklinin ve geçmiş politikalarının niteliğinin belirlenmesinde her zaman büyük rol oynarlar (Sancar, 2008: 258). Halbwachs, 1920'li dönemde özellikle kitaplarında yer verdiği "kolektif bellek" kavramını ortaya attı. Her bireyin olduğu gibi toplumların da hafızalarının var olduğunu ve Halbwachs hafızanın sadece bireysel değil toplumsal bir tarafı olduğunu da belirtir.

Sosyal bellek çalışmalarına önemli katkılar sunan Halbwachs, sosyal grup ile kolektif bellek arasında bağlantılar kurar. Bu bağlantılar her toplumsal grubun, kendi kimliğini açığa çıkaran geçmişinin belleğini artırması ile oluşur. Halbwachs'ın kolektif belleğin gruplarla olan ilişkisi üzerine tezini kabul eden Fransız tarihçi Pierre Nora da

belleğin kaynağında belleğin kaynaştırdığı bir grubun bulunduğunu ileri sürerek, belleğin bu gruplar tarafından üretilen yaşamın kendisi olduğunu belirtir.

Bununla birlikte Nora belleği, anımsama ve unutma diyalektiği çerçevesinde ele alarak, belleğin sürekli bir gelişme süreci içerisinde olduğunu ifade eder. Bu gelişme süreci; güncel olanla, şimdiki zamanla yakından ilişkilidir (Erlil, 2011 akt: Çavdar, 2018: 20).

Bireysel ve kolektif hafıza konularını birbirinden ayıran Halbwachs, kolektif belleğin birbiri ile bütünlük sağlamayan farklı iki duruma dikkat çeker: çerçevelenmiş bireysel bellek ve anmaya ait kolektif bellek izleri. Bu iki unsur bize kendine özel durumları ve durumlar arasındaki ilişkileri birbiri ile bağdaştıran bir model sunar (Olick, 2014: 180-181). Halbwachs'ın, bellek kavramıyla ilgili olarak ortaya koyduğu ana tez, bellek ile sosyal koşullar arasındaki ilişkidir. Bu bakış doğrultusunda Halbwachs, belleği fizyolojik açıdan ele almaz; bireysel belleği oluşturan sosyal çerçeveyi ortaya koyar (Assmann, 2001: 39). Kolektif bellek de insanın bu sosyalleşme sürecinde oluşur ve toplumlar üyelerinin hafızasını belirler (Atik ve B. Erdoğan, 2014).

Kolektif bellekte önemli olan toplumda birlikte yaşayan insanlar, ortak bir dil kullanırlar. Hafızadaki düşünceler ile ortak dil birbirine eşlik eder ve bağdaşır. Bu dilin kullanımında kelimelerde anı ve hatırlama süreci vardır. Her bireyin kendisine ait bir belleği ve geçmişi olduğu gibi toplumunda belleği vardır. Grupların yaşadıkları gruplarla beraber tarihsel süreç içerisinde taşınır. Ancak; bu taşıma işlemi belirli yaşanmış bir zaman diliminden geleceğe süzülerek meydana gelir.

Toplumların geçmişleri ile ilgili bilgiler ve o bilgilerin bellekte nasıl yer ettiği toplumsal hafıza açısından önemlidir. Önemli olan geçmişin hatırlanması ile hatırlamanın ne şekilde olduğu ne gibi yönlerinin hatırlandığı ve unutulmak istenenlerin neler olduğu bilgisiyle geçmiş şekillenebilir (Sancar, 2008: 28). Bireyler iletişim kurdukları ve birbiri ile geçmişi olan bir toplum ile ancak ortak hafıza noktasında buluşabilir (Halbwachs, 2018: 37). Halbwachs'a göre, hatırlamanın işlevi

geçmişini değiştirmek değil, grubun değerlerini ve isteklerini sembolize ederek bir bağlılık geliştirmektir (Misztal, 2003: 50'den akt: Çavdar, 2018: 23). Her yeni anımsamanın olması demek yeni bir anının oluşumudur ve dolayısıyla artık yeni bir hafızadır. Hafızanın yaşanmış geçmiş ile oluşturduğu ilişki birçok kişi tarafından onaylanmış, ya da toplumun büyük çoğunluğunun kabul etmesi sonucunda da değişmez. Aksine ortak belleğin toplumla idare etme amacıyla olanlar için verimli bir politik zemin olması onu her türlü yorum ve yönlendirmeye açık kılar (Neyzi, 2014: 189).

Bellek ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde araştırmacılar, bireylerin yaşamış oldukları toplumsal çevreden nasıl etkilendiklerine değinmişlerdir. Anının zaman içindeki yerini bulmak için bir düşünme süreci gerektiği için sadece konumlandırma zihnin entelektüel faaliyetini kullanıma sokar. Örneğin bir dilin kelimeleri ne zaman öğrenildiği bilinmez ama bu dili, konuşan insan topluluğuyla ilişki içinde bulunulduğu sırada öğrenildiği bilinebilir (Halbwachs, 2016: 153).

Kolektif bellek kavramından bahsederken, zihin ile belleğin bir arada bütünlük sağladığı söylenebilir. Bellek ile ilgili yapılan araştırmalar sonucunda anımsama mekanizması bir bilgisayar gibi saklama yöntemleri ile çalışmaz (Neyzi, 2011: 2). Hatırlamayı hafızanın objektif bir eylem olarak değil, toplumun oluşturduğu bir olgu olarak gören Halbwachs, hafızada anımsananları olduğu gibi yansıtılmasını değil, toplumun öykü haline getirdiği olayları dikkate alır (Sancar, 2007: 42).

Maurice Halbwachs, toplumların geçmişlerini aynı şekilde muhafaza edemeyeceğini ve her kuşağın kendisine ait o dönem ile ilgili yeniden bir öykü oluşturacağını söyler (Sancar, 2008: 43). Toplumlar da topluma etki eden savaşları, travmaları, darbeleri ve olayları dün bugün ve yarın çerçevesinde hatırlar ve değerlendirirler. Halbwachs, kişilerin toplumda buldukları grupları belirledikleri dışında, her zaman ve sürekli bir hatırlamanın mümkün olmadığını söyler. Örneğin bununla ilgili verdiği örnek; çocukluk anılarımızın kesinliğinin olmayışıdır. Nitekim hatırladıklarımız bağımsız ya da kendimize ait mi yoksa bize anlatılanlar dahilinde hatırladıklarımız mı olduğunu söylemek kişi açısından zordur. Halbwachs'ın

çalışmalarını, üç analiz alanı üzerinden değerlendirmek mümkündür. İlk olarak, bireysel belleğin sosyal çerçevelere dayandığı teoridir. İkinci olarak, farklı bellek toplulukları üzerine düşünceleri ve üçüncü olarak, kolektif bellek kavramını kültürel aktarım ve gelenek yaratılmasını da içerecek biçimde genişletmesidir (Erlil, 2011: 304'ten akt: Çavdar, 2018: 24).

Kolektif bellek, şimdiki zamanın değişken ilişkileri çerçevesinde anlam kazanır ve geçmişten bugüne uzanır. Geçmişle yüzleşmenin olabilmesi için, geçmişin bugüne yansıyan etkilerini keşfetmek ve bunu tartışmaya açmak önemlidir (Parmaksız, 2012: 214). Sancar'a göre kolektif bellek:

“Bir bireyin hatırladığı şeylerin seçimi ve yorumu, bireyin kendi grubu için kurucu nitelikte gördüğü olaylarla özdeşleşmesini sağlayan toplumsal mekanizmalara bağlıdır. Mesela bizden önce meydana gelmiş, dolayısıyla yaşamadığımız olayları, genellikle kendimize ait hissettiğimiz grup açısından önem taşıdıkları ölçüde ve biçimde hatırlarız. Bu açıdan, grup hatırlama edimini bakımından bir tür filtre ya da Halbwachs'ın terimiyle çerçeve işlevi görmesidir” (Sancar,2007: 42).

Schudson'da; Halbwachs gibi hafızanın toplumsal olduğunu kabul eder ve toplumsal olmasının nedenini, bireyin hafızasından çok kültürel işlevi olan kurumlara göre düzenlenmesi ile açıklar (Schudson, 2007: 346). Toplumun edindiği tecrübe bireyin belleği için ne kadar önemli ise bireyin edindiği tecrübe de toplumun hafızasını oluşturmada önemli bir unsur olacaktır (Olick, 2014: 203). Yani toplum için bir olay ne kadar önemli ise, o anılar ve yaşanan olaylar toplumda hatırlamayı belirleyici nitelikte olacaktır.

Halbwachs aile, okul sınıfları, askeri birlikler, seyahat toplulukları gibi ortak bir deneyim arka planına sahip bireylerin oluşturduğu toplumsal grupların hafızaları ve hatırlatma biçimlerini inceler. Bu çalışmalar sonucunda, hatırlamanın doğası itibarıyla toplumsal bir nitelik taşıdığı ve hatıraların bir grubun iletişimsel ve duygusal harcını oluşturduğu sonucuna varan Halbwachs, insanların hiçbir şekilde kelimenin katı ve dar anlamında bireysel bir hafıza oluşturmadıklarını, aksine her zaman hafıza topluluklarına dahil olduklarını iddia eder (Assmann'dan akt. Sancar, 2007: 41-42).

Assmann'a göre kolektif bellek ve anımsama kavramlarının 1990'lı yıllar sonunda daha çok dikkat çeken kavramlar haline dönüşmesini, bu yüzyıl içerisinde toplumda travma oluşturacak birçok yıkımın olması ile açıklar. Buna göre, aradan on yıllar geçtikten sonra bu yüzyılın en kanlı olaylarının yaşandığı zaman dilimine dönüp baktığımızda, nasıl bir enkazın üzerinde oturduğumuzu daha iyi görüyor ve bu felaketlerin etkilerinin aradan geçen uzun zamana rağmen hafiflediğini, aksine şiddetlendiğini fark ediyoruz (Sancar, 2007: 63). Toplumlar için önemli olan savaşlar, darbeler ve toplumsal olayların etkilerini görebilmek ya da geçmişten ders alarak geleceğe aktarmak için de artık toplumsal hafıza önemli bir akademik alan oluşturuyor.

Halbwachs'a göre hatırlamayı bireysel olarak gerçekleştiremeyiz, hatırlamayı ancak toplumla ilişki içinde olmamız halinde yapabiliriz. Kolektif belleğin bugünkü kavranışı açısından bir başlangıç noktası olarak kabul edebileceğimiz Halbwachs'ın üzerinde durduğu iki nokta, bu çalışmadaki belleğin anlaşılması bakımından dikkat çekicidir. Birincisi, belleğin toplumsal çoğunluk ile çerçevelenmesi; ikincisi de kolektif belleğin yeniden yapılanma ile ilgili oluşudur. Fakat hafıza ile toplum ile arasındaki bağın belirlenmesi oldukça zordur. Bireylerin ilişki içinde oldukları grupların çeşitliliği, kimi zaman aynı aile içerisinde bile farklı belleklerin inşa edilmesini ortaya çıkarabilir. Bu durumu bellek üzerine çalışmanın zorluklarından birisi olarak ifade etmek mümkündür. Söz konusu bağlamda, kolektif belleği kavramak konusundaki eğilimlerden birisi de toplumların güçlü bir belleği olduğu kabulüdür (Connerton, 1999: 10-11).

1.5. Disiplinler Arası Kolektif Bellek

Dünya üzerinde her topluluk mutlaka bir yer edinmek durumundadır ve her toplum bulunduğu mekânı elde edememiş dahi olsa konumlandığı yer ile arasında bir bağ oluşturur. Toplumda yaşanan savaşlar, toplumun değerleri, başarıları ya da üzüntüleri mekân üzerinden paylaşılabilir. Toplumun mekân ile kurduğu ilişki kolektif belleği de bir parçası haline getirir. Geçmişin belli bir döneminin nasıl anlaşıldığı, kolektif sorumluluk ve gelecek inşasını derinden ilgilendiren bir mesele olduğundan, geçmişi hatırlama biçimi, toplumsal ve siyasal güç dengelerinin

izdüşümünü sürmeye imkân verdiğiinden, geçmişin nasıl hatırlandığı ve anlamlandırıldığı sorusuna bulmaya çalışacağımız yanıtlar önemlidir (Parmaksız, 2012: 151-52). Kolektif bellek, şu anki zamanın değişen ilişkileri etrafında anlamlanır ve geçmişten bugüne değer kazanır. Toplumun geçmiş ile yüzleşebilmesi için, geçmişin günümüze etkilerini görmek keşfetmek ve bunu tartışabilmek önemlidir.

Bellek konusu yakın zamanda, sosyoloji, siyaset bilimi, tarih, psikoloji ve daha birçok disiplinler arası bir özelliğe sahip olsa da farklı tanımlar, farklı tartışmalar ve araştırmalar ile karşımıza çıkmaktadır. Belleğin bu kadar çok farklı çalışma alanlarında oluşunu Douwe Draaisma şu şekilde açıklar: “19. yüzyılda bellek, kafa bilimcilerin kafa haritalarında bir hücre, romantik yazarların eserlerinde peyzaj veya labirent, bilinçdışıyla ilgili makalelerde bir maden kuyusu, şiirlerde okyanus derinlikleri, beyin anatomistlerinin rehber kitaplarında nörolojik bir süreç, görsel bellekle ilgili teorilerde fotoğraf levhası olarak karşımıza çıkar” (Draaisma’dan akt. Doğu ve Deligöz, 2007: 101–102). Ruh bilimi, yöntem ve politika bilimi, tarih gibi birçok disiplin belleği farklı açılardan değerlendirir (Parmaksız, 2012: 21).

Bu bölümde kolektif bellek tarih ve kültür bağlamında ele alınmıştır. Dünyada demokrasi gelişme kaydettikçe sıradan insanın tarihteki yerini daha çok araştırmak istiyoruz ve bu da bizi gündelik hayat seviyesinde araştırma yapmaya itiyor. Aynı gelişme toplumsal analizleri güç ilişkileri çerçevesinde yapmaya doğru da yönelmemizin yolunu açıyor ve bu durum tarihe bir sorunsal olarak yansımış durumda (Erman ve Özaloğlu, 2017: 19). İnsanlık çok uzun yıllık bir geçmişe sahiptir ama tarih bilgimiz sınırlıdır. Hafıza mekânları, kaybedilmiş bir geçmişin kalıntılarından hareketle topluluk kimliğinin yeniden kurgulandığı hatırlatıcı figürlerdir (Parmaksız, 2012: 83). Geçmişin devam etmesi için yeniden tasarlanan hafıza mekanları ulusların kimlik karmaşasına getirilen bir yanıttır.

Bellek, zamanın algılanışı içerisinde şekillenerek, mekân olarak siyasi duruşun yerini tayin etmede oldukça kritiktir. Bu yer, mekânlaşan zaman ve bellek dolayısıyla gündelik yaşamın temelinde bulunan siyasiliği gizlemekte ve imgeler, kavramlar ve duyular özelinde bir tahakküm kurmaktadır (Parmaksız, 2012: 20-21). Toplumsal

bellek siyasi olarak görülürken, bireysel bellek siyasi bir imkândan yoksun olarak ele alınmaktadır. Oysa bellek var oluşu açısından siyasidir. Öznelliğin kurulması ve bu öznellik üzerinden siyasi bir imkân içerişi bellek ile iktidarın ilişkisini belirlemektedir (Y. Parmaksız, 2012: 33). Geçmişini yeniden hatırlama üzere kurulmuş ve dondurulmuş figürler topluma ait olmadığı bir halini işaret etmek yoluyla ne olduğunu gösterir (Nora, 2006: 30).

Geçmişin izleri yeni bir olgu yaratmaz ve tekrarlanmayacak bir olgu ışığında ne olduğunu anlamamızı sağlar. Hatırlama ve unutma ilişkisinde yeni bir kategori oluşturan bellek mekânları olarak kabul edebileceğimiz müzeler, arşivler, kütüphaneler vb. alanların çok ötesinde yeni soyut mekânlar işlenmeye başlandı.

Pierre Nora (2006)'nın "*tarih nasıl olaylara bağlanıyorsa hafıza da mekânlarla bağlanır*" ifadesindeki mekânlar yerini yepyeni, soyut ama bir o kadar da yaşayan yeni bellek mekânlarına bıraktı (Parmaksız, 2012: 53).

1.5.1. Tarih bağlamında bellek

Tarih araştırmacıları, belleğin somut kaynaklar karşısındaki doğruluğunu öğrenmeye çalışır. Tarih ve siyaset alanındaki araştırmacılar da toplumun geride kalmış yaşanan olayları somut araçlar ile yaşadıkları dönemin gereksinimlerine göre yeniden inşa eder ve tartışırlar (Sancar, 2007: 39). Tarihten ve toplumsal bellekten söz ederken aynı zamanda bir ortaklığın temsilcilerinden de söz etmiş oluruz (Asuman, 2015: 48).

Kolektif belleği bir disiplin olarak ele aldığımızda tarih ile hem ortak bir noktada yer edinebildiğini hem de bir noktada ayrıştığını belirtebiliriz. Kolektif bellek akademik disiplin olarak ele alınmadan önceleri tarih ile arasında çok farklılıklar olduğu varsayılmış. Örneğin Halbwachs'a göre, kolektif hafıza var olan gruplar ve gelenekler ile ilgili olduğunu ve kolektif belleğin birçok farklı tarzda yorumlanabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Halbwachs'a göre tarih kolektif belleğin dışındadır (Çınar, 2017: 138- 139). Halbwachs, tarihi geçmiş ile ilgili resmi bir bellek

olarak görmez ve tarihin başladığı yerde belleğin sona erdiğini düşünür.

Halbwachs'a göre tarih, geleneğin sona erdiği ve kolektif belleğin birbirinden ayrıldığı noktada başlar. Dolayısıyla da tarihin bütüncül algısının karşısına belleklerin çokluğu çıkar (Asuman, 2015: 53). Halbwachs'a göre tarih, kolektif belleğin karşıtı olarak bir yol izler. Devamlılığı ve birbirine yakın olanı ana unsur olarak kabul eder, tarih birbirinden farklı ve dağınık olanı önemser. Kolektif bellek toplumun içinde düşünüldüğünde yaşanmış olayların görüntüsünü tüm ayrıntıları ile aktarmayı hedeflerken, tarih ayrıntıları dışarıda bırakarak süreci ya da olayları değişime işaret eden unsurları tarihte bir olgu olarak gösterir (Assmann, 2001: 51). Tarih ve bellek arasındaki farklılıklardan birisi de:

“Tarih geçmişin olayları üzerine dışsal bir bakış varsayarken bellek anlatılan olgularla içsel bir ilişki kurar. Bellek geçmişini şimdiki zaman içinde sürdürürken, tarih geçmişini, yaşanmış olanın öznel duyarlılığının taban tabana zıddında, kapalı, zamanı dolmuş, rasyonel yardımlara göre örgütlenmiş zamansal bir düzen içinde sabitler. Bellek çağları katlederken tarih bunları birbirinden ayırır” (Traverso, 2009: 17).

Bellek şu an içinde bulunduğumuz zaman içinde geçmişin olguları ile var olabilir. Kolektif bellek, tarih içerisinde yeni anlamlar kazanıp yeni içerikler ile inşa edilebilir. Örneğin anma törenleri, gelenekler ya da yıldönümleri bellek ile toplumsallaşıp daha ileri kuşaklara aktarılabilir; biçim değiştirdiklerinde bellekten silinmek yerine yeni kazanılan anlamlar ile ileri kuşaklarda yaşamaya devam ediyor (Asuman, 2015: 51). Kolektif belleğin günümüz toplumunda daha da önemli olmasında tarihsel anlatılarında önemi büyüktür. Yaşanılan olaylar ya da düşüncelerde topluma anlatılar ile aktarılır ve birbirine bağlanarak öykü haline getirilir (Çınar, 2017: 139).

Nora da bellekle ilgili çalışmasında bellek ve tarihi birbirinden ayırır. Geçmişin tasarımı olan tarihle ebedi şimdiki zamana ait yaşantı bağı olan bellek özdeşleştirilemez düşüncesindedir (Asuman, 2015: 53). Nora'ya göre, tarih yazılmaya başladığı andan itibaren bellekten kopar ve belleğin ortadan kalkmasıyla birlikte bu zamansallık kendisine başka bir uzam bulmak amacıyla mekânları inşa eder

(Parmaksız, 2012: 223). Nora, hafızanın yükselmesini iki ana nedene bağlar: tarihin hızlanması ve demokratikleşmesi. Tarihin hızlanması, daha çok hafıza ve tarihe dair teorik tartışmalarla ilgili olduğundan demokratikleşme daha konumuzu kapsamaktadır. Nora'nın tarihin demokratikleşmesinden kastı; bireylerin ve toplumların güçlü kurtuluş ve özgürleşme mücadelesidir. Geçmişlerini geri almak, birey ve toplumlar açısından kimliğin bütünleyici bir unsurudur (Nora'dan akt. Sancar, 2007: 65). Ulusal kimliğin yapılandırma aşamasında kurulan faktör toplumsal hafızadır. Kolektif hafızanın kuruluş beslenmesi, bu oluşumun unsurlarından biri olan tarih olgusunu da beraberinde getirmektedir. Örneğin müzeler ve içlerinde barındırdıkları tarih, yaşantı ve anılar müzeleştirilmeleri gereği siyasaldır (Anderson, 1995: 198).

Önceden hafızanın sadece kişilere ait olduğu, tarihin ise toplumlara ait bir kavram olduğu kabul edilirdi. Artık, toplumların da bir hafızasının olduğu ve bu gelişme ile bireylerin toplum ile bağına ve toplum ile bellek arasındaki ilişkisine yoğun bir bakış açısı olması gerektiği vurgulanıyor. Böylelikle, toplumsal bellek bilincinde de gelişim meydana gelecektir. (Nora'dan akt. Sancar, 2007: 66). Pierre Nora, gerçek hafızanın topluluklara ait olduğunu ve ancak müdahale edilmemiş, bozulmamış ilkel düzeyde arkaik topluluklarda bulunduğunu aktarır. Tarihin ise geçmişi organize ettiğini ve bu hususta evrensel bir otoriteye sahip olduğunu iddia eder. Modern toplumlarda bu hafızadan bu kadar çok bahsedilmesinin nedeni de Nora'ya göre, aslında gerçek manada kolektif hafıza namına pek bir şey kalmamış olmasındandır (Nora'dan akt. Sancar, 2007: 66).

Geçmiş araçlarla, izlerle, simgelerle taşınıyor. Zaman kendi paradokslarını ve çelişkilerini üretirken farklı çağlarda farklı paradigmalarda tarih- bellek kavramları itişip kakışarak birbirinin yerine geçmeye çalışıyor. Oysa bellek canlıdır, dinamiktir, değişkendir ve yüzü şimdiye ve geleceğe dönüktür. Anımsama ve unutma diyalektiği ve sürekli bir yer değiştirme hali içinde, uzun unutuşlar ve ani dirilmeleri olan bir organizma gibidir (Asuman, 2015: 73).

Sancar (2007)'a göre: *“geçmiş ile hesaplaşma, doğrudan geçmişte*

yaşananlara odaklanan bir tarihsel ilgiden ziyade, geçmişin bugüne yansıyan etkileriyle uğraşmayı ifade eder. Esasen insan şimdiki zamanda hatırlayabilir ya da unutabilir. Bu nedenle, geçmişin içinde istirahat çekildiği tarih ya da hafıza, tarihçilerin korunaklı alanı değil; bugüne kadar uzanan ve bireysel ve kolektif bilinci yönlendiren canlı, dinamik bir süreçtir.” Bu nedenle toplumun geçmiş ile ilişkisindeki mücadele, tarih ile ilgili olmaktan çok; yaşanan toplumun yapısını, kimliğini, meşruluğunu ve politik- kültürel dokusunu da belirler (Sancar, 2007: 60).

Tarihsel olaylar birçok farklı dönemlerde meydana gelebilir ve bu dönemlerde doğmuş bireyler kendilerinden önce gerçekleşen olayları nasıl anımsar ve yorumlarlar? Cevaba baktığımızda ekseriyetle kendilerinden önce gelişmiş olaylar ve kendi dönemlerinde gerçekleşen olaylar ile ilgili değerlendirme ve yorumları o dönem kaç yaşında olduklarına göre değişim gösterebilir; tarihsel olaylar daha çok olgunlaşma dönemindeki insanların akıllarında yer edinir (Olick, 2014: 188).

Tarihsel hafızanın gelişimi, bir kuşağı ilgilendiren durumların etkileri ile biçimlenebilir. Yani kuşak ve hafıza, toplum yapısının ya da kültürel yapının objektif özellikleriyle değil, deneyimlenen ortak tarihi olayların kişilerin belleklerinde doğurduğu benzerliklerden dolayı karşılıklı etkileşim haline girerler. Kuşaklar yapısını ne kadar nesnelleştirirse nesnelleştirsin bireylerin deneyimleri bu yapıların temel aracı olacaktır (Olick, 2014: 188-189). Halbwachs, anımsamayı nesnel bir eylem olarak değil, toplumsal bir yeniden yapılanma olarak görür. Bu nedenle bellek, tarihin gerçekliklerini olduğu gibi yansıtmaz, geçmişin yeniden inşa edilen bir alan olduğunu belirtir; anımsama da gerçekliği olan olayları değil sonradan öykü olarak aktarılan olayları kaynak alır (Asuman, 2015: 114).

İktidarın nesnesi olmaktan kaçarak özgürleşmek, nesnel bir tarihe ulaşamayacağı kesin olsa bile tarihi okumakla mümkündür. Tarihi okumanın belki de en büyük nimeti unutulmaları ya da unutturulmak istenenleri görebilmeyi sağlamasıdır. Hatta belki de unutulmalar bellekte saklananlardan çok daha önemlidir, çünkü bellekte saklananlar ideolojinin bir oyunu, unutulmalar ise yenen ve yenilenin bulunduğu ideolojik bir oyun sahası olduğunun kanıtlarıdır. Bu durumda tarih verili olanın dışında hala bazı alternatifleri gizler; bugünü ve yarını yeniden kurgulamak için

yeni olanaklar sağlar (Erman ve Özaloğlu, 2017: 25). Toplumsal bellek çalışmaları, geçmişin hatırlanmasıyla tarihin şimdinin gereksinimlerine göre yeniden kurulma çabası olarak özetlenecek olursa, bu, ihmal edilen gruplar ve öznelerin o güne kadar büyük anlatı olarak klasik tarih içinde ihmal edildikleri yeri edinme mücadelesi olarak da anlaşılmalıdır (Asuman, 2015: 65).

1.5.2. Kültürel bellek

Kültürel belleği tanımladığımızda genel anlamıyla: *“toplumların geçmişlerine dair birikimleriyle olan bağlantılarını tekrarlamak suretiyle canlı tuttuğu ve bu birikimin kuşaklar arası aktarımını sağlayarak sürekli hale getirdiği kolektif kimliği oluşturan bellek türü”* olarak karşımıza çıkar (Akın, 2018: 104). Assmann’a göre, *“süreklilik ve gelenekteki her derin kopma, yeni bir başlangıç arama aşamasında “geçmiş” oluşmasına yardımcı olur. Yeni başlangıçlar rönesanslar, restorasyonlar hep geçmişe dönüş, ondan destek alma biçiminde ortaya çıkarlar.”* Geçmiş, geleceğin yeniden inşa edildiği, üretildiği ve keşfedildiği ölçüde meydana gelebilir (Assmann, 2001: 41). Toplumun önceden yaşadığı anılar ve tecrübelerin birlikte hatırlanıyor oluşu ya da toplumda tekrarlanması ortak bir kimliktir. Toplumlar kendi kimliklerini muhafaza etmek ve sürdürebilmek için, kuşaklar arasında bilgi akışı sağlayacak devamlılık kazandırır.

Kültürel belleği anımsamanın temelinde ritüeller ve bayramlar vardır. Kültürel belleğin ilk örgütlenme biçimi olan bayramlar, günlük zamana dahil olup, yeni kuşaklara aktarılması ve tekrarlanması ile yaşanabilir. Kültürel belleğin başlangıç noktası olarak kabul edilen ritüeller, bayramlar ya da törenlerin Assmann’a göre, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması gerekir. Korunan ve gelecek kuşaklara aktarılan ritüeller, bayramlar, törenler hem dünya düzenini korumakta hem de toplumların kimliğini koruma görevini de üstlenirler (Assmann, 2001: 65).

Sözlü ve yazılı kültür kendi bağlamları içinde bellekle ilişkilerini farklı biçimlerde kurarlar. Burada önemli olan toplulukların geçmişlerini nasıl hatırladıkları, nasıl yeniden inşa ettikleri olmalıdır. İçinde bulunduğumuz çağı, teknolojinin

araçlarıyla yeniden üretilen kültürün özelliklerine ve yöntemlerine dayanarak ikincil sözlü² kültür dönemi olarak adlandırılır (Susam, 2015: 87). Kültürel belleği biyolojik olarak devredemeyiz fakat toplumsal olarak devredebiliriz. Böylelikle kuşaklar arasında aktarma ile daha aktif tutulabilir (Assmann, 2001: 98).

1.6. Belleğin Mekân İle İlişkisi

Kitle iletişim araçlarının artması, teknolojinin ilerlemesi ile birçok disiplinde bellek artık farklı tanımlan toplumlar, etnik gruplar ve ülkeler artık geçmiş ile geleneksel bağlarını nesillere aktarırken değişime uğrayabiliyor (Nora'dan akt.Sancar: 64). Özellikle 2. Dünya Savaşı'nı görmüş bir neslin yok oluyor oluşu ile toplumsal hafıza ve mekânsal hafıza kavramları daha da önemini artırmaktadır. Mekân hem bireyin hem de toplumun belleğinin kurgulanmasında önemli rol oynar. Bu yüzden günlük yaşantımızın çoğunluğunu geçirdiğimiz somut çevreye üzerinden zaman geçmesine rağmen olayları anımsamamız yaşamımızın bir parçası haline gelmiştir (Erman ve Özaloğlu, 2017: 13).

Mekân toplumun belleğinde somut kavramlar oluşturur ve her toplumda farklı anımsanır. Belirli bir mekânı somut imgeler ile hatırlıyor ve topluma ait gelenekler yansıtıyor ise tarihi estetik ve belgesel nitelik taşır. Bellek sürekli unutma ve anımsamanın değiştiği bir olgudur, mekân ise bu ilişkilerin çerçevesi görevini üstlenir (Erman ve Özaloğlu, 2017: 103). Kolektif bellek ile mekân arasındaki ilişki bellek çalışmalarında önemli bir referans olan Maurice Halbwachs için önemli bir konudur. Halbwachs belleğin mekân ile ilişkisini, bütün toplumsal belleklerin bir mekân çerçevesinde oluştuğunu ve mekânın sürekli var olan bir gerçeklik olduğunu belirtir. Eğer mekânsal ortam korunuyor olmazsa hiçbir şey aklımızda kalmayabilir. Herhangi bir hatıranın yeniden canlanması için dikkatimizi verdiğimiz nokta da mekânlardır ve düşüncelerimiz mekânda sabitlenir (Halbwachs, 2018:174). Mekân kolektif belleğe devamlılık katar. Toplumun belleğinde yer eden düşünceler, hareketsiz ve kalıcı duruma getirilmesinin yöntemi de toplumun mekânı kendi karakteri ile

---

² Birincil sözlü kültür dönemi ise, Platon'un yazı üzerinden yorumladığı eleştirilerin çoğunu yapay bellek olarak adlandırmıştır.

biçimlendirmesidir (Çavdar, 2018: 41).

Mekânlar içerisindeki metinsel kurgular kolektif hafızayı besler, metinler toplumsal belleğin kültürel öğelerini ve anımsamanın gerçekleştiği sembolleri tekrar üretirler (Başaran, 2007: 67). Kentlerin kendi hafızalarının oluştuğu, netlik kazandığı yerler kent meydanlarıdır. Turgut Cansever'e göre toplumun ortak münasebetlerinin geliştiği yer olan meydanlar toplumlar ve şehirler kadar eskidir (Taşçı, 2014: 102).

Bir mekânın bellek ile bağdaştırılması toplumun ilişkide bulunduğu gruplar açısından da önemlidir. Bu nedenle bellek ile ilgili çalışmalar daha çok dikkat çekmektedir. Belleğimiz genellikle algıladıklarımızı ve geçmişte yaşadığımız olayları anımsadığımız bir yer olarak, deneyimlerimizin de kalıcı ve sonradan kullanılması için bir araç olarak görülmektedir (Parmaksız, 2012: 21). Bellek mekânlarının görevi, toplumların unutmaya yüz tutmuş hatıralarını anımsatmak, unutmayı engellemek, onlara yüklenen anlamları pekiştirerek yeniden yapılandırma sürecine girmektir (Nora, 2006: 32). Pierre Nora, son 20-25 yıldır dünya çapında yaşanan hafıza konusundaki gelişimi hafıza konjonktürü olarak adlandırır (Connerten, 1999: 117). Yaşanılanların art arda belleğe dizilmesi, yeni hikayelerin zihinde oluşturulması ve her gün yenilenen eylemler ile bireyler eski yaşadıklarının unutulduğunu düşünebilirler. Herhangi bir anda geçmişten bir sayfa tekrar çağırılıncaya kadar bireylerde unutma fikri hakimdir. Hafızada unutulduğu düşünülen saklı tutulan bir kutudur (Huyssen, 1999:12).

Nora'nın çalışmaları bellek ve mekân ilişkisi açısından literatürde önemli bir yer tutar. Sosyal bilimler araştırmalarında bellek mekânlarının önemini vurgulayan Pierre Nora, kavramı literatüre kazandırmış ve bireyin anılarını toplumsal hafızada koruyan, birey ile ilişkisi yardımıyla yeniden yapılandıran yerde birleştiğini belirtmiştir (Erman ve Özaloğlu, 2017: 18). Toplumların oluşturduğu grupların gerçekleştirdiği temsiller, anma etkinlikleri, anma mekanlarının temsili ve korunması için önemlidir. Çünkü bu gruplar artık yok olduğunda mekân önemsizleşebilir ya da hafızalarda olmayabilir (Çavdar, 2018: 42). Nora, bellek konusunun gündemde artık olmasının nedenini bellekten artık çok az şeyin kaldığına bağlar. Bu düşüncesinin nedeni ise bellek ile tarih arasında kurduğu zıtlıktır. Nora'ya göre belleğin sistemini

ilkel olan grup ve topluluklar oluşturur. Tarihi ise değişim aşamasındaki toplumların geçmişteki kullandıkları olgu oluşturur (Nora'dan akt. Çavdar, 2018: 44). Hafızaya yönelik müdahalede hafıza mekânı inşası üzerinde yoğunlaşan Nora, hafıza mekânının kendisine yapılan müdahale sonucu toplumsal hafızada ulaşılabilecek değişiklikler üzerinde durmaz (Parmaksız, 2012: 89). Nora, hafıza mekânının esas yapısını dış etkilere kapalı olarak görür (Nora, 2006: 32). Örneğin anıtmezarlar, heykeller, anlamlarını kendilerinden alır ve başka yer ile değiştirilmeleri sonucunda anlamaları bozulmaz (Nora, 2006: 36).

Hafıza mekânları, yerel ve bölgesel özellikleri bertaraf edilen bir toplumda, farklılaşma; eşitlik ve benzerliğe dair kurulmuş bir toplumda ise, topluma ait olma görevini yerine getirir (Nora, 2006: 23). Somut mekânlar ile bağları olsa dahi, hafıza mekânları ancak bir simge ya da törene dayandırıldıkları zaman tarih mekânları olduğu belirtilebilir (Tasouji, 2013:130). Hafıza mekânları, hafızayla paralel işleyen tarih bilgisinin canlanmasında etkili olan kolektif hafızanın kurucu unsurlarına yani kültürel yapıntılarına ev sahipliği yapar (Tasouji,2013: 130). Tarih bilgisinin hatırlatma ve unutturma yoluyla canlandırılmasına özellikle arşivler ve müzeler barındırdıkları kültürel ürünlerle hizmet ederler (Başaran, 2007: 66). Hafıza için mekânların varlığı, tarihin anıları bozma değiştirme, yeniden yapma çabasına bağlıdır. Ölen fakat yaşatılmaya çalışılan yapıntıları koruyan hafıza mekânlarını var eden içlerinde barındırdıkları bu diyalektiktir (Nora, 2006: 23).

Toplumlar, yapılan törenler, anılan olaylar, yazılan metinler ve mekânlar aracılığıyla hatırlatma pratiği geliştirirler. Bu pratikler sonucu toplumun sahip olacağı kimlik, toplumun yarattığı kimlik olması durumunda toplumsal hafızanın bilinç düzeyine işaret eder. Ancak bu pratikleri toplum kendi eli ile oluşturamaz ve iktidar oluşturur ve yönlendirir ise toplum bilincinden söz etmek mümkün olmaz. Çünkü iktidarın müdahalede bulunduğu bir alan olmuş, iktidar kendi öyküsünü yazarken kullandığı kaynakların biri haline gelmiştir (Sancar, 2007:28).

Sonuç olarak;

Toplumsal bellek özellikle 19. yüzyıl sonrası yapılan araştırmalar ile yeni bir

anlam kazanmış ve siyaset üzerinde de etkisi artmıştır. Geçmiş nasıl ve neden hatırladığımız her araştırma için farklı bir anlam ifade etse de hepsi için ortak konu hafızanın artık sadece bireysel değil aynı zamanda toplumsal olduğudur.

Toplumun belleği geçmişin yeniden yapılanmasına yardımcı olur. Toplum hafızasında derin izler bırakan olaylar 20. yüzyılda artık mekânların hafızası olarak daha ilgi çekici olmaya başlar. Mekânda yaşanacak herhangi bir değişim, kolektif bellekte yaşanacak bir değişimi de beraberinde getirmektedir. Bu durumu açıklamak için artık yaşamasını istemediğiniz kültürlerin hatırasını hafızalardan silmek için ona ait mekânları yok etmek gerekir. Aynı duruma farklı bir açıdan bakıldığında eğer kolektif bir hafıza inşa etmek veya var olan hafızayı kuvvetlendirmek istiyorsak da yeni mekânlar icat etmek gerekmektedir (Parmaksız, 2012: 214).

XXXXXS
GCPS

İKİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBE ÖNCESİ DEMOKRAT PARTİ VE TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ YAŞAM

2.1. Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri

1929 yılı ile dünyada yaşanan ekonomik bunalımdan Türkiye’de etkilenmiştir. Özellikle tarım bölgelerinde çiftçiler mahsullerini satamamakta, fiyatlar da düşük seviyedeydi. Ekonomik bunalım ile kentlerde hayat zorlaşmakta, halk mali konulardaki endişelerini dile getirmekteydiler. Halk içinde bulunduğu bu kriz nedenini iktidarda aramış, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın halkçılık ilkesinin halka yarar sağlamadığını düşünmüştür (Albayrak,1999:120). Ahmad (2011)’a göre yeni bir fırka kurulması ile; ülkenin gergin havasını alacak, mali konularda önemli gelişmeler sağlayacak ve Türkiye’nin Avrupa’daki izlenimini olumlu yönde etkileyerek kredi ve yatırım çekeceğini düşünmüştür. Mustafa Kemal Paris Büyükelçisi Fethi Bey’e bir muhalif partinin kurulması gerektiğini bildirerek görüş istemiştir. Nitekim Serbest Cumhuriyet Fırkası 12 Ağustos 1930 yılında Cumhuriyetçi, laik ilkeler ile kurulmuştur (Albayrak,1999:123,124). 13 Ağustos 1930’da bütün gazeteler Fırkanın programına yer vermişlerdir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası Programında:

- Her şeyden önce Cumhuriyet taraftarıdır.
- Laiktir, din ve devlet işlerinin kat’i surette ayrılması esastır.
- Halk fırkasının solunda yer almakta ve Halk Fırkasından daha ileri gitmek iddiasındadır.
- Vergilerde ıslahat yapılması, masraflarda mühim bir tasarruf edilmesini öngörmektedir.
- Sistemin tam tersi ticarete devletin hiçbir işe karışmaması gerekmektedir

- Demiryolu, yol gibi inşaatların devlet bütçesinden yapılmaması ve şirketler aracılığıyla yapılacaktır.
- Komşu devletler ile münasebetler dostluk ve samimiyet çerçevesinde olup daha sıkı bir önem verilecektir.
- Ayrıca adliye ve eğitim öğretim işlerinde de ıslahatlar olacağı belirtilmiştir (Akşam Gazetesi,13 Ağustos 1930).

Halk demokrasiye geçiş denemesini coşku ile karşılamış, SCF başkanı Fethi Okyar konuşma yapmak için 4 Eylül günü İzmir'e gitmiştir. Bu olay, Fırkanın kapanmasında daha sonra önemli rol oynayacaktır. CHF tarafı olan Anadolu Gazetesi'nde Serbest Fırka aleyhine ağır suçlamaların olduğu yazı çıkmış bu yüzden CHF İl İdare binası ve Anadolu Matbaası önünde yapılan gösteriler sonucu bir kişi vurularak öldürülmüştür (Yetkin, 1997:177). Olayların kontrol altına alınmasından sonra SCF mitingine elli bin kişi katılmış Başkan Fethi Bey Fırka programını açıklayarak CHF'yi sert bir dil ile eleştirmiştir (Akşam Gazetesi, 6 Eylül 1930). İki fırka arasında yaşananlar gerginlikler ile Serbest Cumhuriyet Fırkası kapatılmış Mustafa Kemal'in bu konudaki istek ve iradesine karşın Türkiye'de çok partili hayata geçiş denemelerine 16 yıl boyunca ara verilmiştir. Fırkanın Aydın İl Başkanı olan Adnan Menderes 30 yıl sürecek olan siyasi hayatının ilk adımlarını bu dönemde atmıştır.

2.2. Adnan Menderes'in Siyasi Hayatının Başlaması

Mustafa Kemal 1931 yılında halkın şikayetlerini dinlemek ve teşkilatları denetlemek için yurt gezilerine çıkmış, 3 Şubat 1931'de Aydın'a gelmiştir. Aydın ziyareti sırasında Adnan Menderes ile karşılaşan ve kendisi ile sohbet eden Mustafa Kemal, Menderes'ten bir rapor hazırlamasını istemiş ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne katılmasını önermiş, bunun üzerine Adnan Menderes Türk siyasi hayatında adını daha çok duyurmuştur. Yurt gezilerini tamamlayıp gözlemlerini hayata hemen geçirmek için erken seçim kararı alan Mustafa Kemal, Menderes'i milletvekili adayı yapmış ve Menderes haberi dahi olmadan Aydın Milletvekili olmuştur. Parlamentoda 14 yıl sürecek bir vekillik hayatına başlamıştır. Adnan Menderes bütün süreçten sonra bir

konusmasında “Beni Atatürk keşfetti” demiştir (Aydemir, 1993:97).

2.3. Demokrat Parti Kuruluşu ve İktidara Gelişi

20. Yüzyıl henüz başında dünyada sömürgeciliğin, zulmün, kitle kıyımlarının, ağır savaşların yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Türkiye için ise, Cumhuriyet’in kurulmasından sonra çok partili hayata geçiş denemeleri ile genç Cumhuriyetin inşası zorlaşmıştır. Demokrat Parti’nin kuruluşu ile iktidara gelmesi, Türkiye’de uzun yıllar hatırlanacak bir siyasi hayatın dönüm noktası olacaktır.

Türkiye’nin 1930’lu yıllarından itibaren gündeminde olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tek parti döneminin tartışılan konularından birisi olmuştur. Cumhuriyet tarihinde Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun önemli siyasal sonuçları olmuş ve günümüzde dahi üzerine birçok araştırma konularında yerini almıştır.

Bunun nedeni ise, Demokrat Parti’nin kurulmasına ortam yaratması ve Türkiye’nin çok partili hayata geçişinde dönüm noktalarından biri olmasıdır. Halkçılık ilkesi ile tarımı geliştirmek, köylüyü üretime teşvik etmek ve köylerde ikamet etmelerini sürdürmelerini sağlamak gibi unsurlar da bu kanunun çıkarılmak istenmesinde önemli faktörlerdir (Karaömerlioğlu, 1998).

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’na göre:

“Dağıtım tabi arazi; hazine, vakıf ve belediyelere ait topraklardan ve 5.000 dönümden büyük çiftliklerden istimlak yoluyla elde edilecekti. Bu topraklar ihtiyacı karşılamazsa 2.000 dönümlük, yani orta büyüklükteki çiftlikler de istimlak edilebilecekti (madde 14, 15, 16). Kanunun 17. maddesi ise, nüfus yoğunluğu fazla bölgelere dair çok kapsamlı hükümler içeriyordu.

Bu gibi bölgelerde devlete, vakıflara ve belediyelere ait topraklar ihtiyacı karşılamazsa, yarıcılar, kiracılar ve ırgatlar tarafından işlenmekte olan 2.000 veya daha az dönümlük mülkler de istimlak edilecekti. Asıl mal sahibi, topraklarının içinden istediği 50 dönümü kendine ayırabilirdi. Toprakların bedeli sahiplerine uzun vadeli, karışık bir yöntemle ödenecekti” (Karpaz, 2017: 208).

Kanun bir zümre tarafından destekleniyor olsa da desteklemeyenler de vardı.

Toprak mülkiyetinde menfaati olanlar şiddetle karşı çıkmış, bu kanuna entelektüel ve toplumsal açıdan bakanlar ve aydınlar ise destek vermiştir. Adnan Menderes TBMM’de yaptığı konuşmasında; ÇTK’nın faşist bir kanun olduğunu, kanunun çıkması ile toprak mülkiyetinin sağlanamayacağını, küçük parçalara ayrılan toprakların topraksız köylüye verilmesi ile tarım üretiminin durma noktasına geleceği konusunda dönemin Tarım Bakanı’nı eleştirmiştir.

7 Haziran 1945’te CHP Meclis Grubuna Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Dörtlü Takrir önergesi sunar. Bu önerge ile aslında; 2. Dünya Savaşı sonrası halkın demokrasiye uyum sağlayabileceği, demokratik özgürlüklere artık sahip olunabileceği ve çok partili sisteme dayanan siyasal hayatın olması gerektiğini belirtirler (Karpata, 2010: 233).

CHP meclis grubuna verilen önergede, TBMM’nin adil yasalar çıkarması, demokratik kurumların birlik içinde olmaları, antidemokratik uygulamaların değişmesi, TBMM’ye hükümeti denetleme yetkisi verilmesi, seçimlerin serbestçe yapılabilmesi gibi öneriler yer almaktadır. Önerge mecliste uzun süre tartışılmış fakat oy birliği ile reddedilmiştir. Dörtlü Takrir ile parti içinde artan muhalefete CHP’nin çözümü önergeyi sunan dört ismi partiden uzaklaştırmak olmuştur (Eroğul, 2014: 14). Daha sonra İsmet İnönü iktidar partisi karşısında denetim kontrolü yapacak bir muhalefet partisine ihtiyaç olduğunu belirterek Demokrat Parti’nin kurulmasına izin vermiştir. İsmet İnönü 1 Kasım 1945 TBMM açılış konuşmasında muhalefete desteğini açıkça belirtmiş ve memleketin artık emin adımlar ile demokrasiye ilerlediğinden söz etmiştir (Karpata, 2010: 235).

CHP, DP’nin kurulması ve beklenmeyen yükselişi ile tedirgin olmuş, o dönemde toplumun her kesiminde büyük bir ilgi odağı haline gelen DP’nin yükselişine karşı birtakım önlemler almıştır. Bu önlemler arasında, yeni bir liberalleşme programının hazırlanması, halktan alınan vergilere düzenleme getirilmesi, öğrencilere dernek kurma ve örgütlenme hakkı verilmesi, üniversitelere özerklik getirilmesi, basın suçlarına af getirilmesi, işçilere sendikal hak ve sigorta güvencesi verilmesi, Toprak Kanunu çıkarılarak köylülerden alınan toprak mahsulleri vergisinin kaldırılması, İsmet

İnönü'yu Milli Şef haline getiren hakkın kendi istediği ile elinden alınması gibi konular yer almıştır (Birand vd., 2015: 28 ve Eroğul, 2014:19).

Türkiye'de yeni bir partinin kurulacak olmasını tek partili dönemden yorulmuş halk için bir çıkış noktası olarak gören 1946 yılı ile Demokrat Parti ile siyasi yaşamına başlayan Samet Ağaoğlu tarafından Demokrat Parti'nin kuruluşu şu sözlerle ifade edilmiştir:

“Demokrat Parti, şehirlerin büyük iş adamları ve nüfuzlu aydınlarından ilçelerin eşrafına, büyük toprak sahiplerine kadar halkı maddi manevi baskı altında tutanların teşkilatı haline gelmiş ve devleti totaliter bir sistemle idareye almış Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı köylü, işçi, esnaf, yeni fikir ve görüşlerin etkisi altında genç aydınlar ve bunların aralarında Halk Partisi'nden çeşitli nedenlerle ayrılanların el ele bir ayaklanması olarak doğmuştur.” (Ağaoğlu, 2016: 55).

Demokrat Parti 7 Ocak 1946'da Dahiliye Vekâlet'ine kuruluş dilekçesini vermiş ve Celal Bayar genel başkan seçilmiştir. DP kuruluş tarihinden itibaren iktidardan memnun olmayan kesim tarafından büyük ilgi ile karşılanmış ülkenin demokratikleşmesi adına yeni kurulan partiye destek vermişlerdir (Akşin, 2004: 226). Demokrat Parti'nin kurulması ile toplumu etkileyen ve hafızalarında yer edinecek birçok olay yaşanacak ve gelecek kuşaklara aktarılacaktır. Demokrat Parti'nin iktidara gelişi ve gelişmeler sonucunda yaşanan 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile Yasıada süreci başlamış toplumda travma etkisi yaratan ve Türk siyasi hayatının önemli dönüm noktalarından olup, anayasaya esas gösterilerek birçok değişime neden olan sonraki yılları da etkisi altına alan unutulmayacak ve ders çıkarılacak bir olay olarak toplumun hafızasında yer edinecektir.

2.4. Türkiye'de Çok Partili Dönemin Başlangıcı

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sonrasında İsmet İnönü'nün on iki yıllık iktidarı süresince CHP'ye karşı bir tepki oluşmuştur. 2. Dünya Savaşı'na girmemiş olmak her ne kadar iyi olsa dahi yiyecek ve giyecek sıkıntısı çeken halkta bir infial yaratmıştır. Halk ülkenin savaşa girmemiş olmasının başarısını İsmet İnönü'ye verirken aynı zamanda gündelik hayatın sıkıntılarının sorumlusu olarak yine İnönü'yu

gösteriyordu. 1942 Varlık Vergisi, 1944 Toprak Mahsulleri Vergisi ve gıda, ulaşım, tekstil, haberleşme gibi kalemlerden alınan vergiler halkı ekonomik açıdan zora sokuyordu.

Demokrat Parti'nin kuruluşu ve 1946 seçimleri³ Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcı olmuş; Demokrat Parti kurulduktan çok kısa bir süre içerisinde yapılanmaya başlamıştır. Anadolu'nun neredeyse her yerinde vilayet başkanlıkları açılmış ve CHP'den memnun olmayan bir kitle de partiden desteğini esirgememişti. Demokrat Parti, 29 Nisan 1946'da belediye seçimlerini öne alma kararına, gerekli düzenlemelerin eşit bir biçimde yapılmadığı gerekçesiyle katılmayarak belediye seçimlerini protesto etmişlerdir (Lewis, 1988: 305). Fakat 1947 yılında yapılması gereken genel seçimlerin bir yıl öne alınarak 1946 yılında yapılması ile bu seçimlere katılmaya karar vermişlerdir. Seçime erken gidilmesinin nedenini Demokrat Partililer, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yeni teşkilatlanmış DP'nin başarı gösteremeyeceğini düşünmeleri nedeniyle ve dört yıl daha iktidarda kalmayı amaçladıkları için yaptığı şeklinde yorumlamışlardır.

7 Ocak 1946 yılı ile siyasi hayatına başlayan DP kendisinden beklenmeyen bir teşkilatlanma ve başarı gösterdi. 1946 seçimlerinde Demokrat Parti, köylüler, işçiler, toprak ağalarından, aydınlardan destek görmüştür. O yıllarda Demokrat Parti'ye Halk Partisi'nden katılım yoğun olmuş, Halk Partisi'nden istifa eden yönetim kurullarının yerine yeni üye bulunamamış ve bu durumda levhalar kaldırılıp yerine Demokrat Parti levhaları asılmıştır (Karpas, 2010: 488).

Demokrat Parti'nin henüz yeni teşkilatlanmaya başladığı dönemde 1946 Eylül ayında yapılması gereken belediye seçimlerinin 1946 Mayıs ayında yapılması kararını DP'liler seçimlere katılmayarak boykot etmiştir. 26 Mayıs 1946 günü yapılan belediye seçimlere CHP ve MKP katılmış, Milli Kalkınma Partisi seçimin olduğu gün hile gerekçesi ile çekilme kararı almıştır.

(Toker, 1970: 154). Belediye seçimleri tarihinin öne alınması ile iktidar-

---

³ 1946 Seçimlerine Milli Kalkınma Partisi de katılmıştır ama siyasal yaşamda ve seçimlerde aktif bir rolü olmamıştır.

muhalefet arasındaki artan gerginlik genel seçimlerin öne alınması ile daha şiddetlenmiştir.1947 yılında yapılması gereken genel seçimlerin 21 Temmuz 1946 günü yapılmasını Adnan Menderes, DP'nin ilerleyişini durdurmak için yapılan bir hamle olarak açıklamıştır (Ahmad, 2007: 33).

5 Haziran 1946 tarihli 4918 sayılı Milletvekili Seçim Kanununa göre, 21 Temmuz 1946 genel seçimleri ilk kez tek dereceli ve çok partili olarak gerçekleşmiş, oylar açık oy gizli sayım usulüne göre kullanılmıştır (Kılıç, 1995:63). 21 Temmuz 1946 günü yapılan genel seçim sonuçlarına göre; Cumhuriyet Halk Partisi 395, Demokrat Parti 62, Bağımsız 6 Milletvekili seçilebilmiştir (Eroğul, 2014: 23).

Yapılan seçimlere hazırlık fırsatı verilmemesine rağmen Demokrat Parti etkili bir seçim çalışması yürüterek TBMM'ye girmiştir. Seçimleri yönetmek için kurulan seçim kurullarının belediye başkanları ve belediye meclis üyelerinden oluşması seçimlerin denetiminin yapılamaması ve oy gizliliğinin sağlanamadığı gerekçesi ile Demokrat Parti seçim sonuçlarına itiraz etmiştir. Türkiye'de çok partili döneme geçiş sırasında kalıcı muhalefetin oluşması, çoğulcu sistemin yerleşmesi açısından önemlidir (Karpaz, 2010: 149). 21 Temmuz 1946 seçimleri CHP'nin ezici bir çoğunlukla başarı kazanmasıyla neticelenir. TBMM artık çok partili hayatına başlamış ve Meclis Başkanlığına Kazım Karabekir'i getiren CHP, bu şekilde 21 Temmuz seçimlerinde DP listesinden aday olan Mareşal Fevzi Çakmak ⁴ a karşı siyasal durumu dengelemeyi amaçlamıştır (Karpaz, 2010: 147). Bu dönemde ilk kez TBMM'de muhalefetin de olduğu bir Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmıştır. Seçimler sonunda CHP, halk arasında güç kaybettiğini, DP ise toplum kesimleri tarafından ilgi ve beğeni ile karşılandığını fark etmiştir (Lewis, 1988: 305). Seçim sonrası Cumhurbaşkanına istifasını veren Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun yerine Başbakanlığa otoriter karakterli (Aydemir,1999: 453), bir lider olan Recep Peker getirilmiştir (Ahmad,1976: 24).

Meclis çalışmalarına başladığında DP'liler meclise girerler fakat ilk gün

---

⁴ Mareşal Fevzi Çakmak hem Atatürk'ün yakın arkadaşı olması hem de Türk Kurtuluş Savaşı'nda gösterdiği başarılar ile ülkede büyük bir saygınlığa sahipti. Bu nedenle DP listesinden aday olması CHP'yi tedirgin etmiştir (Eroğul, 2014:23).

mecliste hangi partinin nerede oturacağı anlaşmazlık konusu olur. DP milletvekilleri meclisin sol tarafında oturmak ister. Ama CHP'li Meclis amirleri bu isteğin tersi olarak meclis başkanına göre sağ tarafında yer verir (Demir, 2009: 69).⁵ CHP'nin yeni başkanı Recep Peker'in güvenoyu alması mecliste tartışmalı geçmiştir. Recep Peker 14 Ağustos 1946'da hükümet programını okurken DP'liler görüşmelerin ileri bir tarihte yapılmasını teklif etmiş fakat reddedilmiştir. Demokrat Partililer bu olaydan sonra meclisi terk etmiş ve Recep Peker Hükümeti ancak bu şekilde güvenoyu alabilmiştir (Cumhuriyet:15.08.1946).

Cumhuriyet tarihinin ilk büyük devalüasyonu olan 7 Eylül 1946 kararları ile Türk lirasının değeri düşürülmüş, dış alımlarda sınırlamalar kaldırılmış, altın satışları serbest bırakılmıştır. Recep Peker Hükümeti ile alınan ekonomik kararlar Demokrat Parti tarafından çok fazla eleştiri ile karşılanmıştır. Demokrat Parti bu kararların zamansız olduğunu, ihraç edilen mallara talebin fazla olduğunu ve bu dönemde paranın değerinin düşmesinin zararlı olacağı ve ithalatın zorlaşması ile fiyatların daha artacağı konusunda sert eleştirilerde bulunmuştur. Ayrıca 2. Dünya Savaşı sırasında yenilenemeyen sanayi araçlarının yurtdışından getirilmesi ve ülkenin sanayi alanında kalkınması zorlaşmıştır (Eroğul, 2013: 43).

1946'da yapılan devalüasyon halkın yaşam şeklini zorlaştırarak enflasyonu patlatmış, DP'lilerin öncelikle sessiz kaldıkları bu ekonomik şartların önce kamuoyunda sonra Mecliste bu kadar sert eleştirmeleri CHP'lilerde ihanete uğradıkları izlenimi doğurmuştur. İktidarın almış olduğu ekonomik tedbirlerin sonucunu görmeden muhalefetin bu kadar karamsar tablo çizmesi Başbakan Recep Peker'i sinirlendirmiş ve siyasi krizi hükümetin çözemeyeceğini anlayan Cumhurbaşkanı İnönü devreye girmiştir. 22 Aralık'ta Cumhurbaşkanı İnönü, Celal Bayar ve Fuat Köprülü'yle Çankaya'da görüşme yapmıştır. Bu görüşmenin bazı bölümlerinde Başbakan Peker de yer almış, İsmet Paşa, Başbakan Peker'in muhalefetten özür

---

⁵ Mecliste oturulacak yerin konumunun sembolik bir önemi vardır. Fransız ihtilali sonrasında toplanan parlamentonun sol kısmında devrimi, değişimi ve ilericiyi temsil eden ihtilalciler otururken sağ kısmında mevcut sistemi savunan asiller ve din adamları oturmaktadır. Çok Partili Hayatın ilk seçimleri sonucunda Meclise muhalefetten giren DP'li milletvekilleri bu nedenle sol tarafta oturmayı arzu ederler (Demir, 2009: 69)

dilemesiyle olayın tatlıya bağlanmasını istemiştir. Fakat Bayar'ın sıkıntısı Peker'in mecliste sarf ettiği sözlerle sınırlı değildir. Muhalefet partisi olarak iktidarın siyasi baskısı altında olmaktan da son derece rah rahatsız olmuştur (Demir, 2009: 87-88). İktidar ile muhalefet arasındaki gerginlikler devam ederken Demokrat Parti'nin ilk kongresi 7 Ocak 1947'de yapılmış coşkulu ve demokratik geçmiştir fakat kongre hazırlıkları ve kongrenin yapılacağı yerin bulunması konusunda birtakım olumsuzluklar yaşanmasına rağmen kongreden olumlu sonuçlar alınmıştır. Kongre, Türkiye siyaseti ve çok partili hayatın devam etmesi açısından önemlidir. Hürriyet Misak-ı olarak adlandırılan kongrede ilk kez özgürce konuşulacak bir kürsü oluşturulmuş 23 yıllık tek parti iktidarında yaşanan sessizlik bine yakın delegenin beş günlük tartışmaları ile sürdürülmüştür. Kongrenin toplanma amacıyla:

- Partinin icraatlarını tartışabilme,
- Partinin ileri süreçlerde yapacağı faaliyetleri değerlendirme,
- Partinin kendi içerisinde yapılanmaya üyeleri seçme gibi maddeler bulunmaktadır (Karpaz, 2010: 156).

Komisyon, çalışmalarını tamamlamış ve hazırlanan rapora dayanılarak ortaya konulan önerge son gün sabaha karşı 03.08'de Kongre Başkanı tarafından "Hürriyet Misakı" olarak okunmuştur. Kongrenin yapılması ile Türkiye'de demokrasi açısından önemli bir adım atılmıştır. Demokrat Parti bu kongreden sonra daha emin adımlar ile siyasetteki yerini korumuştur. İsmet İnönü, Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi arasındaki gerginliği bitirmek ve çok partili hayatı daha güvenli kılmak için 12 Temmuz Beyannamesini yayınlamıştır. Daha önce çok partili hayata geçişin tecrübe edildiği ülkede başarısızlık ile sonuçlanacak yeni bir son başlıyor ve iç politikada gerginlik artmıştır. Beyanname 12 Temmuz öncesinde radyolarda duyurulmuş, 12 Temmuz'da gazetelerde yayınlandığı için bu ismi almıştır.

İsmet İnönü, 12 Temmuz Beyannamesinde ülkede yaşanan iki parti arasındaki gerginliklerin nedenini tespit edip çözümün birbirine güven duymaları ile aşılabileceğini belirtmiştir. İnönü bu konuda, CHP ve DP taraflarından ılımlı olmalarını beklemiştir. Beyanname, her iki partide yer alan fanatikler dışında herkesi

memnun etmiştir. Çok partili hayatın bütün zorluklarına rağmen özellikle devam edileceğinin vurgulanması DP üst düzey yöneticileri tarafından olumlu karşılanmıştır. DP'li yöneticilere göre; Cumhurbaşkanının Peker'den yana tavır alması yaşanan tecrübe ve sürecin sonunu getirebilirdi. O zaman baskı devrine dönülerek tek partili hayata geri gidilecek, muhalefet liderlerinin durumu da meçhul bir akıbeta sürüklenecektir (Eroğul, 1990: 59). Menderes, beyannameyi olumlu karşılamış ve olumlu sonuçlar doğurmasını dilemiştir. CHP ise beyannamenin muhalefet ile iktidarı aynı seviyede görmekten rahatsızlık duymuşlardır. Devam eden yıllarda, çok partili hayat ülkede zor olsa da yaşama gücünü eline almış toplum kendisine sunulan demokrasi fikrine sahip çıkmış ve Demokrat Parti'yi iktidara taşımıştır (Eroğul, 1990: 219).

2.5. Demokrat Parti İktidarı ve Toplumsal Hafıza

14 Mayıs 1950'de yapılacak seçim hazırlıkları Demokrat Parti için hareketli ve 1946 seçimleri ile karşılaştırıldığında daha hazırlıklı geçmiştir. Seçim öncesinde yapılan değişiklikler sonucunda hükümet ilk kez muhalefetin radyodan faydalanmasına izin vermiştir (Eroğul, 2014: 70). Demokrat Parti milletvekilliği adaylığına yoğun ilgi oluşmuş, aday listeleri açıklandığında iki isim CHP tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştır. Demokrat Parti'den aday olan Yargıtay Başkanı Halil Özyörük ve Ali Fuat Cebesoy Demokrat Parti'yi güçlendirmiştir (Eroğul, 2014: 70). Daha sonra DP iktidarında söz sahibi olacak Adnan Menderes, İstanbul'dan ve Aydın'dan milletvekili adaylığı olmuş seçim çalışmalarını daha çok Aydın'da yürüten Menderes, seçim çalışmaları sırasında Aydın Valisi Ethem Yetkiner'in engellemeleri ile karşılaşmıştır (Aydemir, 1993: 130).

14 Mayıs 1950 günü oy verme işlemleri tamamlandıktan sonra radyoda çok kez adı geçen CHP'nin adı daha az okunmaya, Demokrat Parti'nin ise kazandığı yerler artmaya başlamıştır (Birand vd., 2015: 64). Seçimlere katılım yüzde seksenin üzerinde olmuş, Türk siyaseti açısından önemli sonuçlar doğuracak olan Demokrat Parti aldığı yüksek oy oranı ile iktidara gelmiştir.

Tablo 1: 14 Mayıs 1950 Seçim Sonuçları

Parti	Oy Sayısı	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
Demokrat Parti	4242831	%53,59	408
Cumhuriyet Halk Partisi	3165096	%39,98	69
Millet Partisi	240209	%3,05	1
Bağımsızlar	267955	%3,40	9

Kaynak: (Cumhuriyet, 26 Mayıs 1950 ve Birand vd., 2015: 66).

Seçim kampanyasında “Yeter söz milletindir!” sloganını kullanan DP seçim sonuçları açıklandığında sonuçları özgürlük havasında kutlamış, iktidar değişikliği kansız gerçekleştiği için Demokrat Parti’nin iktidara gelişi “*Beyaz İhtilal*” olarak tanımlanmıştır (Eroğul, 2014: 71). Seçim sonuçlarından sonra yeni meclis 22 Mayıs günü toplanarak; Cumhurbaşkanlığına Celal Bayar, Meclis Başkanlığına Refik Koraltan, Başbakanlığa ise Adnan Menderes getirilerek Demokrat Parti Hükümeti kurulmuştur (Eroğul, 2014: 71).

Türkiye’de 27 yıldan sonra değişen iktidar ile birçok sosyal ve kültürel değişim meydana gelmiştir. Demokrat Parti’nin ilk iktidar olduğu dönemde köylünün refah seviyesi artmıştır. 2. Dünya Savaşından sonra kurulan tüm partilerden sonra ülkeye hâkim olan tek parti anlayışının sona ermesini sağlayan DP’nin kurulması ve zamanla halkın desteğini alması değişimin bir başlangıcı olmuştur.

Demokrat Parti din özgürlüğünü savunmuş, liberalizmin ekonominin temel yapı taşı olduğundan bahsetmiş temel hak ve özgürlüklere önem vermiştir. Fakat zamanla iktidar kanadında Demokrat Parti iktidarı ilkelerinde zıtlıklar yaşanmıştır.

Demokrat Parti daha çok ekonomi konuları üzerinde durmuş, CHP'yi eleştirmiş ve halkın daha çok desteğini kazanmıştır. İktidar ve muhalefetin anlaşmazlıkları bu dönemde daha fazla artmış, bozulan ekonomik durum ile ilgili muhalefet köklü tedbirlerin iktidar tarafından alınmadığını sıklıkla dile getirmiş, tarımın desteklenmediğini vurgulamıştır. Demokrat Parti'nin artık Türk siyasetinin içerisinde hedeflerini gerçekleştirebiliyor olması zor şartlar içinde dahi olsa çok partili bir hayatın artık ülkede var olduğunu kanıtlamıştır (Eroğul,2013: 29).

Genel olarak dünya üzerinde toplum sorunlarına baktığımızda farklılıklar vardır. Örneğin bir ulus darbe ile anılıyor ise farklı bir ulus soykırım ile anılabiliyor. Türk siyasi hayatını incelediğimizde birçok toplumsal siyasi olaylar gerçekleşmiştir. Bu yüzden unutmama kültüründe gündemin sıkça değişmesi ya da iktidarlara göre gündemin belirlenmesi, belleğin canlanmasının dönemlere göre farklılık göstermesi söz konusu olmuştur.

Türkiye'de bellek hatırlama çalışmaları geçmiş ile hesaplaşma süreçleri ancak bilinçli bir toplum ile yaratılabilir. Toplumun yaşadığı travmatik olayların herkes tarafından konuşulabiliyor olması, toplumun kendi geçmişi ile yüzleşmesi, hesaplaşması, yargılanması ya da özür dilenmesi sadece geride kalanlar için değil tüm toplum için önemlidir (Sönmez, 2012: 17). Türkiye Demokrat Parti'nin kuruluşu ile siyasi hayatta yeni bir başlangıç yapmış, iktidara gelişi ile, ekonomik ve sosyal hayatta travma yaratacak birçok olay yaşanmıştır. Bu olaylara dair hatıralar mekân ve zaman ile meydana gelerek bir toplumsal hafıza oluşturmuştur.

2.5.1. İbadet dilinin Arapçaya dönüştürülmesi

Demokrat Parti muhalefet olduğu dönemde halkın ilgisini çekebilmek için toplumun fazlaca konuştuğu din, laiklik, ibadet özgürlüğü konularına önem vermiştir (Kaçmazoğlu, 2012:30). Kuruluşundan itibaren Demokrat Parti'nin yükselmesi ve iktidara geliş sürecinde önemli olan nedenlerinden birisi de CHP'nin din konusundaki uygulamaları olmuştur. Dindar ve muhafazakâr kesim ezanın Türkçe okunmasına tepki vermiş, muhalefet CHP'nin aksine bu konuda daha ılımlı bir politika izlemiştir

(Kırkpınar, 2018: 351-353).

14 Mayıs 1950 seçimleri ile iktidara gelen DP, din hayatındaki ilk adımı ezanın Türkçe dışında farklı bir dilde okunmasını yasaklayan kanun maddesini değiştirmek ile atmıştır. Bu konu TBMM’de görüşüldükten sonra 16 Haziran 1950’de karara bağlanarak yasak kaldırılmıştır. Ezan Arapça okunmaya başlanmış fakat mecbur tutulmamıştır. Sadece yasak olduğu belirtilen kanun kaldırılmış ve tercih din görevlilerine bırakılmıştır. Aynı zamanda radyoda Kuran okunması ve dini programların yapılmasının yolu açılmıştır (İnan ve Haytaoğlu, 2011:132). Ayrıca, ilk ve orta dereceli okulların programlarına din dersleri eklenmiş, imam hatip sayılarında artış olmuş, cami yapıları da hız kazanmıştır (Kırkpınar, 2018: 354). Demokrat Parti hükümeti dini konularda bazı sınırlandırmaları kaldırsa da din konusunda 1950- 1954 yılları arasında baskın gruplara karşı uzak durmuş, din üzerinden siyaset yürütmemiştir. Örneğin 1951 yılında yapılan DP Konya İl Kongresinde delegelerden bazıları fes ve çarşaf giyme, Arap alfabesinin yeniden kullanımı gibi isteklerde bulunsalar da bu istekleri ciddi bir şekilde eleştirilip reddedilmiştir (Ahmad’dan akt. Kırkpınar, 2018:354).

1955 yılı itibariyle parti içerisinde artan muhalefet, enflasyon artışı, ülkede artan ekonomik sıkıntılar bazı Demokrat Parti üyelerini ve Adnan Menderes’i daha popülist bir yaklaşıma yöneltmiş, dini söylemleri daha çok kullanmaya başlamışlardır (Kırkpınar, 2018: 355). Örneğin 29 Kasım 1955’te Parti Meclis Grubu’nda yaptığı konuşmasında “*Siz isterseniz hilafeti bile getirebilirsiniz*” sözünü dile getiren Adnan Menderes, hilafeti tekrar getirmek istediğini kastetmese dahi dini bir kuruma atıfta bulunmuş ve dini öğeleri ön plana çıkarmış, muhafazakâr kesim tarafından “dini kurtaran parti” olarak görülmüştür (Tunaya’dan ve Haytoğlu’ndan akt. Kırkpınar, 2018: 354-357).

2.5.2. Türkiye’nin Kore Savaşı’na asker göndermesi

Asya kıtası ve Japonya arasında köprü görevi gören Kore yarımadası, tarihi boyunca birçok kez istilaya maruz kalmıştır. 1905 yılında Rusya ile yaptığı savaşı

kazanan Japonya, Kore üzerinde egemenlik kurmuş; 1910 yılına gelindiğinde ise bu yarımada'yı kendi ülke sınırlarına katmayı başarmıştır. 1945 yılında Japonya'nın yenilmesiyle birlikte Kore üzerinde yeniden güç savaşları başlamıştır (Sander, 2012: 275). Türkiye milli güvenliğini sağlayabilmek için uluslararası örgütlerde yer almaya çalışmış, NATO'ya girebilmek için Kore'ye İngiltere'den bile daha fazla asker göndermiştir. Kore Savaşı ile Türkiye, ilk defa ülke sınırları dışına asker göndermiştir. İlk tugayın gidişinden sonra Türkiye, 11 Ağustos 1950 tarihinde ikinci defa talepte bulunmuş ama NATO Bakanlar Konseyi tarafından bu talebi kabul edilmemiştir. Ancak Türk askerinin savaşta gösterdiği başarılar nedeniyle Amerika, 1951 yılından itibaren Türkiye'ye NATO'ya girebilmesi için destek vermiştir. 15-20 Eylül tarihleri arasında yapılan Bakanlar Konseyi toplantısında Türkiye'nin NATO üyeliği oy çokluğu ile kabul edilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, NATO'ya üyelik onayını 18 Şubat 1952 tarihinde yapmış ve resmi üye sıfatı kazanmıştır (Üzmez, 2006: 40-41). Aynı zamanda Güney Kore'ye giden Türk tugayının orada kalmasına ve yıllık 100.000 bin doları bulan maaş ve yolluk masraflarının ise Türk hükümeti tarafından ödenmesine karar verilmiştir. Savaş sonrası 721 asker şehit, 672 asker de gazi olmuştur (Oran, 2009: 547).

Demokrat Parti'nin dış politikada ilk başarısını oluşturan, Menderes hükümeti tarafından alınmış radikal bir karar olan Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi ile Demokrat Parti dış politikada yeni bir adım atmıştır (Bağcı, 2007:20). Meclis tatilde iken meclise sorulmadan hükümetin kabine toplantısında aldığı karar iktidar ile muhalefet arasında gerginlik yaratmıştır. CHP bu alınan kararın bir savaş ilanı kararı olarak alınmasını istemiştir (Eroğul,2014: 102). Türkiye Milli Talebe Federasyonu asker gönderme konusunda "*Hak ve hürriyet uğrunda girilmiş olan bütün taahhütleri yerine getirmeyi kendine görev sayan bir milletin evlatları olmaktan duyduğumuz gurur sonsuzdur*" açıklaması yaparak destekte bulunmuştur (Milliyet Gazetesi, 27 Temmuz 1950).

Millet Partisi yaptığı açıklamada olan bitenden haberlerinin olmadığını, kararları yazılı basın aracılığıyla öğrendiklerini ve Cumhuriyet Dönemi'nde ilk kez farklı bir ülkeye asker gönderilmesi kararının TBMM'de tartışılmadan alınması

konusunda rahatsızlık duyduklarını açıklamışlardır (Cumhuriyet Gazetesi, 27 Temmuz 1950). Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi en çok sol örgütler tarafından eleştirilmiştir. Türk Barışseverler Cemiyeti Başkanı Behice Boran meclise gönderilen dilekçe ile kararın anayasaya uygun olmadığını belirtmiştir (Aydın Tarihi, 1950: 8).

Karar Türk toplumunda büyük bir hoşnutluk ile karşılanmış bu kararın olumlu olmasına yönelik birçok telgraf⁶ hükümete gönderilmiştir (Aydın Tarihi, 1950:201).

2.5.3. Atatürk'ün aleyhine işlenen suçlar hakkında kanun çıkarılması

Adını Cezayir'de kurulan Ticaniyye tarikatından alan Ticani grubu Türkiye'de ilk kez TBMM'de yaptıkları Türkçe ezana karşı protesto ile gündeme gelmiştir.

Ticani tarikatına göre heykeller put olarak anılıyor, dinde heykellerin yeri olmadığı söyleniyordu. Bu amaç ile eylemlerini sürdüren Ticani grubu alanlarda tekbir getirerek bildiri dağıtıyor ve Atatürk'ün büst ve heykellerine saldırı düzenliyorlardı (Tunaya, 1998: 45-57).

Adnan Menderes'in iktidarı sırasında ülkenin birçok yerinde Atatürk'ün heykel ve büstlerine saldırı düzenlendiği haberleri sıkça yayılmaya başladı. Toplum ülkede şeriatçı bir başkaldırının olduğunu düşünmeye başlamıştı (Akşam Gazetesi, 3 Temmuz 1951). Adalet Bakanlığı savcılara Ticanilerin faaliyetleri konusunda uyarıda bulunmuş, aynı zamanda hükümetin de yaşanan olaylar neticesinde tedbirler alarak Atatürk'ün Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun hazırlama aşamasında olduğunu belirtmiştir (Akşam Gazetesi, 5 Temmuz 1951).

Mecliste yasa ile ilgili tartışmalarda konu Atatürk olduğu için hem iktidar hem muhalefet tarafından destek görmüştür. Aylar süren görüşmeler sonrasında 25 Temmuz 1951 günü oybirliği ile Atatürk'ün Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun

⁶ Kayseri'de yapılan toplantı sonrası Başbakan'a bir telgraf gönderilmiştir. Bu telgrafta "Dünya sulhu ve insan hak ve hürriyetinin muhafazası için hükümetçe verilecek bütün vazifeleri yerine getirmek azim ve kararında olduğumuzu saygı ile arz ederiz" açıklamaları yer almıştır. (Milliyet Gazetesi, 1 Ağustos 1950).

⁷ kabul edilmiş 31 Temmuz 1951 tarihinde Resmî Gazetede yayınlanmıştır.

Demokrat Parti'nin Atatürk ile ilgili icraatlarından birisi; Atatürk'ün Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun diğeri ise, Atatürk'ün naaşının Anıtkabir'e taşınmasıdır. Cumhuriyet Halk Partisi döneminde yapımına başlanan Anıtkabir Demokrat Parti döneminde tamamlanmış ve 10 Kasım 1953'te tören ile Atatürk'ün naaşı nakledilmiştir.

Demokrat Parti döneminde Atatürk ile ilgili verilen kararlar ve yapılan uygulamalar tamamen fiziki dokunulmazlığına karşıdır ve Atatürk'ün ruhunun yaşatılması ile ilgili bir uygulama olmamıştır (Eroğul, 2013: 119).

2.5.4. Halkevlerinin Demokrat Parti tarafından kapatılması

Cumhuriyet yönetiminin önemli icraatlarından olan Halkevleri halkın kültür seviyesini yükseltmek için atılmış önemli bir adımdır. Sovyet Rusya'da Narodni Dom'un bir benzeri olarak Halkevlerinin kurulması ülkenin kültür kalkınması olarak görülmüştür (Karpat, 2017:460).

19 Şubat 1932 tarihinde açılan Halkevleri için açılış konuşması yapan Recep Peker, milli birliğin yükseltileceğini ve özenli bir kültür çalışmasının yapılarak halkın arzu edilen modern değerlere ulaşacağını belirtmiştir. Halkevlerinin çalışmalarına;

- Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi
- Güzel Sanatlar Şubesi
- Temsil Şubesi
- Spor Şubesi
- İçtimaî Yardım Şubesi

---

⁷ Kanuna göre, Atatürk'ü n hatirasına alenen hakaret eden veya söven kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Atatürk'ü temsil eden heykel, büst ve abideleri veya Atatürk'ü n kabrini tahrip eden, kıran, bozan veya kirleten kimseye bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası verilir.Fıkralarda yazılı suçları işlemeye başkalarını teşvik eden kimse asıl fail gibi cezalandırılır (Resmî Gazete, 31.07.1951).

- Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi
- Kütüphane ve Neşriyat Şubesi
- Köycüler Şubesi
- Müze ve Sergi Şubesi destek vermiştir. (Cumhuriyet Gazetesi, 13 Şubat 1932).

Eğitim, edebiyat, sanat, kültür gibi alanlarda etkili olan Halkevleri 1932- 1940 yılları arasında hızlı bir yükseliş göstermiştir. Birçok etkinliğe ev sahipliği yapan Halkevleri Kemalist değerlerinde halka ulaştırılmasında büyük önem arz etmiştir (Obuz, 2015:501).

Cumhuriyet Halk Partisi'nin mal varlığı ve Halkevlerinin faaliyetlerinin sonlandırılması konuları Adnan Menderes'in 12 Aralık 1950 tarihinde parti grubunda yaptığı konuşma ile gündeme gelmiştir. CHP'nin iktidar olduğu dönemde bütçeden maddi destek sağlandığı aynı zamanda CHP'nin de maddi olarak fayda sağladığını belirtmiştir. Demokrat Parti konuyu haksız kazanç olarak değerlendirmiş, hak ve adalet sağlamak istediklerini açıklamıştır (Milliyet, 13 Aralık 1950). CHP her ne kadar Demokrat Parti'ye her türlü siyasi etkilerden uzak kültür ve sanat konusunda hizmetlerinin devam ettiğini belirtse de ciddiye alınmamışlardır (Obuz, 2015:502).

Demokrat Parti, CHP'nin mal varlığı konusunda haksız bir kazanç olduğu ve malların halka ait olduğunu belirtmiştir. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, Halkevlerinin kapatılmasının istenmesi ile ilgili alınması istenen kararların hukuka aykırı olduğunu; İçişleri Bakanı Şükrü Kaya da malların Atatürk'e ait olduğunu dile getirmiştir (Obuz, 2015:503). Uzun süren tartışmalar sonucunda Halkevleri ile ilgili kanun tasarısı 8 Ağustos 1951 tarihinde kabul edilmiştir ve Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 5830 sayılı kanun ile Halkevleri kapatılarak hazineye devredilmiştir. Atatürk'ün ölünceye kadar önem verdiği bu evlerin kapatılmasının ardından Demokrat Parti Türkiye'nin sosyal kültürel hayatında boşluk yaratacağı ayrıca zaman zaman Demokrat Partililerin de büyük kongrelerinin bu evlerde yapıldığı belirtilmiş, şehre gelen Demokrat Partilileri de halkevi bandolarının karşıladığı konusunda eleştirilmiştir. (Öymen'den akt. Obuz, 2015: 505). Cumhuriyet Gazetesinin

4 Aralık 1951 tarihli haberine göre binaların akıbetinin ne olacağı, maliye bakanlığının yayınladığı tebliğ ile açıklanmıştır.

Sonuç olarak aydın kesim ile halk arasındaki dayanışmaya bir örnek olan Halkevleri, Adnan Menderes'in 19 Şubat 1932 tarihinde Aydın Halkevini açarken övgüyle söz ettiği kurumlardır. Demokrat Parti yönetiminde söylemler değiştirilerek “faşist kurum” olarak söz edilmiş ve çıkarılan yasa ile kapatılmıştır (Turan, 2003:233).

2.5.5. Marshall planı

2. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından ABD ve SSCB ile siyasi güç dengelerinin değişiminin ve ekonomik değişimin başlangıcı olmuştur. Dünya savaş sonrası ikiye bölünmüş bir taraf kapitalist sistemin ekonomik modelini önerirken diğer bir taraf komünist sistemin öncülüğünü yapmıştır. Savaş sonrası Avrupa'nın ekonomik gücünün neredeyse kaybolması ülkeleri taraflarını belirlemeye zorlamıştır. Marshall Planı bu bağlamda önemli bir araç olmuştur (Çınar, 2018: 326). 2. Dünya Savaşının bitmesinin ardından ABD'nin dünyada altın rezervlerinin büyük bir kısmına sahip olması ve sanayide daha çok gelişip pazar arayışı içerisinde olduğu için Avrupa ile ilişkilerini sıkı tutmak istemiş, Avrupa'nın kendi meselelerine ilgi göstermeye başlamıştır (Çınar, 2018: 331).

Dönemin ABD Dışişleri Bakanı George Marshall Harvard Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada, Avrupa'yı yeniden inşa etmek için yardımların yapılacağından söz etmiştir. SSCB bu yapılacak olan yardımları eleştirmiş Avrupa'nın ABD'nin tarım ve hammadde deposu olacağından endişe etmiş ayrıca ABD'nin bu yardımlar sonrası Avrupa ülkelerinin içişlerine müdahale edebileceğinin endişesini de dile getirmiştir (Ataöv, 1969: 126).

22 Eylül 1947'de toplanan Paris Konferansı'nda “Avrupa Kalkınma Planı” adlı tasarı görüşülmüş ve bu tasarı ile Avrupa ülkelerine 17 milyon dolar yardım yapılması kararlaştırılmıştır. Konferansa katılan Türkiye ihtiyacının 615 milyon dolar olduğunu belirtmiş fakat kabul edilmemiştir. Türkiye yapılacak bu yardım ile doğrudan

kalkınabileceğini düşünse de ABD'nin amacı Avrupa ülkelerini yeniden inşa etmektir (Çınar, 2018: 331-335). 1947 yılı Türkiye'nin ekonomik durumunu incelediğimizde 1946 yılından itibaren dış ticaret açığı vermeye başladığını fakat buna rağmen diğer ülkelere göre ekonomisinin daha iyi olduğu söylenebilir. Dış ticaret açığının diğer ülkelere oranla daha az olması Türkiye'nin Marshall yardımlarından istediği yardımı alamamasına neden olmuştur (Tören, 2006:103).

ABD Avrupa'yı kalkındırmak isterken Türkiye'nin Avrupa'nın tarım ihtiyaçlarını karşılamasını istemiştir. Türkiye'nin kalkınması ABD tarafından önemsenmemiş bu nedenle de her ne kadar plana dahil edilse dahi peşin para ile mal satın alabilecek ülkeler arasına alınmamıştır (Tören, 2006: 105). Türkiye'ye Marshall yardımı verilmesi kapsamında kömür ve tarımsal ürünlerin üretiminin daha fazlaşması teklif edilmiş ve bu teklif ile 10 milyon dolarlık yardım yapılmıştır (Tören, 2006: 117). Türkiye Marshall Planı'nın programına dahil olmuş, kredinin az olmasına rağmen nasıl harcanacağına ABD'nin karar vermesi toplumun tepkisine yol açmıştır. ABD Türkiye'ye yapılan yardımın harcanması ile alakalı bir rapor hazırlamış ve bu raporda tarımın ülkede ilkel yollar ile yapılıyor oluşu nedeniyle ağır sanayiden çok özel sektörde ortaklık teklif edilmiştir (Tören, 2006:134).

Türkiye aldığı yardımları daha çok tarım alanında kullanmış su kanallarının yapılması, tarımda sulama sistemlerinin geliştirilmesi, modern tarım araçlarının ABD'den getirilmesi tarımsal üretime doğrudan olumlu bir etki yapmıştır. Maden alanında yardımdan ayrılan pay ile devlet kurumları⁸ madencilik sektörünün gelişimi için kullanmıştır. Türkiye'nin maden sektöründe de gelişimi istenmiş ve Avrupa ve ABD'ye daha hızlı maden üretilmesi ve taşınması öngörülmüştür (Çınar, 2018: 340-341).

Bu yıllarda ulaşım alanında da gelişim gösteren Türkiye karayolu yapımına

---

⁸ Etibank, Sümerbank, MTA, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Türkiye Demir-Çelik Kurumları.

odaklanmış ve demiryollarının uzunluğu⁹ bu dönemde azalmıştır. Sadece madenlerin bulunduğu illerde demiryolu iyileştirme çalışmaları yapılmıştır. Zonguldak limanı yapılmış, ABD Türkiye'nin ikinci el gemi almasına izin vermiştir. Alınan gemi ile Avrupa ve ABD'ye kömür, çelik taşınmıştır.

Türkiye modernleşme ve kalkınma hamlelerine tarım ile başlamış 1951 yılında getirilen bir yasa ile yabancı yatırımcıların Türk ekonomisine yatırım yapması beklentisi içine giren Demokrat Parti hayal kırıklığına uğramıştır. Türkiye'ye karşı isteksiz olan yatırımcılar Demokratların yıllardır arzuladıkları büyük devlet işletmelerini özelleştirme isteklerini engellemiştir (Zürcher, 2017: 328). Bu dönemde Türkiye'de yapılması planlanan yatırımların faaliyetlerini azaltan üç etkenden söz edebiliriz. İlk olarak, Demokrat Parti ekonomide bir artış başlatmayı hedeflemiş fakat hızlı ve somut bir sonuç beklentisi içinde olduklarından ileri görüşlü bir plan yapamamışlardır. Üretim kapasitelerinde uzun vadede iyileştirme yerine yüksek bir büyüme hedeflemişlerdir. Demokratlar bu tutumları ile kalkınma ile büyümeyi karıştırdıkları konusunda eleştirilmişlerdir (Zürcher, 2017: 329). İkinci olarak, Türkiye ABD'den gelen yardımların harcanmasına dair bir program yapmamış ABD'nin istekleri doğrultusunda harcamalarda bulunmuştur. DP yardım ile ilgili harcamaları yaparken üretim faktörlerinin çoğunluğunun devlet kontrolünde olduğu bir planlı ekonomiye¹⁰ karşı çıkmış bunun sebebi olarak partisinin özgürlükçü bir parti olduğunu ve planlı ekonominin komünizmi çağrıştırdığını savunmuştur (Çınar, 2018: 344). Son olarak, yatırım kararlarında siyasi düşünen Demokrat Parti, ekonomik açıdan kâr sağlamayacak yerlerde ve yanlış sektörlerde fabrikalar kurarak, ucuz fiyattan üretim fazlası ürünleri dünya piyasasına sürmüştür (Zürcher, 2017:329- 330). Plansız, koordinasyondan kaynaklı gelen yardımların Türkiye tarafından verimli harcanamaması toplumsal hayatı da olumsuz yönde etkilemiştir. 1948 yılı itibariyle Marshall yardımlarıyla ülkeye getirilen 240 bin traktör ile makineli tarıma geçilmiş böylelikle kırsal yerleşim yerlerinde insana duyulan ihtiyaç azalmıştır. Türk

---

⁹ 1930-1940 yılları arasında 2484 kilometre olan demiryolu uzunluğu 1940-1960 arasında yaklaşık olarak 600 kilometre azalmıştır (Ulaştırma Bakanlığı, *10 Yılda Türkiye Nafası 1923-1933*, Matbaacılık Neşriyat A.Ş., İstanbul, 1933: 5 ve Çınar, 2018: 341).

¹⁰ Türkiye planlı ekonomiye 1963 yılında geçiş yapmıştır ve 1963 yılında gelen yardımlar sona ermiştir.

ekonomisinin dünyada gelişen kapitalizm ile entegre olması ile tekelci şirketler kurularak büyük bir burjuvazi orta çıkmıştır. Bu olaylar sonucunda tarım ile uğraşan insan sayısı azalmış köylerden kentlere göçler meydana gelmiştir (Sertel'den akt. Ekmekçiler, 2014: 165).

2.5.6. Köy Enstitüleri'nin kapatılması

Toplumun hafızasında önemli bir yer edinen ve günümüzde dahi tartışmaları devam eden Köy Enstitüleri Türkiye'nin yakın tarihine ve toplumsal dönüşümlerine neden olmuştur. 1930'lu yılların sonlarına doğru nüfusun köylerde çoğunlukta olması sebebiyle ve köylerdeki öğretmen açığını çözmek amacıyla başlatılmış bir projedir. Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda toplumun gelişimi henüz istenilen seviyede değildi ve özellikle kırsal kesim eğitim, ekonomik, kültürel anlamda yetersiz kalıyordu. Köylüye fayda sağlamak, hayvan yetiştirmek, tarla ekip- biçme, inşaat gibi alanlarda nitelikli öğretmen profili yaratılmak istenmesinin ardından Köy Enstitüleri, İsmail Hakkı Tonguç'un Milli Eğitim Şurası'na sunmuş olduğu dilekçenin 17 Nisan 1940 tarihinde kabul edilmesi ile kurulmuştur (Türkoğlu, 2000: 164).

Köy Enstitülerini diğer okullardan ayıran en önemli özellik sadece teorik eğitimlerin verilmiyor olmasıydı. Enstitülerin eğitim öğretim planları her ilin kurulduğu bölgenin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş, bölgelere göre tarım hayvancılık gibi faaliyetlere yer verilmiştir. Özellikle 1940- 47 yılları arasında kültür dersleri, marangozluk, matematik gibi dersler verilmiş, bu okullarda yetişen öğrencilere insanın kendi kendisini yönetmesinin öğretilmesi amaçlanmıştır (Makal, 2005:55).

Ayrıca enstitülerin bir amacı da eğitim gören öğrencilere tam kişilik kazandırmaktır. Temizlik işlerinin öğrenciler arasında sıra ile yapılması, tarım, inşaat gibi uygulamalı derslerin olması, okuma saatleri, müzik, tiyatro dersleri ile hem genel kültür kazandırılmaya çalışılmış hem de köyde "okumuş kesim el işi yapmaz" anlayışına dair yanlışların kaldırılması amaçlanmıştır (Makal, 2005: 57; Türkoğlu, 2000:170).

Karma eğitim sisteminin uygulanması, teori eğitim ağırlıklı enstitülerin Sovyet Rusya eğitim modeline benzetilerek okullarda komünizm propagandası yapıldığına dair söylentiler, ülke genelinde bulunan okulların da kütüphanelerinde sol eğilimli yayınların enstitülerde var olması sağ görüşe sahip kişilerin eleştirisi nedenleri olmuştur. Köylerde yaşam koşullarının daha da iyileştirilmesi gerektiği, köyde yaşayan insanların emeklerinin karşılıklarını hak ettikleri gibi alamamaları, köylü ile kentli arasında ayrımcılık olduğunu vurgulayan sol kesimden de en büyük eleştirisi Kemal Tahir'den gelmiştir (Toprak, 2008: 97). Kemal Tahir köylerde yaşayan ve okuyan kişilerin zor ve ağır şartlarda çalıştırıldıklarına dair ağır eleştirilerde bulunmuş, *“İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında Almanya'nın kazanacağı hesabına yatırım yapılmış ve ilköğretimde, öğretmen sistemi kurulmuştur. Rusların kazanacağı anlaşılınca, Köy Enstitülerine geçilmiştir. İşte Köy Enstitüleri sorunun temelinde bu yanlışlık yatar.”* cümlesiyle enstitüler hakkındaki düşüncelerini belirtmiştir (Yıldız ve Akandere, 2017: 292).

Baskı ve tartışmalar ile yavaş yavaş etkinliğini kaybetmeye başlayan Enstitülerin, Demokrat Parti kadrolarında yer alan ve sert dille enstitüleri eleştirenler tarafından kapatılması konusundaki süreç daha da hızlanmıştır. Daha sonra Milli Eğitim Bakanı olarak göreve gelecek olan Reşat Şemsettin, enstitüleri “fesat yuvaları” olarak tanımlayıp bunların kapatılması gerektiğini dile getirmiştir (Başaran, 1999: 119- 122).

Türkiye'nin tek parti döneminde CHP iktidarının üzerinde özenle durduğu bir kurum olan Köy Enstitüleri, 1948 yılında artan komünizm eleştirileri üzerine CHP tarafından sadece öğretmen yetiştiren kurumlara dönüştürülmüş ve 1950 yılında DP'nin iktidara gelmesi ile 27 Ocak 1954 tarihinde 6234 sayılı kanun gereğince kapatılmıştır. Enstitülerin kapatılma süreçleri tamamen 1953 yılında son bulmuştur.

Köy Enstitüleri'nin kurulması ile çağdaş aydın bir Türkiye için kalkınmanın köylerden başlaması gerektiği düşünülmüştür. Her kesimi temsil eden okullarda zorluklar içerisinde maddi imkansızlıktan okuma fırsatı bulamayan çocuklara toplumsal dayanışma, hayatı öğretebilme gibi amaçlar edinilmiştir. Günümüzde de

kapatılması çok tartışılan Köy Enstitüleri'nde verilen eğitimler, öğrencilerine tecrübe edinerek hayatı öğretmeyi benimsemiş, toplumsal dayanışma bilincini aşıl原因 kurumlar olmuştur.

2.5.7. 6- 7 Eylül olayları

Demokrat Parti döneminde azınlıklara hoşgörölü bir tutum sergilenmiş, Rumlara özellikle Yunanistan ile daha iyi ilişkiler kurabilmek için daha ılımlı davranılmıştır. Rumların hükümetin politikalarına rağmen Kıbrıs'ta gerginlik yaratmaları ve Yunanistan'ın desteklemesi ile iki ülke arasındaki ilişkiler bozulmaya başlamıştır. Londra'da Kıbrıs'ın geleceği ile ilgili Yunanistan ve Türkiye'nin görüşmeleri sırasında İstanbul, Ankara ve İzmir'de meydana gelen tepki hareketleri ile 6 -7 Eylül olayları başlamış Türkiye'nin uluslararası alanda saygınlığını yitirmesine ve uzun yıllar Rum ve Türk halkının hafızalarında yer edecek olaylar meydana gelmiştir (Demir, 2009: 350).

6 Eylül 1955'te saat 13.00 bültenlerinde Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalanma haberi açıklanmış, Basın Ekspres gazetesi akşamüstü gazetesinin ikinci baskısı ile haberin ayrıntılı olarak duyulmasını sağlamıştır (Basın Ekspres,6 Eylül 1955). Haberler duyulmaya başladıktan sonra öğrenci birlikleri ve Kıbrıs Türk'tür Derneğinin çağrıları ile Taksimde miting yapılmış ve çıkan olaylar kontrol altına alınamamıştır.

Organize yapılmış bir eylem izlenimi veren protestoların İstanbul'un Rumların çoğunlukla olduğu semtlerde de yoğunluk kazanması dikkat çekmiştir. 18.00'da İstanbul İstiklal Caddesinde Rumlara ait işyerlerinin yakılması ile başlayan olaylar yağmaya dönüşmüştür. İstanbul, Ankara, İzmir illerinde Rumların yaşadığı bölgelerde büyük hasarlar meydana gelmiş, 7 Eylül akşamı sıkıyönetim ilan edilmesi ile kontrol altına alınabilmiştir. Kontrol altına alınan olaylar sonrasında 2057 kişi tutuklanmıştır (Vatan Gazetesi, 8 Eylül 1955). İstanbul sıkıyönetim ve ağır ceza mahkemelerinde tutuklanan kişilere davalar açılrsa da davalar daha sonra beraat kararları ile sonuçlanmıştır.

Malları yağmalanan ve olaylardan zarar gören Rumlara Menderes Hükümeti özür dilediğini belirten bir açıklama yapmış, mağdurların zararlarının karşılanacağını belirtmiştir. Kızılay, acil önlem kapsamında kişi başına 20 TL, taşkömürü ve yiyecek yardımı yapmıştır. Maliye Bakanlığı ise olaydan zarar gören kişilere vergi kolaylığı sağlanacağını, ucuz inşaat malzemesine kolay ulaşım imkânı sağlanabileceğini, cam ithalatı yapılacağını, banka borcu olanlara geri ödeme ve banka kredisi alma kolaylığı sağlanacağını açıklamıştır. Ayrıca Denizcilik Bankası uygun krediler vereceğini duyurmuştur (Kocabaşoğlu, 2000: 46). Daha sonra Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlığında bir yardım komitesi kurularak bağış kampanyası düzenlenmiş, bağışlar toplanırken zarar gören kişilerin tespit çalışmaları başlamıştır (Kocabaşoğlu, 2000: 47).

Yardım komitesi tarafından talepleri yerinde görülen 7 kişiye toplam 10.525 TL ödeme ile başlayan yardımlar zarar gördüğünü belirten 4.433 kişinin 69.578.744 TL talep ettikleri tazminat miktarı ile ödemeler devam etmiştir. 1957 yılı sonunda, sadece İstanbul'da 3.247 gerçek ve tüzel kişiye toplam 6.533.856 TL tutarında tazminat ödenmiştir.

Tablo 2: Ödenen Tazminatların Dağılımı

Kişi Sayısı	Ödenen Tutar Aralığı
2877	5000 TL
225	5000- 10000 TL
107	10000- 20000
6	20000- 30000
2	30000

Kaynak: U. Kocabaşoğlu, Toplumsal Tarih Dergisi: “6/7 Eylül Olaylarından Sonra Hasar Tespit Çalışmaları Üzerine Birkaç Ayrıntı”, (2000), İstanbul: Tarih Vakfı, Sayı:81, s.45.

2.5.8. İspat hakkı ve Hürriyet Partisi kuruluşu

İspat hakkı; basında yer alan haberler nedeniyle gazetecilerin haklarında dava açılması halinde haber yapılan konu ile ilgili gazetecilere ispat fırsatı tanınmasını ve ispatın davalıyı etkileyebilmesidir (Yıldız, 1996: 493).

1953 yılında öğretim üyelerinin siyaset yapmalarını yasaklayan kanunun çıkarılması ve 1954 seçimlerinin %52,4 ile kazanılması parti içindeki muhalefeti belirginleştirmiştir. 1954 seçimlerinden DP'nin ezici bir çoğunluk ile iktidara gelmesinin nedeni, seçimi Demokrat Parti'nin değil Adnan Menderes'in kazanmış olması düşüncesidir (Eroğul'dan akt. Çakmak, 2008: 158). Yükselen enflasyonla birlikte temel tüketim mallarında kıtlıkların yaşanması, karaborsacılığın başlaması ile DP bazı ekonomik tedbirler almıştır. Bu tedbir kapsamında döviz kontrolü uygulaması yapılmış fakat büyüyen ekonomik kriz önlenememiştir. DP'nin uyguladığı ekonomi politikalarının olumsuz sonuçlarının toplumsal yaşama yansması ile de parti içi muhalefet gittikçe güçlenmiştir (Çakmak, 2008: 158).

1954 yılında Basın Kanunu'nda değişiklikler yapan DP, basının yaptığı eleştirilerin önünü kesmeye çalışmış, Seçim Kanunu'nda değişiklikler yaparak da genel seçimlerde aday olmak isteyen memurların görevlerini altı ay önceden bırakması zorunluluğunu getirmiştir. 1950- 1954 genel seçimlerinde DP'yi aydın kesim ve akademisyenler desteklemiş fakat 1954 seçimlerinin hemen ardından DP'nin anti demokrat tutumları nedeniyle parti içerisinde istifalar gerçekleşmiştir (Çakmak, 2008: 158- 159).

Demokrat Parti içerisinde oluşan muhalefet ile 11 milletvekili, Demokrat Parti Genel Kurulundan bakanlar hakkında gazetelerde çıkan yolsuzluk suçlamalarına ilişkin ispat hakkının verilmesine dair istekte bulunmuştur. DP bu talebi kabul etmemiş, 11 milletvekili partiden ihraç edilmiştir. İhraçların ardından 8 milletvekili de istifasını vermiş ve Demokrat Parti bu istifalar ile ağır bir darbe almıştır (Eroğul, 2014: 180- 181).

İspat Hakkı Kanun Tasarısı'nın kabulü ile ilgili verilen önergede ilk olarak 11 milletvekili imzası varken daha sonra önergeye yeni katılımlar olmuş ve sayı 19'u

bulduğunda İspatçılar 19'lar olarak anılmaya başlanmıştır (Çakmak, 2008: 160). Bu grup önceleri parti kurma amacı gütmemiştir fakat Menderes'in, 4 Kasım 1955'te İzmir'de yaptığı konuşmasında partiden ihraç edilen isimlerin dönmelerinin mümkün olduğunu ifade etmesinin grubu bölme amacı taşıdığını düşündükleri için parti kurmaya karar vermişlerdir.

19 Aralık 1955'te Hürriyet Partisi kurulmuş, kurucusu F. Lütfi Karaosmanoğlu partinin kurulma nedenini rejim krizi olarak açıklamıştır. Hürriyet Partisi'nin kuruluş şartları ve yapısı gereği Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne benzememektedir. Partinin oluşumunda yer alan kişiler iyi eğitilmiş ve birçoğunun akademisyen olması ile daha çok kendine münhasır bir yapı oluşturmuştur. Partinin hiçbir zaman karizmatik bir lideri de olmamıştır. Hürriyet Partisi iktidara gelmekten çok bir fikir kulübü olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Parti ilk ve son kez 27 Kasım 1957 tarihli seçimlerine katılmış dört milletvekili ile TBMM'ye girmiş yaklaşık üç yıl süren siyasi yaşamından sonra kendisini feshederek CHP ye katılmıştır. Parti yöneticileri, daha çok siyaset okulu olarak görmüş, partinin ayrımcılık yapmadığı, her kitleyi kucakladığı ifade edilse dahi halk ile iç içe bir tavır sergileyememiştir.

2.5.9. Demokrat Parti ekonomi politikaları ve 4 Ağustos kararları

Demokrat Parti döneminde muhalefet ile iktidar sadece siyasi gelişmeler ile ilgili karşı karşıya gelmemiş muhalefet, Demokrat Parti'nin ekonomi politikalarını da sık sık eleştirmiştir. Demokrat Parti'nin tarımda yaptığı inkılaplar ile aldığı verim sürdürülememiş, kamu giderlerinde artışlar oluşmuş, dış ticaret açıkları fazlalaşmıştır. Ülkede temel ihtiyaç mallarının bulunmasının zorlaşması ile karaborsalar oluşmuş, hükümet ise çareyi zam yapmakla bulmuştur.

Batılı ülkelerden gelen yardımların son bulması ile Uzakdoğu ülkeleri ile ticari ilişkilere giren Menderes, Uzakdoğu'ya 24 Nisan 1958'te seyahat gerçekleştirmiştir. Ancak bu seyahat sonuçsuz kalmış ve ekonomik kriz gittikçe ülkede içinde çıkılmaz hâl almıştır (Eroğul, 2014: 209). Mevcut ekonomik durumu düzeltmek için 4 Ağustos 1958 tarihinde yeni bir istikrar paketi oluşturulmuş, İMF ile anlaşmaya varan hükümet

uluslararası finans kuruluşları aracılığıyla alacaklılara teminat vererek borç ertelemesi sözleşmesi yapılmıştır (Evsile, 2018: 69). Program ile alınan ekonomik tedbirler, TCMB'nin vermiş olduğu kredilerde tavan fiyat uygulaması olmuş; kredi olanakları yeterli olmadığı için kredi dağıtımını da sınırlı tutulmuştur. Kamuda yapılan harcamalara sıkı denetimler getirilmiştir. Krediyi sağlayan şirketlerin batması üzerine kredilerin ödemeleri yapılamamıştır. Türkiye Batılı ülkeler ve ABD'ye olan 600 milyon dolarlık borcunu ertelemek istemiş ve daha sonra ödenmesine karar verilmiştir (Özcan, 2014: 268).

Tek partili hayattan çok partili hayata geçiş ile yeni ekonomik modeller uygulanmış 1950 yılına kadar karma ekonomi ve devlet işletmeciliği sitemini uygulayan DP 1950'den sonra liberal ekonomiye geçmiştir. 1950- 1960 dönemi Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk büyük enflasyonunu yaşamasına ve 1960'lara yaklaşırken Türkiye ekonomisinin çıkmaza girmesine neden olmuştur (Kılıçbay, 1991: 103-105). Ülkenin kaynaklarını verimli kullanamayan DP dış borçlanmaya gitmiş, iktidar olduğu dönemde ekonomik istikrarı ülkede sağlayamamış, 27 Mayıs 1960 Darbesine giden sürece zemin oluşturmuş ve günümüze kadar süregelen ekonomi ve siyasi istikrarın sağlanamamasında etkili rol oynamıştır.

2.5.10. Dokuz Subay olayı

2.Dünya Savaşı'nda ordunun alt kademelerine doldurulan subayların terfi etme taleplerini Demokrat Parti'nin gerçekleştireceği düşüncesi ile ordu Demokrat Parti muhalefetine destek vermiştir (Erdoğan, 2006: 52) Ordunun desteği her ne kadar Demokrat Parti muhalefette iken olsa da iktidara geldikten sonra uygulanan politikalar ile ordu desteğini DP'den çekmiştir. Demokrat Parti ile ordu arasındaki ilişkilerin bozulma nedenleri arasında fikir ayrılıklarının başlangıcı gösterilmiştir. Ordu kendisini partiler üstü bir güç olarak görmüş kendisini hükümete değil devlete karşı sorumlu hissettiklerini belirtmiştir. Daha sonra 27 Mayıs'ta görev alacak Cemal Madanoğlu şu sözleri ile konu ile ilgili düşüncelerini ifade etmiştir:

“Subay yetişirken kafasına, ülkeyi savunmakla görevli olduğu iyice girer. Bu yurt savunması yükümlülüğü karşısında, kendisini devletin hizmetinde görür. Biz

kendimizi devletin hizmetinde görürüz. Yani bakanlara öyle pek kulak asmayız. Bakanlar bütçeği yaparlar, sunu bunu tanzim ederler. Biz devletin hizmetindeyiz.” (Özdağ, 2004: 24).

Demokrat Parti iktidara geldikten son ordu için bilinçli bir politika yürütmemiş Cumhuriyet Halk Partisi döneminde ordunun siyasete karışmaması, ordunun üst kademesindeki subayların Demokrat Parti'ye sürekli bağlılık bildirmesinin verdiği güven duygusu ile orduyu kontrol altına almaya çalışmamıştır (Özdağ, 2004: 24).

Demokrat Parti'nin ordu ile yaşayacağı gerginliklerin başlangıcı DP'nin iktidara gelmesinden hemen sonra ordunun hükümet darbesi gerçekleştireceği ihbarıdır. Demokrat Parti bu ihbar sonrası orduda revizyon yapmış, genelkurmay başkanı da olmak üzere ordunun üst kademesindeki subayların isimleri değişmiştir. Alt rütbede bulunan askerlerin istekleri bu nedenle üst rütbeli subaylar tarafından karşılanamamıştır. Bu durum orduda hizipleşmeye yol açmıştır. Ordu Demokrat Parti'nin yaptığı bu davranışı olumlu karşılamamıştır (Özdağ, 2004: 25).

Demokrat Parti, 2. Dünya Savaşı sonrası ABD'nin öncüsü olduğu batılı ülkelerle yakınlık kurmaya çalışmıştır ve batılı ülkelerin kurucusu olduğu uluslararası örgütlere de üye olmuştur. Türkiye hem Sovyet tehdidine karşı hem de ABD'den ekonomik yardım alabilmek için NATO'ya üye olmuştur. NATO'ya üye olunması ile yabancı askerlerin rütbeleri dikkate almadan Türk askerlerine üstünlük sağlamaya çalışmaları ve yabancı askerlerin Türk birliklerini komuta etmesi orduda rahatsızlık yaratmıştır (Burçak, 1979: 38).

Ordunun Demokrat Parti hükümetinden rahatsızlık duyma nedenlerinden birisi de Demokrat Parti'nin orduyu kullanarak uluslararası paktlara üye olmasıdır. ABD'nin istekleri ve batı sınırlarını güvence altına almak için Yunanistan ve Yugoslavya ile 1953'te Balkan Paketi imzalamış fakat Stalin'in ölümü ile değişen dengeler sonucu pakt etkinliğini yitirmiştir. 1955 yılında imzalanan ADB, İngiltere, Pakistan ve Türkiye arasında imzalanan pakt ise Irak Devrimi ile etkinliğini yitirmiştir (Özdağ, 2004: 42-46).

Siyasi olaylar dışında orduyu rahatsız eden durumlarda olmuştur. 1955 yılında 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı törenlerinde savuma bakanının, genel kurmay başkanına parmağıyla gel işareti yapması, genelkurmay başkanının kırımızı renkli plakasının değiştirilmesi, TSK'nın Millî Savunma Bakanlığı'na bağlanması da Demokrat Parti'nin orduyu rahatsız ettiği konulardan olmuştur (Özdağ, 2004: 52-54).

Ordu içindeki birtakım subaylar 1960 Darbesi öncesi Demokrat Parti uygulamalarından rahatsız olmuşlardır. Hükümete karşı darbe hazırlığında olan ordu içindeki birçok örgüt, küçük rütbeli subaylardan oluşuyordu ve iktidara karşı darbe girişimlerinde bulunmuşlardır. Bunlardan birisi de dokuz subayın gerçekleştirmek istediği darbe girişimidir.

Ankara ve İstanbul'da yapılan toplantılar sonucu Talat Aydemir, darbe için 29 Ekim 1957 tarihini belirlemiştir. Aydemir'in planlarına göre, 27 Ekim 1957'de gerçekleşecek olan genel seçimleri DP kaybedecek fakat iktidarı bırakmak istemeyeceği için yapılacak olan darbe meşrulaştırılacaktır. Demokrat Parti, 27 Ekim 1957 genel seçimlerini %47,70 oy ile kazanınca darbe planları boşa çıkmıştır (Birand vd., 2015: 140). Lider bulma konusunda sorun yaşayan subaylar planlanan darbeye lider olarak ilk isim İsmet İnönü'yü belirlemişlerdir. Fakat İsmet İnönü, kendisi ile görüşmek isteyen subayları reddetmiştir (Birand vd., 2015: 141). Dönemin Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin liderlik için seçilen ikinci isim olmuştur. Şemi Ergin teklifi kabul etmese de hükümete bu konudan bahsetmemiştir. Bir darbe hazırlığında olan dokuz subayı Samet Kuşçu adında bir binbaşı ihbar etmiştir (Aydemir, 1993: 211).

İhbar edilen dokuz subay darbeci olmak ile suçlanmış altı aylık bir yargılama sonucunda beraat kararı verilmiştir. Samet Kuşçu iki yıl hapis cezası almış, Şemi Ergin istifa ettirilmiş, yerine Adnan Menderes'in çocukluk arkadaşı Ethem Menderes getirilmiştir (Birand vd., 2015: 147). Dokuz subay olayı Demokrat Parti için 27 Mayıs'ın habercisi olmuş fakat Demokrat Partili yöneticiler ve Menderes böyle bir hareketin olamayacağını düşünmüşlerdir.

2.5.11. Irak devrimi

Bağdat Paktının kurucularından olan Türkiye, 15 Temmuz 1958 tarihinde yapılacak olan toplantıya ev sahipliği yapacaktı. Toplantıya gelmek için hazırlık yaparken Irak Kralı Faysal ile Başbakan Nuri Sait ülkelerinde çıkan darbe sonucu öldürülmüştür. Darbenin ardından Irak'ta Cumhuriyet ilân edilmiştir (Eroğul, 2014: 210). Darbenin olması Türkiye'yi iç ve dış politikada etkilemiş Amerika Birleşik Devletleri Lübnan'a Türkiye üzerinden asker çıkarmıştır. Demokrat Parti, Irak'ta yaşananlar sonucunda Ortadoğu hedeflerine ulaşamamış ve muhaliflerin sıkça dile getirdikleri ihtilâl kelimesi Adnan Menderes'i rahatsız etmiştir (Eroğul, 2014: 211).

2.5.12. Vatan Cephesi ve 27 Mayıs'a giden süreç

1957 seçimi Türk siyasi yaşamının ilk erken seçimi olmakla beraber Cumhuriyet tarihinin en sert geçen seçimlerinden de biri olmuştur. 1957 seçiminde Demokrat Parti ilk kez yüzde ellinin altına düşse de seçimi kazanmış fakat yöneticilerin iktidarı kaybetme korkusu ile yeni stratejiler geliştirmeye başlamışlardır. Demokrat Parti kaybedilen oyları ve halkın sempatisini yeniden kazanabilmek için Vatan Cephesi adında yeni bir örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Bu yol ile partiye katılımların artacağı ve böylelikle partinin eski gücüne kavuşacağı düşüncesi ile hareket edilmiştir (Gaytancıoğlu, 2011: 93).

1958 yılı sonuna kadar ülkenin her yerinde şubeler açılmış, ocakların yalnızca Demokrat Partililerin kullanımında olmadığı bütün vatandaşlara açık olduğu Zafer Gazetesi 13 Şubat 1959 tarihinde gazetede yazılmıştır. İktidar radyoyu Vatan Cephesi'nin propaganda aracı olarak kullanmış cepheye üye olanların isimleri tek tek radyoda okunmuştur fakat durum öyle bir hal almıştır ki birçok vatandaş rahatsız olduğu için program saatinde radyolarını kapattıklarını ifade etmişlerdir (Albayrak, 2004: 523). Toplumu bütünleştirmek yerine ayrıştırıcı uygulamaların Demokrat Parti tarafından yapılması partiye kan kaybettirmiştir.

1959 yılının şubat ayında Adnan Menderes, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması ile ilgili anlaşma imzalamak için gittiği İngiltere'de uçak kazası geçirmiş ve hafif yaralı olarak kazayı atlatmıştır. Bu olay kısa süre de olsa iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkileri yumuşatmıştır (Bulut, 2009:135).

Her ne kadar ülkede uçak kazasının sebebiyet verdiği bir hoşgörü ortamı oluşmuş olsa da iktidar ile muhalefet arasındaki gerginlikler daha ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bu dönemde İnönü Topkapı'da saldırıya uğramış, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ve arkadaşları Çanakkale'de protesto edilmişlerdir. Ülke genelinde siyasi gerginlik Kayseri Yeşilhisar'da devam etmiş, CHP İlçe Başkanı Mustafa Ünal ile DP'li İlçe Başkan Vekili Salih Kürkçü arasındaki silah çekme olayı yaşanmış iki parti arasındaki ilişkiler tamamen sona erme noktasına gelmiştir (Gülmez ve Aşık, 2014: 77). İsmet İnönü, milletvekilleri ile olayın yaşandığı Yeşilhisar'a gitmek için yola çıkmış fakat barikatlar ile karşılaşmıştır. Kayseri olayları ile ordu kendilerine verilen görevleri yerine getirmeyerek DP'ye olan tavırlarını açıkça belli etmiş İsmet İnönü'ye destek vermişlerdir. Demokrat Parti ordunun bir ihtilâl hazırlığı içinde olduğunu düşünerek tedirgin olmuştur.

2.5.13. Tahkikat Komisyonu'nun kuruluşu ve öğrenci olayları

Cumhuriyet Halk Partisi ve basın hakkında araştırma yapmak, muhalif unsurları susturmak amacı ile Demokrat Parti Denizli Milletvekili Baha Akşit ve Bursa Milletvekili Mazlum Kayaların hazırladığı önerge ile 18 Nisan 1960 tarihinde komisyon kurulmuştur. Komisyon üyeleri Cumhuriyet savcılarını, sorgu hakimlerini, sulh ve askeri hakimler ile aynı yetkiye sahiptir. Komisyon ilk olarak, siyasi partilerin yeni örgüt kurmalarını yasaklamış, Tahkikat Komisyonu'nun faaliyetleri ile ilgili olumsuz yayın yapan yayın organlarının kapatılacağı ve gazetecilere ceza verileceği kararlarını almıştır. İsmet İnönü'nün yapmış olduğu konuşmalara yayın yasağı getirilmiştir. İnönü konuşmasında, Demokrat Parti'nin baskı rejimlerine devam etmesi ve insan haklarını ihlal etmesi halinde ihtilâlin olacağını söylemiştir (Eroğul, 2014: 231).

Komisyonun kurulmasının ardından CHP Genel Merkezi önünde sokak

gösterileri başlamış ve üniversitelerde de tepkilere yol açmıştır. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde görev yapan profesörler artık Türkiye'nin bir hukuk devleti olmadığını belirterek derslere girmemiş DP'nin tutumunu eleştirmişlerdir ve böylelikle üniversitelerde ülke gündemine dahil olmaya başlamıştır. Komisyon 25 Mayıs 1960'ta görevini Adnan Menderes'in yaptığı açıklama ile tamamlamıştır.

Komisyon, Vazife ve Selahiyetleri Hakkında 7468 sayılı yasayı kabul etmiş, gazete dergi yayınlarını yasaklamış, haberleşme evraklarına el koymuş, tanıklara hapis cezaları vererek 1924 Anayasasının yargı denetimlerine aykırı davranmıştır. Tahkikat komisyonu her ne kadar Demokrat Parti'nin bilgi edinmesi amacı ile kurulsun da komisyon çalışmaları bunun daha ilerisindedir ve 1924 Anayasasına aykırıdır.

Toplumların değişimine uyum sağlayan, yön veren, toplumsal sorunlara en fazla duyarlılığı gösterenler her zaman genç nesil olmuştur. Hükümetler gençlik eylemlerine çözümünü şiddet ve baskı ile bulduklarını düşünseler de her zaman kaybeden taraf olmuşlardır (Bulut, 2011: 124). Üniversite öğrencileri tek parti yönetiminde ve Demokrat Parti iktidara geldikten sonra muhalif tavırlar sergilememiştir. 1959 yılı itibarıyla DP'nin izlediği ekonomik ve siyasi politikalar sivil askeri bürokrasisi öğrenciler arasında zaman zaman tepkilere yol açmıştır.

27 Nisan 1960 itibarıyla başta Ankara ve İstanbul olmak üzere diğer illerde çıkan üniversite öğrencilerinin protestoları 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'ne giden süreçte etkili olmuştur. Tahkikat Komisyonu'nun görev ve yetkilerinin TBMM'de kabulü ile ilk şiddetli öğrenci protestosu 28 Nisan 1960 tarihinde İstanbul Üniversitesi Beyazıt Kampüsü'nde olmuş, olaylar 7 saat sürmüştür. Polis ile öğrenciler arasında çatışma yaşanmış Ziraat Fakültesi öğrencisi Turan Emeksiz polis kurşunu ile bir öğrenci de tank altında ezilerek hayatını kaybetmiştir. Olaylar sonrası İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan edilerek üniversite tatil edilmiş, gece sokağa çıkma yasağı ilân edilmiştir. Demokrat Parti'nin son yıllarda basına uyguladığı sansürler bu olayda da devam etmiş ve toplum olayları olduğu gibi öğrenememiştir (Aslan, 2014: 110). 29 Nisan 1960'ta olağanüstü toplanan DP Meclis Grubu'nda konuşan Adnan Menderes olaylara üniversite öğretim üyelerinin ve CHP mensubu kişilerin çocuklarının neden

olduğunu söylemiştir (Burçak, 1998: 693).

İstanbul'da yaşanan olayları protesto için 29 Nisan günü Ankara'da gösteriler olmuş Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde başlayan olaylar Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne de yayılmıştır. Örfi İdare Komutanı Namık Argüç, gösterilerin sona ermesi için Merkez Komutanlığı ve Emniyet Müdürlüğüne emir vermiş ve güvenlik güçleri Ankara Hukuk Fakültesi'ne olayları bastırmak için gelmişlerdir. Öğrenciler ile aralarında çıkan çatışma sonrası Namık Argüç ateş etme emri vermiştir. Olayların ardından birçok öğrenci yaralanmıştır (Aydemir, 1989: 341).

Protestolardan en kapsamlı ve programlı olanı Ankara'da yapılan 555 K¹¹ gösterileri Demokrat Parti aleyhine üniversite öğrencilerinin geliştirdikleri bir parola idi. Kulaktan kulağa yayılan şifre ile Ankara Kızılay'da yapılan eyleme büyük bir katılım sağlanmış, Adnan Menderes'in olayları yatıştırmak için girdiği alanda "istifa" sesleri yükselmiştir. Kendisini protesto eden öğrencilerin arasından bir gazetecinin arabasına binerek ayrılmış ve İçişleri Bakanı Namık Gedik'e olayların bastırılmasını ve eğer grup dağılmaz ise ateş açılması emrini vermiştir.

Ankara'da yaşanan olumsuz hava sonrası Adnan Menderes 19 Mayıs'ta İzmir'e istifa etme düşüncesi ile gitse de İzmir'de büyük bir coşku ile karşılanmış ve istifa düşüncesinden vazgeçmiştir (Birand vd., 2015: 121-122).

İzmir ziyaretinden olumlu bir hava ile dönen Menderes bu kez 21 Mayıs'ta yürüyüş yapan Harp Okulu öğrencileri ile moral bozukluğu yaşamıştır. Yürüyüş yapan Harp Okulu öğrencileri sivil protestoları destekleyen yaklaşık bine kadar öğrencisi ile katılım sağlamış yürüyüşe komutanlar da eşlik etmiştir. Ankara Sıkıyönetim Komutanı göstericilerin marşlar söylemesine izin vermiş ve ordu bu hareketi ile hükümete karşı tavrını belli etmiştir (Eroğul, 2014: 237-238).

---

¹¹ 5. ayın 5. günü saat 5'te Kızılay' da Adnan Menderes ve Demokrat Parti aleyhine yapılan gösteridir. Cumhuriyet tarihinin ilk sivil itaatsizlik eylemidir.

Öğrenci olayları ile ordu iktidarın karşısında olduğunu belli etmiş, zamanla eylemlere askeri öğrencilerin katılması ile bir araya gelen öğrenciler “Ordu millet el ele” sloganını kullanmışlardır. Darbe sonrası İstanbul Üniversitesi’ne ziyarette bulunan Milli Birlik Komitesi Üyesi Cemal Gürsel üniversite gençliğine memnuniyetini ve teşekkürünü dile getirmiştir. Bu yaşanan olay ile artık Türkiye’de üniversite öğrencileri de siyasetin bir parçası haline gelmiştir.

Üniversite teşkilatları gelecek yıllarda bu olayları unutmamış yıldönümlerinde anma törenleri düzenlemiş, bildiriler dağıtılmıştır. Türkiye’de öğrenciler 1960 yılında kitlesel eylemden çok sokak muhalefeti gerçekleştirmiş olsalar da üniversite öğrencilerinin Türkiye Cumhuriyeti’nde ilk ayaklanmaları olarak emsal oluşturmuştur.

2.6. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Toplumsal Temelleri

“Şartlar tamam olunca milletler için ihtilâl meşru bir haktır” İsmet İnönü 27 Mayıs öncesi bu cümleyi kurduğunda sert bir tepki ile karşılaşmıştı. Çünkü Demokrat Parti hükümetine göre birkaç öğrenci olayı dışında memleketi ihtilâlâ götürecektir herhangi bir sebep yoktu. Ancak, ekonomik kriz, basına getirilen sansürler, üniversitelerin baskı altında olması toplumda artık gerginlik yaratmaya başlamış ve bu nedenler ihtilâl isteyen subaylar için geçerli nedenler olmuştur (Birand vd., 2015: 191). 26 Mayıs’ı 27 Mayıs’a bağlayan gecede Orgeneral Cemal Gürsel’in düzenlediği Milli Birlik Komitesi adı altında son toplantı gerçekleşti. İlk hedef Ankara ve İstanbul merkez komutanlıklarını ele geçirmektir.

Radyodan darbe bildirisini Kurmay Albay Alparslan Türkeş okumuştur:

“Muhterem vatandaşlar...

Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri Memleketin idaresini ele almıştır.

Bu hareket silahlı kuvvetlerimiz, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi seçimi kazanana devir ve teslim etmek üzere girişmiştir. Girişilmiş olan bu teşebbüs hiçbir şahsa ve zümreye karşı değildir. İrademiz hiç kimse hakkında şahsiyete müteallik tecavüzkar bir fiille teşebbüs etmeyeceği gibi edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup olursa olsun her vatandaş kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir.” (Ankara Radyosu, 27 Mayıs 1960).

Cemal Gürsel darbe günü İzmir’deki evinde istirahat halindeydi 27 Mayıs 1960 Askeri Darbenin teşkilatı aslında Tümgeneral Cemal Madanoğlu’na aitti fakat rütbesi orgeneralden küçük olduğu için darbe lideri olarak Cemal Gürsel seçildi. 27 Mayıs’ı gerçekleştirenler küçük rütbeli subaylar olsa da emir komuta zincirinin bozulmaması için Cemal Gürsel’i askeri uçakla 27 Mayıs sabahı Ankara’ya getirmişlerdir (Özdağ, 2004: 198).

Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a istifa teklifi sunulmuş fakat Bayar ancak seçim ile gideceğini beyan etmiştir. Bu söz üzerine Cemal Madanoğlu darbeyi meşru kılmak için İstanbul Üniversitesi profesörlerinden bir heyet oluşturarak geçici bir anayasa Demokrat parti eğer vaat ettiği gibi bir siyasi hayat sürseydi, ekonomik politikaların bedelini sadece iktidarı kaybederek ödeyebilirdi (Eroğul, 2014: 243). Memurların, gazetecilerin, yargı üyelerinin, üniversitelerin, muhalif örgütlerin sindirilmiş olması, batıya özenilen demokrasiyi örselemiştir. 1957 yılı itibariyle yıkılma sürecine giren Demokrat Parti döneminde basın mensupları hapse atıldı, gazeteler kapatıldı böylece muhalefet için basın yolu neredeyse kapanmıştı. Her önemli habere yayın yasağı getirilmesi, radyonun sadece iktidarın propaganda aracı olarak kullanılması radyonun artık haber verme işlevini yitirmesine yol açtı.

Ordu iktidarı ele aldığı anda hükümet zaten vaatlerini yerine getirmemiş ideallerinin dışına çıkarak içsel olarak bitmiştir. 27 Mayıs Demokrat Parti’nin fiilen ölümü olmuştur. 27 Mayıs ile amaçlanan devleti kurtarmak adına yapılan müdahale askeri hiyerarşinin sağladığı disiplin ile güçlkle karşılaşılmeden gerçekleşmiştir.

Kurmay Binbaşı Orhan Erkanlı, darbe öncesi toplantılarda aldıkları yazılı olmayan kararlardan söz etmiştir. Bu kararlara göre; İhtilal kansız olacak, suçlular özel

mahkemelerde yargılanacak, meclis feshedilerek siyasi partiler kapatılacak, yeni bir anayasa hazırlanacak, laikliğin vurgusu için dinde reform yapılacak, üniversite basın devlet kuruluşları yeniden yapılandırılacak, halk ile devlet arasında kopan bağ yeniden oluşturulacak, milli birlik ve beraberliğin sağlanacağı yeni tedbirler alınacak, dış politikada bağımsız bir politika izlenecek, ağalığa son verilip gerekirse doğu batı arası mübadele yapılacak , ülkede huzur ortamı sağlandıktan sonra seçimi kazanan partiye iktidar devredilecektir (Kaynar, 2017: 105).

Din, ekonomi, kültür, sanat, toplumsal sorunların çözümüne odaklanan bu konuda kendilerini yeterli gören ordu daha sonra kendi içinde de fikir ayrılıkları yaşayacaktır (Kaynar, 2017: 105). 27 Mayıs sonuç olarak,12 Mart,12 Eylül, 28 Şubat askeri müdahalelerinin önünü açmış. Siyasi yaşamda periyodik olarak darbe beklentisinin oluşmasına ve bunun olağan karşılanması düşüncesi toplum hafızasında yerini almıştır (Kaynar, 2017: 115).

2.7. Milli Birlik Komitesi

Milli Birlik Komitesi 12 Haziran 1960 tarihi ile üyelerinin isimlerini açıklayarak devletin idaresinin kendilerine geçtiğini duyurmuştur. İktidarın insan haklarına aykırı davranması, anayasanın ihlal edildiği, muhalefetin artık ülkede sesini duyuramaması, TBMM'nin artık bir parti grubu gibi çalışıyor olması komitenin kurulma nedenleri arasındaydı. (Aydemir, 2011, 467).

Milli Birlik Komitesi yasama yetkisini doğrudan kullanabileceğini, yürütme yetkisini ise komite başkanının ve üyelerinin oluşturacağı bir bakanlar kurulu ile kullanacağını; bu süreçte yargının bağımsız olacağı iktidar mensuplarının Yüksek Adalet Divanı'nda yargılanacağı, MBK'nin genel seçimlerin yapılmasından sonra Meclisin açılması itibariyle kendi kendini feshedeceği belirtilmiştir.

Komite 28 subaydan oluşmuş ve komitenin başkanı aynı zamanda en yaşlı üye olan Cemal Gürsel'dir. Milli Birlik Komitesi'nin dikkat çeken özelliklerinden birisi kıdemli subaylardan çok, genç ve düşük rütbeli subaylardan oluşuyor olmasıdır. Bir diğer özelliği ise kuruluşundan itibaren kendi içerisinde fikir ayrılıklarının olmasıdır.

Fikir ayrılıkları 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile daha çok belirgin hale gelecektir.

Komite kendi içerisinde 14'ler, 11'ler 7'ler 5'ler olarak dört gruba ayrılmıştır. 14'lerin amacı, dört yıl iktidarda kalarak halk partisinin karşısına seçime girmek olup daha çok radikal düşüncelere sahiptirler. 11'ler seçimin en kısa sürede yapıp iktidarın en kısa sürede önce sivillere geçmesini sağlayarak 27 Mayıs'ı amacına uygun hale getirmektir. Bu grup CHP ile iletişim halinde olup CHP'nin önerilerini de değerlendiriyordu. 7'ler daha çok 14'lerin fikirlerine destek veren bir grup, 5'ler tarafsız ve uzlaşıcı olan bir yapılanmaya sahipti (Öymen ve Örtülü'den akt. Yıldırım, 2019: 34- 35).

Komite ilk oluşumunda 38 asker ile başlasa da kendi içlerinde bir darbe gerçekleştirerek 14 üyeyi tasfiye etmişlerdir. Bu 14 üye daha sonra çeşitli ülkelerin elçiliklerinde göreve gönderilmişlerdir. Komite bu dağılmanın ardında tekrar kurulmuş, fakat ordu üzerindeki eski otoritesini yitirmiştir. Silahlı Kuvvetler Birliği adında yeni bir komitenin ordu üzerinde etkisi o dönem daha fazla olmuştur (Aydemir, 2011: 491).

14'lerin gönderilmesi ile tekrar bir seçim yapılarak ve seçim sonrası anayasa hazırlayacak, yasama yetkisini yönetecek meclis oluşturulmuştur. Anayasa tasarısı tamamlanıp halkoyuna sunulmuştur. Milli Birlik Komitesi 15 Ekim 1961 genel seçimleri sonrası 25 Ekim 1961 tarihinde kendisini dağıtmıştır.

2.8. 1961 Anayasa Görüşmeleri ve Kabülü

27 Mayıs müdahalesi sonrası Milli Birlik Komitesi yeni bir anayasa taslağı hazırlanması için profesörlerden oluşan ve Prof. Dr. Sıddık Sadi Onar başkanlığında bir komisyon görevlendirdi. Bir ayda tamamlanması beklenen anayasa kurulun kendi içinde; anadil, siyasi partiler, ikili meclis sistemi, MBK üyelerine ömür boyu senatörlük tanınması, anayasanın onayına sunulacak meclis kararı gibi görüş ayrılıkları nedeni ile anayasanın hazırlanma süreci uzamıştır. Tarık Zafer Tunaya, İsmet Giritli, Sıddık Sami Onar bu görüş ayrılıkları nedeni ile kuruldan çıkarılan isimler olmuştur.

Bu olay sonrası anayasa taslağı MBK' ya sunulmuş, metnini tamamlanması için kurucu meclise görev verilmiştir. 9 Ocak 1961 tarihi ile anayasa ve seçim komisyon üyelik seçimleri gündeme gelmiş her iki komisyon için 20'şer üye seçilmiştir. Anayasa çalışmalarının kısa sürede bitmesi için iş bölümüne gidilmiş, sistematığı ve yazılışı belirlemek için de Redaksiyon Komisyonu kurulmuştur.

Anayasa komisyonunun hazırladığı taslakta, Cumhurbaşkanı'nı parlamentonun seçmesi, MBK yönetiminde alınan kararların anayasa maddesi yapılması, Genelkurmay Başkanlığı durumu, Anayasa Mahkemesi ve meclise üye seçilmesi konularında tartışmalar meydana gelmiştir.

27 Mayıs 1961 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti yeni anayasası kurucu meclis tarafından kabul edilmiş, kurucu meclis başkanı Kazım Orbay bir kutlama konuşması yapmış ardından devlet ve hükümet başkanı Cemal Gürsel de anayasanın zamanında hazırlanması ile ilgili memnuniyetini dile getirmiştir. Kurucu meclisin kabul ettiği anayasa bir referandum ile halka sunulacaktır. Toplumun anayasayı onaylayıp olumlu karşılması için çalışmalar yapılmış fakat özellikle Demokrat Parti oylarının yüksek olduğu bölgelerde çalışmalar başarıya ulaşamamıştır. Bunun için *Köylü* adında haftalık gazete çıkarmışlardır.

9 Temmuz 1961 tarihinde halk oylamasına sunulan 1961 Anayasası, 38,3'e karşı 61,7 oy oranı ile kabul edilmiştir. 344 Kanun numarası ile 20 Temmuz 1961 tarihinde devlet başkanına sunulmuştur. Aynı gün Resmî Gazetede yayınlanmıştır.

1961 Anayasası incelendiğinde Demokrat Parti'nin kısıtladığı temel hak ve özgürlüklere geniş yer verilmiş, kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesi için Anayasa Mahkemesi kurulmuş, basın özgürlüğünün temel şartı olan ifade özgürlüğü güvence altına alınmış ve uluslararası normlara uygun liberal bir anayasa hazırlanmıştır. Daha sonra Türk siyasi hayatı ve toplumsal hayatta çıkacak huzursuzlukların sebebi olarak gösterilen 1961 Anayasası önce 1971'de gerçekleşen askeri müdahale ile temel hak ve özgürlükler ile ilgili kısıtlamalara gidilmiş, 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi ile de tamamen kaldırılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR MEKÂNIN DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNDEN TOPLUMSAL HAFIZAYI ANLAMAK

Türkiye’de toplumsal hafıza konusu sadece unutulmak olarak olmasa da, yaşanan olaylarda bastırma ya da unutturma politikaları izlenebiliyor. Toplumlar için geçmiş ile hesaplaşabilme, anımsayabilme ancak dürüstlük, şeffaflık, açıklık ile demokrasinin sorunsuz yürütüldüğü bir düzende mümkün olur (Sancar, 2010: 257). Kahramanlıklarla dolu bir geçmişten toplumsal olayların, darbelerin, krizlerin olduğu yeni bir hafıza inşa ediliyor olmaktadır (Susam, 2015: 107). Genellikle bir dönemin kapanışına neden olan olaylar, toplumun daha çok geçmiş ile hesaplaşma sürecine girdiği zamanlardır (Susam, 2015:111). Önemli olan, demokratik ve istikrarlı toplumlar oluşturma temelinde hiç suç işlememiş olmak değil, işlenen suçları açığa çıkarmak, adaleti sağlamak, acıların telafisi için çalışmaktır.

Halbwachs’a göre, toplumun çoğunluğunu ilgilendiren savaşların, darbelerin ya da ekonomik krizlerin toplum hafızasında yer etmesi ve gelecek kuşaklara aktarılmasında mekân önemli bir rol oynamaktadır (Halbwachs, 2017: 144). Hafıza mekânları toplumda kendiliğinden oluşmaz, kutlanan yıl dönümleri, anma törenleri, kurulan arşivler ile oluşur ve bunların korunmasına özen gösterildiği takdirde geçmiş ile bağlantısı koparmaz (Nora, 2006: 23).

Mekânda önemli olan mekânda gerçekleşen toplumsal ilişkiler ve uyandırdığı duygulardır. Kişiler kendisini mekânın parçası olarak görür ve dolayısıyla kendilerini o mekân üzerinde hak ve sorumluluk sahibi hissederler. Halbwachs, mekân ile ilişki kurarken toplum ile olan ilişkilerin önemini de vurgulamıştır. Mekân algısı kişinin mekân içerisinde veya çevresinde bir süreliğine deneyim kazanır. Bu doğrultuda her algı ve hatırlama önemli deneyim olabilir.

27 Mayıs’ın Türkiye tarihi açısından en büyük önemi Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından itibaren ihtilâl olarak tanımlanan ilk eylem olmasıdır. Toplum yaşadığı

buhran sonrası ilk kez radyodan bir darbe bildirisi duymuştur. 27 Mayıs günü coşku ve sevinç ile karşılanmış ve daha sonra 1963 yılından 1980 yılına kadar “Hürriyet ve Anayasa Bayramı” olarak kutlanmıştır (Bolat, 2018: 380). 27 Mayıs’ın resmi bayram olmaktan çıkarılması, 1990 yılında Adnan Menderes ve arkadaşlarının iade-i itibarlarının verilmesi ile toplumun hafızası ve yaşananlara iktidarların şekil verdiği göstergesidir.

Tarihi yeniden kurma pratiği toplumsal bellekten bağımsız olmasına karşı toplumsal bellek anlatımından edineceği güç aracılığıyla toplumsal belleğin şekillenmesinde etkili olur. Devlet kendi aygıtları ile toplum üzerinde iktidar kurabilir. Toplum hafızasında bazı olaylar silinerek sistemli unutulmasına izin vermeden sürekli tekrar ediniş hafıza canlı tutulmak da istenebilir (Çeviker, 2009: 47). İktidar baskı ya da unutmaya yolu ile sindirip sessizleşebilirken diğer taraftan hatırlanması gerekenleri de belirler. Bu durum hafızada hatırlananın iktidar tarafından şekillendirip onun politikleştiğini belirtir. İktidar kolektif belleği bir yönetim aracı olarak kullanabilir ve hatırlanması ile ilgili çalışmalar yaparak meşruluğunu ve devamlılığını da sağlar.

Bu saptamalardan ve tarihimizden yola çıkarak, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin anılmasının Türkiye’deki iktidara göre değişim gösterdiğini söyleyebiliriz. Türkiye’nin siyasi tarihi incelendiğinde insan hakları ihlalleri, darbeler ya da ekonomik krizlerle hatırlanan geçmişi vardır. Türkiye’de, hangi olayın nasıl hatırlanacağını ya da nasıl unutulacağını iktidarlar tarafından; iktidarın ideolojisine uygun olarak belirlenmesini, iktidarın toplum hafızasına olan etkisi şeklinde değerlendirebiliriz (Erman ve Özaloğlu, 2017: 22). Örneğin ilerleyen bölümde bahsedilecek olan 27 Mayıs’ın, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi’ne kadar bayram olarak kutlanması, 1990 yılında Adnan Menderes ve arkadaşlarına anıt mezar yapılması, darbenin yıldönümlerinde etkinlikler veya anmaların tören, saygı duruşu, kuran okumaları ile yapılması gibi.

Birinci bölümde bahsedilen geçmişin hatırlatılardan daha çok nasıl hatırlandığı konusu 27 Mayıs’ın toplumsal hafıza mekânı olan Yassıda için yaşanmış veya anlatılan bir tarihsel olaydır. Toplumun bugününü açıklayan olaylarda devlet bugünü

meşrulaştırır, böylelikle iktidarlar devletin toplumun geçmiş ile kurduğu ilişki üzerinde oynayabilir. Bu pratikler toplumun kendi iç dinamikleri yoluyla değil iktidar eliyle oluşur. İktidarın müdahale ettiği ve kendi öyküsünü yazarken oluşturduğu merkeze dönüşür (Sancar, 2008: 28).

Toplumun mekân ile kurduğu bağ, ortaklık ve grubun aidiyeti için önemli olabilir. Günlük hayatı şekillendiren ulusların kimliğini belirleyen toplumsal bellekte travmatik izler bırakan olaylar Halbwachs'a göre toplumsal hafıza kendi içinde de genişlemeye açık geçmiş olduğu gibi korunamaz ve toplum kendi öz algısı doğrultusunda yeniden yapılandırır (Assmann, 2001: 32). Hafıza taşıyıcıları birey ve zamandır fakat toplumsal hafızalarda birey ve zamana mekânlar da eklenir. Hafıza mekânlarının görevi zamanı durdurmak, anımsatmak, nesnelerin durumunu tespit etmek, ölümü ölümsüzleştirmek ve yarattığı anlamları sürekli pekiştirerek dönüşüme dahil olmaktır. 27 Mayıs yargılamalarının yapıldığı Yassıada'nın bir toplumsal hafıza mekânı haline gelmesi zaman, mekân, duygular ile olmuştur.

3.2. Yassıada'da Yaşam

Bizans döneminde önemli ve tehlikeli mahkumların yattığı yer olarak bilinen Yassıada bu kez tehlikeli ve önemli olarak görülen Demokratlara ev sahipliği yapmış ve 27 Mayıs darbesinin toplum hafızasında mekânsal karşılığı olmuştur. Milli Birlik Komitesi'nin başına geçen Cemal Gürsel Yassıada'nın hazırlanması ve tutuklulukların adaya gönderilmesini emretmiştir (Demirbilek, 2012: 46). Adanın etrafında dolaşan iki gemi sürekli adayı kontrol altında tutmuş ve kıyı çevresi tellerle kuşatılmıştır. Her birinin başında bir asker bekleyen makineli tüfekler yine ada etrafına sıralanmıştır (Kocabaş, 2014: 386- 387). Sıkı bir denetim altına alınan ve tutukluların kaçmalarını önlemek için dışarıdan gelebilecek her türlü baskına karşı büyük önlemler alınmıştır.

Demokrat Partililerin Yassıada'ya getirilmesi yaklaşık iki hafta sürmüştür. Vekilleri Yeşilköy Havalimanı'na getirilen uçağı subay ordusu karşılamış ve yüksek güvenlik önlemleri ile vekiller adaya götürülmüştür. Adada sanıklar arasında; 110 hukukçu, 63 iş adamı, 44 çiftçi, 39 doktor, 27 eğitimci, 24 yönetici, 16 asker, 14 ekonomist, 14 bankacı, 14 gazeteci, 9 mühendis, 8 maliyeci bulunmaktaydı

(Demirbilek, 2012: 49).

Mahkemelerin başlamasına kadar geçen süreçte Demokratların hepsi suçlu muamelesi görmüştür. Adada önlemler fazlaşmış, milletvekilleri altı koğuşa bölünmüş, Adnan Menderes, Celal Bayar tek kişilik hücrelere koyularak tecrit kuralları uygulanmış ve her birisinin başında subaylar nöbet tutmuştur (Kaynar, 2017: 118). Tutuklular doksan gün boyunca kimse ile görüştürülmemiş, Menderes ise ancak altı ay sonunda ailesi ile görüşebilmiştir. Yassıada'da tutukluların birbirleri ile konuşmaları yasaklanmış, mahkûmların kantinden nöbetleşe alışveriş yapılmasına izin verilmiş, her gün yarım saat havalandırmaya birbirlerini görmeden çıkabilmişlerdir (Kaynar, 2017: 118). Gazete okumak ve radyo dinlemek yasak olduğu için Demokrat Partililer dışarıda olan bitenden haberdar olamamışlardır.

Yassıada da kurallara ve yasaklara uymayanlara hücre cezaları verilmiştir. Tutukluların mektup alıp vermelerine izin verilmiş fakat mektuplar elli kelime ile sınırlandırılmıştır. Gelen mektuplar sansürden geçerek yazılan herhangi bir siyasi haber kesilmiş ya da üzeri karalanmıştır (Burçak, 1976: 139- 149). Ada Komutanı Tarık Güryay emri ile koğuşlara tutukluların dinlenebilmesi için dinleme cihazları konulmuş ve bütün konuşmalar ada komutanı tarafından dinlenmiştir. Önemli olan konuşmalar sorgulama kurullarına gönderilmiş, Demokrat Partililer tutuklu buldukları sürede dinlendiklerini tutukluluk süreleri bittikten sonra öğrenmişlerdir (Kaynar, 2017: 118).

Adada sanıklara zaman zaman şiddet uygulanmıştır. Örneğin Milletvekili Osman Turan ada komutanı geldiğinde ayağa kalkmadığı için, Fatin Rüştü Zorlu sudan sebepler bahane edilerek, Menderes ise avukatı ile ilgili bilgi almak istediğinde sert muameleye maruz kalıp, darp edilmişlerdir. Konya Valisi Cemil Keleşoğlu adanın yaşam koşulları ve gördükleri muameleye dayanamayıp intihar etmiştir (Kaynar, 2017: 119). Halk arasında çıkan adada sanıkların kötü muamele görüyor iddialarına karşı olarak Ordu Film Merkezi tarafından sanıklar adaya ilk kez gelmiş gibi film çekilmiştir. Filmde sanıklara iyi davranıldığı, birlikte kantinden alışveriş yapabildikleri, yemek yiyebildikleri ve hava almaya birlikte çıktıkları izlenimi

verilmiştir. Film “Düşükler Yassıada’da Hesap Veriyor” broşürü ile halka duyurulmuş, film sonrası Celal Bayar ailesine, “*Bayar isminden utanmayınız. Onunla iftihar edeceğiniz günler yakın*” notu yazarak intihar girişiminde bulunmuş, askerlerin odaya gelmesi ile kurtarılmıştır. Bayar kendine geldikten sonra: “*Bize Yeşilçam oyuncularını gibi film çevirttiler. Revayı hak mıydı bu?*” sözleriyle filme, tepki ve üzüntüsünü dile getirmiştir (Birand vd., 2015: 245).

Eski Bayındırlık ve Ulaştırma Bakanı Muammer Çavuşoğlu’nun kızı Nazlı Çavuşoğlu (Ilıcak) ve Hasan Polatkan’ın kızı Sema Polatkan okullarında “Düşükler Yassıada’da Hesap Veriyor” filmi izlemiştir (Kaynar, 2017:120). MBK üyesi Suphi Karaman, Cemal Gürsel’e giderek filmin halka gösterilmesinin uygun olmadığını, kişileri küçük düşürmeye yönelik bir amacın olduğunu bunun kamuoyunda ters etki yaratacağını belirtmiştir (Birand vd., 2015: 244).

“Düşükler Yassıada’da Hesap Veriyor” adı ile halka izletilen film, Yassıada tarihinde yaşanan, haklarında hüküm verilmemiş, yargılanmaların yapılmadığı kişiler üzerinde hukukun yok sayıldığı bir eylem olarak Yassıada tarihine not düşülmüştür.

3.3. Yassıada Yargılamalarının Başlaması

Dördüncü ayın sonunda artık yargılama süreci başlamış halkın da mahkemenin seyrini takip etmesine izin verilmiştir. Halkın davalardan haberdar olabilmeleri için radyoda “Yassıada saati” yayınları yapılmıştır (Kaynar, 2017: 124- 125).

Mahkeme heyeti 16 hâkim ve 9 savcıdan oluşmaktaydı. Mahkeme başkanı Salim Başol’un üslubu çok sert olmakla birlikte sanıklara hitap ve muamelesi manidardır. Mahkeme heyetinin üslup ve tavırları ne kadar sert ise Demokrat Partililerde bir o kadar ılımlı davranış sergilemişlerdir. Özellikle Menderes’in mahkeme heyetine karşı olan nazik üslubu şaşkınlık ile karşılanmıştır (Kaynar, 2017: 24- 125).

“Yassıada Broşürü” adı ile adaya gelenlere dağıtılan kitapçıkta, muhalefetin

temsil edildiği İnönü'nün kafasına taş atılmakta, üniversite gençliğini temsil eden bir genci polis yere yatırıp şiddet uygulamakta, basını arkasına alan iktidarı temsil eden Bayar, Menderes, Zorlu, Polatkan önde anayasayı çiğneyerek yürüyor, farklı yollara sapmalarını engellemek için asker önlerini kesiyor ve el hareketi ile adaletin terazisinin olduğu Yassıada'yı el işareti ile gösteriyordu (Kaynar, 2017: 128).

Sanıklar davalarda en çok gözaltı ve tutukluluk ile ilgili problemlerini dile getirmiş ve çözüm getirilmesini istemişlerdir. Sanıkların problemleri arasında avukatlar ile görüşme sürelerinin kısa olması ve subaylar eşliğinde görüşülebilmesi, gazete-dergi- kitap okuma olanaklarının olmaması, savunma için belgelerinin olmaması, yazılan mektuplara konulan kelime sınırları, aileler ile görüştürülmeme, Yassıada saati programında sanıklara yapılan ağır suçlamalar, hücrelerde tutulmak gibi talepleri savcı taleplerin tutukluluk sistemi ile ilgili olduğunu belirtmiş ve karar veremeyeceğini söylemiştir (Kaynar, 2017: 125- 126).

Türk siyasi tarihinin en önemli davalarından birisine ev sahipliği yapan Yassıada'da duruşmalar TCK hüküm sırasına göre yapılmıştır. İddianame okunuşu ile açılan duruşmalar, sanıkların sorgulanması, iddia makamını dinleme ve sanıkların savunmaları ile 11 ay 1 gün sürmüştür. Toplam 19 davanın görüldüğü mahkemede 592 kişi sanık olarak bulunmuş, 228 idam kararı verilmiş, bunlardan Adnan Menderes, Hasan Polatkan, Fatin Rüştü Zorlu'nun idamları gerçekleşirken diğer idam cezaları ömür boyu hapis cezasına çevrilmiştir (Kaynar, 2017: 125- 126).

3.4. Yüksek Adalet Divanı'nda Görülen Davalar

Yüksek Adalet Divanı Başkanı Salim Başol, Türk Milleti adına yargı hakkına sahip Yüksek Adalet Divanının Yassıada duruşmalarına başladığını açıklamıştır. İlk gün duruşmalarda, 14 hâkim, 11 savcı, 29 avukat görev almıştır. Milli Birlik Komitesi, 27 Mayıs 1960 ve 25 Ekim 1961 tarihleri arasında ülke yönetiminde söz sahibi olmuştur.

Anayasayı ihlal davası: Anayasayı İhlal Davası Yassıada'nın ilk davası ve

Türkiye'nin en büyük davası olarak basında yerini almıştır. 14 Ekim 1960'ta başlayan dava 54 oturum sürmüştür ve karar 11 Ağustos 1961'de verilmiştir. CHP mallarına el koyulması, Kırşehir'in ilçe yapılması, Tahkikat Komisyonu gibi konularda çıkarılan kanunlar nedeni ile sanıklar TCK'NIN 146/1 maddesi ile yargılanmışlardır. Toplamda 401 sanık vardır ve 107 idam cezası talebini mahkeme 15 idam olarak karar vermiş. Milli Birlik Komitesi istenilen idamların yalnızca üçünü onaylamıştır (Kaynar, 2017: 134).

Köpek davası: Mahkemenin itibarını zedeleyen davalardan birisi olan Köpek Davası'nda Celal Bayar ve Tarım Bakanı Nedim Ökmen sanık olarak bulunmuşlardır. Afgan kralının hediye ettiği köpeği Ökmen, değerinden çok yüksek fiyata Atatürk Orman Çiftliğine satmıştır. Köpeğin satışından elde edilen para ile İstiklâl Mücadelesine destek vermiş Musallı köyüne çeşme yaptırılmıştır. Dava dört oturum sürmüştür, Bayar ve Ökmen mahkûm olmuşlardır (Kaynar, 2017: 135).

Bebek davası: Konunun mahkemeye gelmesinin amacı Menderes'i halkın gözünde küçük düşürmektir. Opera sanatçısı Ayhan Aydan'dan olan bebeğin yaşamına son vermesi için Adnan Menderes'in Doktor Fahri Atabey'e talimat verdiği iddiasıdır (Kaynar, 2017: 136).

Cemal Gürsel, duruşma devam ederken mahkeme başkanı Salim Başol'a telgraf çeker ve bu davanın gizli görülmesi temennisinde bulunur fakat davalar hem halka açık olduğundan hem de radyoda yayınlandığından dava görülmeye devam eder. Menderes'in suçsuz bulunup beraat ettiği tek davadır.

6-7 Eylül davası: Selanik'te Atatürk'ün evinin bombalandığı haberi üzerine 6-7 Eylül'de gayrimüslimlere yapılan saldırılarda hükümetin de desteğinin olduğu iddiasıdır. Adnan Menderes, Fatih Rüştü Zorlu, Kemal Hadımlı duruşma sonrası mahkûm olmuştur (Kaynar, 2017: 135).

Vinylex ortaklığı ve yolsuzluğu davası: Dava Hasan Polatkan'ın kendinüfusunu kullanarak kamu bankalarından şirkete kredi sağlayıp rüşvet aldığı iddiası ile

açılmıştır. Beş oturumda görülen dava sonucunda Polatkan 7 yıl ağır hapis ve 500 bin lira para cezası almıştır (Kaynar, 2017: 136).

İpar Transport Şirketi döviz kaçakçılığı davası: Davanın konusu Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan'ın iş adamı Ali İpra'ya yasal olmayan yollardan döviz sağladığı iddiasıdır. Toplamda on üç oturum sürmüştür ve sonucunda Hasan Polatkan beraat etmiş, Fatin Rüştü Zorlu ve Adnan Menderes 1 yıl hapis cezası, 400 lira para cezası ve 6 ay memurluk hizmetinden uzaklaştırma almıştır ayrıca, Ali İpar da 2 yıl hapis cezası ve para cezası almıştır (Kaynar, 2017: 136).

Barbara davası: Döviz kanununun ihlal edildiği gerekçesi ve Türk parasını koruma kanununa aykırı hareket gerekçesi ile görülmüştür. Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu hapis cezası almıştır (Kaynar, 2017: 136).

Radio davası: Devlet radyosunun Demokrat Parti'nin propaganda aracı olarak kullanılması davasıdır. Altı oturum süren dava Anayasayı İhlal Davası altında görülmüştür (Kaynar, 2017: 137).

Örtülü ödenek (cimbız) Davası: Adnan Menderes'in örtülü ödenekten yaptığı harcamaların usulsüz olması iddiasıdır. Adnan Menderes on üç oturum süren davada zimmetine para geçirmekten ceza almıştır (Kaynar, 2017: 137).

Çanakkale olayları davası: Menderes ve üç bakan bu davada seyahat hürriyetini engellemek suçu ile yargılanmışlardır. On bir oturum süren dava Anayasayı İhlal Davası ile birleştirilmiştir (Kaynar, 2017: 137).

Kayseri olayları davası: Kayseri'ye seyahat eden İsmet İnönü ve CHP'lilerin Yeşilhisar ve Himmetdede istasyonunda trenin durulması ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması nedeni ile dava görülmüştür. Dava sonucunda Adnan Menderes ve Celal Bayar idam cezası almıştır (Kaynar, 2017: 137).

Üniversite olayları davası (İstanbul- Ankara olayları): 28- 29 Nisan 1960 tarihinde üniversitelerde gerçekleşen olaylardan dolayı Demokrat Parti suçlanmış karar Anayasayı İhlal Davası ile açıklanmıştır. Bu davadan tek idam cezası alan isim Rüştü Erdelhun'dur (Kaynar, 2017: 135).

Demokrat İzmir davası: Demokratik İzmir Gazetesinin, DP sempaticianları tarafından tahrip edilmesi ile basın özgürlüğünün engellendiği iddiasının görüldüğü davadır. On altı oturum süren dava Anayasayı İhlal Davası ile birleştirilmiştir (Kaynar, 2017: 137).

İstimplak yolsuzlukları davası: İstanbul'un imarı ve istimplak işlerinde anayasa ve istimplak kanununun ihlal edilmesi iddiası ile yargılama yapılmış, toplamda on üç oturum gerçekleşen davada Adnan Menderes idam cezası almıştır (Kaynar, 2017: 138).

Yolsuzluk Davası: Tarım Bakanı Nedim Ökmen'in eşi Türkiye İş Bankası'na nüfusunu kullanarak arsa satmıştır. Dava sonucunda Nedim Ökten beş yıl ağır cezası almış ve memuriyetten tamamen uzaklaştırılmıştır (Kaynar, 2017: 135).

Vatan cephesi davası: Demokrasiyi temsil eden kurum ve kuruluşları susturmak için kurulan cephenin yargılama sonucunda Anayasayı İhlal Suçunun maddi olgusu olarak değerlendirilmiştir (Kaynar, 2017: 137).

Zimmet irtikap davası: Hayrettin Erkmen ve Zeyyad Mandalinci'nin yurtdışı gezilerinde kullanılan harcırahları zimmetlerine geçirmeleri iddiası ile dava görülmüş, Mandalinci beraat ederken Erkmen hapis cezası almıştır (Kaynar, 2017: 136).

Topkapı olayları davası: Topkapı'da İnönü'ye yapılan saldırı sonucu hükümet üyelerinin görevlerini yerine getirmemesi İnönü'nün canına kastettikleri için dava görülmüştür. Yirmi dört oturum süren davada 217 beraat kararı verilmiştir (Kaynar, 2017: 135).

Değirmen davası: İbrahim Sıtkı Yırcalı kamu bankalarından iş adamlarına usulsüz kredi sağladığı için yargılanmıştır fakat dava zamanaşımından dolayı düşmüştür (Kaynar, 2017: 138).

Yassıda da kalınan süre içerisinde, yargılamalar sonrasında bakanlar ve vekiller dayanışma içinde olmuş ileride doğacak yeni bir Demokrat Parti ruhunun temelini oluşturmuşlardır (Kaynar, 2017: 134- 138).

3.5. Yassıda İnfazları

Türk siyasi tarihinde demokratik yollar ile gelmiş bir başbakanın Yassıda'da yargılanması ve bütün 10 yıllık iktidarın faturasının Yassıda'da üç isme kesilmesi Yassıda'yı toplum hafızası bakımından önemli kılmaktadır. Davaların karara bağlanmasında verilen mahkeme kararları toplumda güvensizlik yaratmış, bir ay öncesinden davalar sürerken İmralı Adası'nda hazırlıklar başlamıştır. Anayasayı İhlal Davası sonucunda 15 sanığa idam cezası verilmiştir. İdam kararlarında son söz Milli Birlik Komitesi'nde olmuştur. TCK'nın 141/1 hükmüne göre 11 idam cezası ömür boyu hapse çevrilmiş 4 idam onaylanmıştır. İdamlardan üçü gerçekleşmiş, Celal Bayar'ın yaş haddinden dolayı idamı gerçekleşmemiştir (Kaynar, 2017: 131- 132).

İdamlara karşı olan Milli Komite Başkanı Cemal Gürsel, Yüksek Adalet Divanı'nı kararlar alınmadan önce uyarmak istemiş 2 Ağustos 1961 tarihinde altı üye ile mahkeme başkanı Salim Başol'u görüşmeye çağırmıştır. Gürsel, yapılacak olan seçimler sonrası ülkede kurulacak demokrasiden, 1961 Anayasasının ülkede demokrasi havası yaratacağı konusunda bir konuşma yapmış fakat artık davalar sonunda verilen kararlardan anlaşıldığı üzere kararların kontrolü MBK'dan çıkmıştır (Birand vd., 2015: 265- 266).

Bazı komite üyeleri kontrolden çıkan mahkeme seyrine dur demek için İsmet İnönü'ye gitmişler, İnönü de Cemal Gürsel'e hitaben bir mektup yazmış mektupta idamları gerçekleştirme kararının halk ile ordu arasında bir kırınglık yaratacağı ve bu mektubun MBK'ya iletilmesini istemiştir fakat mektubu kimse okumamıştır.

İdamların olmasını isteyenler bu verilecek kararın ordunun gücünü göstereceği, dönemin Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay cezalar çıkmazsa ordunun memnuniyetsiz olacağı şeklinde açıklamıştır.

İdamlara karşı olanlar arasında yurtdışından da eleştiriler ve tepkiler gelmiş idamların durdurulması için, Amerikan Başkanı John I. Kennedy, dönemin İngiltere Başkanı Harold Macmillan, eski İngiltere başkanlarından Winston Churchill ve Almanya Şansölyesi Konrad Adenauer Gürsel'e gizli yazı göndermişlerdir.

Guatemala Cumhurbaşkanı Ydigoras, Gürsel'e 15 Ekim'de bir telgraf göndermiş, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın infazlarını protesto ettiklerini bildirerek bu kişilere Guatemala'da sığınma hakkı vereceğini bildirmiştir (Dağcı, 2006:106).

Karar günü son söz Salim Başol'un olmuştur. Adnan Menderes idamının gerçekleşmesinden iki gün önce, 15 Eylül sabah saat 04.00 da daha önce kendisine verilen uyku haplarını dilinde biriktirerek intihar girişiminde bulunmuş, odasına gelen nöbetçiler tarafından doktorun yanına götürülerek kurtarılmıştır. İmralı Adası'na elleri kelepçeli götürülen Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu, 16 Eylül sabahı idam edilmiş fakat Menderes'in sağlık durumundan dolayı idamı ertelenmiştir 17 Eylül 1961 tarihinde Menderes'in sağlık durumu el vermediği halde idamını gerçekleştirmek için kendisine durumu iyi raporu verilmiştir.

3.6. 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı- İade-i İtibar

Toplum hafızasında önemli bir etkiye sahip olan anma törenleri, meşruiyeti sağlamak, yaşanan olayları nesillere aktarma ve hatırlama açısından önemlidir. Askeri müdahale ve ardından hazırlanan anayasanın kabulünün sevinci ülkenin demokrasiye kavuştuğu gün olarak kabul görmüştür. Askeri müdahale sonrası 13 Haziran 1962'de 27 Mayıs'ın bayram olarak kutlanması teklifi TBMM'ye sunulmuş Başbakan İsmet İnönü önergesi ile kabul edilmiştir.

Resmî tatil olmayan günün bayram olarak kutlanmasının nedeni müdahaleyi meşru kılmak ve müdahaleyi halka benimsetmek olmuştur. Kutlamalar ilk olarak Anıtkabir ziyareti ile başlamış Genelkurmay Başkanlığı, Anayasa Mahkemesi ziyaretlerinden sonra Hipodrom'da askeri geçit düzenlenerek sona ermiştir. 27 Mayıs 1963 günü Cumhuriyet gazetesi ilk sayfasının tamamını Atatürk portresine ayırmıştır.

1964 yılı kutlamalarında Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel 27 Mayıs kutlamalarının amacının halka zorla bir görüşü benimsetmek olmadığını halkın birlik ve beraberlik içinde olmasını istediğini belirtmiştir. Yapılan törenlerin coşku içinde olduğunu belirten Gürsel, o yıl uzun zamandan sonra İnönü'nün ilk defa İstiklal Madalyasını takarak kutlamalara katıldığını belirtmiştir (Cumhuriyet, 28.05.1964).

12 Mart 1971 Askeri Müdahale sonrası ülkede yaşanan gerginliğin gölgesinde bayram kutlanmış ülkede siyasi çekişmelerin, istikrarsızlığın ve huzursuzluğun olduğu yıllarda verilen mesajlar da sert olmuştur. Siyasi liderler bayram üzerinden birbirlerine daha çok yüklenmişlerdir. 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi ile anayasa askıya alınmış, siyasi partiler kapatılmış ve sıkıyönetim uygulanmıştır. Bu uygulamalar ile Milli Güvenlik Konseyi'nin aldığı bir karar doğrultusunda 27 Mayıs'ın bayram olarak kutlanmasına 12 Eylül 1980 Askeri Darbe sonucu son verilmiştir. Milli Güvenlik Konseyi bu kararı şöyle duyurmuştur.

“Milli Güvenlik Konseyinin 10 Mart 1981’de gerekçesi: “27 Mayıs günü 1963 yılından beri Hürriyet ve Anayasa Bayramı olarak kutlanmaktadır. Bugün 1961 Devriminin ve dolayısıyla 1961 Anayasasının kutlandığı gündür. Ancak özellikle 1970’li yıllardan itibaren meydana gelen gelişmeler sonucu 1961 Anayasasının toplum bünyemize uygunluğu tartışılır hale gelmiş ve bayram günü halk arasında etkinliğini yitirmiştir. Bu nedenle 27 Mayıs resmi bayramlar arasında sayılmamıştır.” (Milli Güvenlik Konseyi Dergisi’nden akt. Bolat, 2018: 402).

Günümüzde dahi 27 Mayıs'ın yıldönümleri tartışmalı geçmektedir. Özellikle 1963-1980 yılları arasında tartışmalı geçen 27 Mayıs'lar bir askeri müdahalenin ve ülkenin başbakanı ile iki bakanının da idam edilmesi ile sonuçlanan sürecin başladığı günün bayram olarak kutlanması toplumda karşılık bulmamıştır.

Toplumsal belleğin oluşma sürecinde af ya da unutma, sorumluların ceza alması, yargılamalar, itibar iadesi gibi farklı yöntemler kullanılmaktadır. Bu bağlamda Adnan Menderes ve arkadaşlarına itibar iadesi, idamlarından otuz yıl sonra yapılmıştır. 1974 yılı CHP- MSP koalisyon hükümetinin liderleri Bülent Ecevit ve Necmettin Erbakan İmralı Adası'nda bulunan Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'nun mezarlarının Topkapı'ya taşınmasına izin vermiş fakat nakiller 1990 yılında idamlarının 30 yıl sonrasında 17 Eylül 1990 yılında Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın girişimi ile gerçekleşmiş ve iade-i itibar yapılmıştır.

3.7. Demokrasi ve Özgürlük Adası Projesi

Her toplumun ya da grubun hatıralarını yaşatmak için mekâna ihtiyacı vardır. Hatıraların sabitlenmesi ve hatırlanması için mekânsal bir çerçeve de bu konuda önem kazanmaktadır. Çünkü, toplum kendi hafızasında yaşanan olaylar ile ilgili bir mekânsallaştırma eğilimi gösterir (Assmann, 2001: 47). Aynı zamanda hafızanın korunması ve yaşatılması da önemlidir. Yassıada'nın Demokrasi ve Özgürlükler Adası olarak yeniden fiziksel dönüşüme uğraması ile de toplum hafızasında yer eden bir mekânın da değişimi olmuştur. Toplumların şiddet ile anılan tarihleriyle hesaplaşmaları, toplumsal bir barış inşa edebilmeleri için geçmişteki olayları da hatırlama ihtiyacı duymaktadırlar.

Dünyada toplumların adalet arayışları nedeniyle sosyal bilimler alanından siyasete, sanata pek çok alanda hafıza konusu gündeme gelmektedir. Her toplum kendi travmaları sonrası adalet duygularının doygunluğa ulaşmasına ihtiyaç duymaktadır. Travmaların, travma sonrası zarar gören grubun ya da kişinin acılarının telafisinin olamayacağı gibi düşüncelerin olmasına rağmen hatırlatma çabaları da devam etmektedir (Susam, 2016: 170). Hatırlamalarda en çok önemli olan azınlıkların, kaybedenlerin, ötekilerin sesi olabilmektir. Aksi halde toplumların resmi tarihlerine hizmet etmek dışında hatırlamanın bir işlevi olmayacaktır (Susam, 2015: 171). Her hatırlama sonucunda da yeni bir anı oluşur ve bu anı dolayısıyla yeni bir bellektir.

Belleğin geçmiş ile kurduğu ilişki birden fazla kişi ile paylaşılması yani

belleğin kültürel kolektif ya da toplumsal olması durumunda da değişmez. Ayrıca bir olayın toplumsal bellekte yer alması için o olayı toplumun bütünü ya da bir topluluğun tüm üyelerinin yaşaması gerekmez. Yaşanılan olaylar bireysel olarak belleklerde farklı yorumlansa da hatırlanan olay tektir. Bu nedenle toplumsal belleğin oluşması için olay ile ilgili bilgilerin aktarımı ve paylaşımı yaşanılan olayların hatırlanması için yeterli olacaktır (Susam, 2015: 91).

İçinde bulunduğumuz dönemde hafızanın popüler hale gelmesi daha çok araştırmalara konu olmasını Pierre Nora hafızanın özel bir süreçten geçmesi ile açıklar. Nora, hafızanın uzun zaman doğal bir yol ile ortaya çıkmadığını onun özel olarak tasarlanmış hafıza mekânları ile canlandığını da belirtir (Nora, 2006: 17)

Ayrıca bellek mekânları ile ilgili şu sözleri de söyler:

“Bugün hala hafızamızda yaşıyor olsaydık mekânları ona adama ihtiyacı duymazdık. Tarihin aktardığı hafıza olmasa mekânlar da olmazdı” (Nora, 2006: 18).

Mekânlar kaybedilenlerin ardından onları hatırlamak için de önemli parçalardır. Bu yüzden müzeler de bellek mekânlarının dikkat çekenleridir. Halbwachs, müzeleri belleklerin yeniden üretildiği yer olarak tanımlar (Parmaksız, 2012: 224). Müzeler ile toplumlar geçmişle bugün arasında bağ kurarak bir aidiyet duygusu oluşturur ve bazı duyguların da aynı yoğunlukta hissedilebilmesi için bir aracı olur. Bir bellek mekânı olan müzelerde bellek çalışmalarının ivme kazandığı zamanlarda yaşamlarımızda yükselen değer olarak yerlerini alır.

Müzeler simgesel bir düzenin temsil alanı olarak hem geçmişi hem geleceği hem de geleceğin inşasında ondan ilham almak için oluşturulan mekânlardır. Günümüzde müzelere eleştiriler de söz konusudur. Müzelerin kapitalist piyasa ekonomisinin bir getirisi olarak pazar yerlerine döndüğü eleştirileri de vardır (Susam, 2015: 76). Bellek mekânları gösteri çağının dikkat çeken, popülerleşen mekânları olarak melezleşmiş halleri ile karşımızda olmaları Huyssen’in de ifade ettiği gibi halk panayırları ile alışveriş merkezleri arasında kalmış bir yer olarak görülebilir (Susam, 2015: 75). Ayrıca her toplumsal dönemin de kendisine ait bir mekânı vardır. Örneğin

İstanbul'un Beyoğlu ilçesinde bulunan Taksim Gezi Parkı'nın topçu kışlasına dönüştürülme projesi de iktidarın soyut bir mekân oluşturma çabasıdır. Taksim Gezi Parkı'nın da içinde bulunduğu Taksim, iktidar için önemli bir konumdadır ve kentsel rant olarak büyük önem taşımaktadır. Yassıada'nın Demokrasi ve Özgürlükler Adası'na dönüştürülmesi ya da Taksim Gezi Parkı'nı Topçu Kışlası haline getirecek bir projenin olması Türkiye'nin son yıllarda kentlerin ya da mekânların rolünün değişmesi Türkiye'de siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik alanda da birçok kutuplaşmalara neden olmuştur (Grotton'dan akt. Şahin, 2016:72). AKP iktidarının kalkınma politikalarından olan mekânların ve kentlerin yapılaşması kentsel kamusal alanların işlevsellik ve niteliğinden farklı değerlendirilmeleri son yıllarda yapılan kentsel dönüşümler gibi uygulamalar da kentleri artık hak ve özgürlüklerin tartışma alanlarına dönüştürmüştür (Şahin, 2016: 74).

Dünyada son yıllarda var olan ekonomik krizlere çözüm olabilmesi için bu dönemlerde mekânlar da yeniden olduğundan farklı biçimlere dönüştürülmeye başlanmıştır. Son yıllarda gelişen hizmet sektörü, pazarlama alanındaki yenilikçi yöntemler, bilişim ve mühendislik alanındaki ilerlemeler sayesinde, devlet ile bağlantı kurarak mekanların sadece fiziksel niteliklerinde değil kültürel, sosyal, günlük hayat ve tarihsel boyutlarında da değişim yaşanmıştır (Şahin, 2016: 74).

Toplumlar her zaman bir alanda var olmak durumundadır. Toplumlar da var oldukları yer ile bir bağ kurarlar. Toplumun geçmişi, değerleri, ya da hatıraları mekân üzerinden kurulan bir ilişki ile paylaşılabilir. Toplumun mekân ile kurduğu ilişki içerisinde mekân toplumun hafızasının da önemli bir parçası olur (Parmaksız, 2012: 81). Yassıada'nın imara açılması ile geliştirilen projede toplumun kolektif bilincinde 27 Mayıs Askeri Darbe sonucu ile yer edinmiş bir mekânın müzeleştirilmesi ve turizme kazandırma çabaları vardır.

2013 yılında "Demokrasi ve Özgürlükler Adası" projesiyle imara açılan Yassıada'nın aslına uygun olarak restore edileceği Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından duyurulmuş ve 14 Mayıs 2015'te temel atma töreni yapılmıştır. Yassıada'da özellikle 27 Mayıs döneminde yaşananlar ve yargılama sürecinde

kullanılan mekânların restore edildiği alanda, Adnan Menderes'in yaşadıkları da dahil olmak üzere tüm detayların anlatılacağı bir canlandırma merkezinin projede olduğu belirtilmiştir. Temel atma törenine katılan, Demokrat Parti döneminin Cumhurbaşkanı ve aynı zamanda Yassıada'da yargılanan Celal Bayar'ın torunu Profesör Emine Gürsoy Naskali, Yassıada ile ilgili düşüncelerini şöyle aktarmıştır:

“Yassıada kelime olarak insanın içine acı veren bir mekân. Milli iradenin katledildiği ve çok acı olayların yaşandığı bir mekân burası. Burada kurulan darbe mahkemesi, darbecileri aklamak için çeşitli suçlar isnat ederek, isnat edilen uydurma suçlar sonucunda da çok vahim cezalar vererek bir darbeyi aklama girişimiydi. Çok uzun yıllar bu ada ziyaretçilere kapalıydı. Bundan sonra, bu projenin tamamlanmasıyla birlikte burası halka açılacak. O bakımdan güzel bir şey. Burası İstanbul'un güzel adalarından, açık mekanlarından biri. Ama öte yandan çok acı olaylara sahne olmuş bir yer. Şahsen çok çelişkili duygular içindeyim.” (Serbestiyet, 2015).

İlk önce müze olarak planlanan Yassıada'nın, projenin değişmesi ile turizm merkezi yapılmasına karar verilmiştir. Yassıada'da 123 odalı 320 yataklı ada oteli, 500 kişilik kongre salonu, 600 kişilik cami, Demokrasi Şehitleri Anıtı ve Meydanı, açık ve kapalı müze, Demokrasi Parkı, sergileme alanları seyir terasları da bulunuyor. Projede amacın 27 Mayıs darbesi sonrası yaşananları ve o dönemi kendi mekânında gezerek anlamak olduğu; “27 Mayıs Tarih Platosu”, “Demokrasi ve İnsan Hakları Müzesi” ve “Adnan Menderes Kongre Merkezi” olarak darbe dönemi karanlığına farklı bir bakış açısı getireceği belirtildi (Anadolu Ajans, 2019).

Yassıada'nın Demokrasi ve Özgürlükler Adası olarak halka açılacağını belirten Ahmet Davutoğlu projenin temel atma töreninde her 27 Mayıs'ta TBMM'nin sembolik olarak Yassıada'da toplanması fikrini vererek şu sözleri söylemiştir:

“Burada 4 hususa dikkati çekmek isterim. Birincisi, Yassıada burada yaşanan hatıralarıyla tarih içinde muhafaza edilecek. İkinci husus, tarihi doku itibarıyla Bizans'tan kalan bazı tarihi kalıntılar da muhafaza edilecek ve tarihi dokuya hiçbir zarar verilmeyecek. Üçüncüsü, yeşil alan konusunda. Burada bir tek ağaç eksilirse yerine ağaç dikilecek. Dördüncüsü de bu alanın kullanılması, kesinlikle demokrasi ve özgürlük kavramlarıyla uyumlu şekilde olacak. Mekân, barış görüşmeleri için kullanılacak, kongre merkezi olarak kullanılacak,

demokrasi çalıştayları yapılacak. Buraya otel şeklinde yapılan düzenleme kesinlikle eğlence maksatlı kullanılmayacak.”¹²

Toplumlar geçmişlerini negatif anılarını bastırarak, travmaları silerek tarihin kirli sayfalarını da görmezden gelerek hatırlamak isterler. Bu nedenle de toplumlar belleklerini çoğu zamanda iktidarların ve onların kendi ideolojilerine yönlendirmesiyle şekillendirebilir (Susam, 2015: 16). Darbenin 60. yıldönümü olan 27 Mayıs 2020 tarihinde Demokrasi ve Özgürlükler Adası'nın açılış konuşmasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Türk siyasi tarihine kara bir leke olarak geçen Yassıada ile ilgili:

"Milletimiz buranın adını Yassıada'dan Yashıada'ya dönüştürmüştü. Üzerinde durduğumuz toprakların ızdırabını dindirmek için Yassıada'yı da Yassıada'yı da tarihe gömüp, burasını Demokrasi ve Özgürlükler Adası haline getirmeyi kararlaştırdık, bu da bize nasip oldu. Adadaki her bir tesise de tarihi anlamına uygun isimler verildi. Subay Gazinosunun ismi Adnan Menderes Müzesi olarak devam edecek. Konferans salonu da Adnan Menderes ismini taşıyacak. Her ikisi de burada yargılanan Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un ismi meydana, Oramiral Sadık Altıncan'ın ismi de kütüphaneye verildi. Yargılamaların yapıldığı spor salonu, Hasan Polatkan'ın, cami de ölümün üzerine iman dolu bir haykırıyla yürüyen Fatın Rüştü Zorlu'nun ismini taşıyacak. Tüm bu sembollerıyla Demokrasi ve Özgürlükler Adası, ülkemizin geçmişten bugüne verdiği istiklal ve istikbal mücadelesiyle gönüllerdeki hasbi sevginin inşallah nişanesi olacaktır.”¹³ İfadelerini kullanmıştır.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin ve yargılamaların doğru yorumlanabilmesi için bu projenin tamamlandığını da şu sözler ile ifade etmektedir:

“Türkiye bundan tam 60 yıl önce tarihinin en kara günlerinden bir olan 27 Mayıs darbesine maruz kaldı. Yassıada'da yapılan iş yargılama değil, bir hukuk cinayeti idi. Aslında burada yapılan iş yargılama değil, darbe yaparak anayasayı çiğneyenlerin ülkenin meşru yöneticilerini anayasayı ihlal ithamıyla giriştikleri bir hukuk cinayeti idi. O gün hukuk ve adalet ayaklar altına alınarak idam sehpasına gönderilen milletin bu 3 adamı değil bizatihi milli iradenin ta kendisi olmuştur.

Tarihi değiştiremeyiz ama doğru yorumlanmasını sağlamak için tarihin hatırlanma biçimini değiştirmek elimizdedir.

¹² TRT Haber, 14 Mayıs 2015 <https://www.trthaber.com/haber/gundem/milli-iradeye-tahakkum-cabasinda-olanlar-var-184604.html>

¹³ <https://www.cnnturk.com/turkiye/son-dakika-demokrasi-ve-ozgurlukler-adasi-aciliyor>

Menderes ve arkadaşlarının milletimizin kalbindeki mümtaz yeri güçlenerek devam edecektir. Menderes'i ve arkadaşlarını idam sehпасına çıkartanların ve onları destekleyenlerin alınlarındaki kara leke hiçbir zaman silinmeyecektir. Darbe ile görevinden indirilen, Yassıada'da kurulan tiyatro mahkemelerde yargılanan rahmetli Menderes ve arkadaşları değil, tarihi, kültürü, değerleri ve inançlarıyla milletimizdi. Her üç kahraman da idam sehпасına gurur ve inançla yürüdü. Rahmetli Menderes'in aziz hatırasına sahip çıkmak hepimizin boynunun borcudur. Onları deviren, yargılayan ve asanlar, hayatlarını milletin nefret dolu bakışları altında sürdürmek zorunda kaldılar.

Yassıada'yı da Yashıada'yı da tarihe gömüp burasını Demokrasi ve Özgürlükler Adası haline getirmeyi kararlaştırdık. Bu da bize nasip oldu. Demokrasi ve Özgürlükler Adası, geçmişten bugüne verilen istiklal ve istikbal mücadelesiyle gönüllerdeki hasbi sevginin nişanesi olacaktır."¹⁴

Yassıada Demokrasi ve Özgürlükler Adası olarak yeniden yapılandırılarak insanların bu mekân ile temas etmesi ve böylece belleklerindeki yerinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Toplumun yaşadığı sevinçleri, üzüntüleri; değerleri mekân ile kurulan temas ile paylaşılabilir. Bir toplumun geçmişte yaşadığı olaylar ve geçmişte bıraktığı izleri hatırlıyor oluşu zaman akışı içerisinde geri gidebilmesi demek o toplumun kalıcılık göstermesi ve kendi bilincinde olması demektir (Sönmez,2012:1). Söz konusu geçmişi barındıran simgeler hafıza mekanları ile bireylerin içinde yaşadıkları topluluğun ya da ulusun bir parçası olduklarını hissederek (Erman ve Özaloğlu, 2017: 156). Bu mekanları ziyaret eden kişiler kendilerine ve artık var olmayan geçmişi yeniden yazılan ya da anlatılan bir tarih ile bu mekanlarda buluşur. Geçmişe ait olanların bir arada toplanması, koruma altına alınması hatırlatma nesnelere olarak sergilenirler.

Yassıada'nın Demokrasi ve Özgürlükler Adası'na dönüştürülmesi ile yaşananlar birçok simge ile de ifade edilerek yeni bir bellek yaratılmaya çalışılmıştır. Görsel hafızaya da bir anlam yükleyen fotoğraflar, kabartma yazılar, savunmalar, tutanaklar yapılan anıtlar hafıza mekânı ile ilişki kuracak özne için orijinalinin nerede başlayıp nerede bittiği, yaşanmışlıkların izlerinin kaybolduğu, mekânın daha çok metalaştırıldığı bir durum ile açıklanabilir (Erman ve Özaloğlu, 2017: 168).

Demokrasi ve Özgürlükler Adası incelendiğinde; müzenin açık hava

¹⁴ <https://www.haberturk.com/cumhurbaskani-erdogan-demokrasi-ve-ozgurlukler-adasi-nda-aciklamalarda-bulundu-2693393>

bölümünde dünyanın demokrasi tecrübesinin ve insan hakları tarihinin belirtildiği sergi alanları mevcuttur. Burada “özgürlük” kelimesi tüm dünya dillerinde yazılı bulunmaktadır. Mahkeme süresince Demokrat Parti yakınlarının oturdukları, mahkemeyi izleyen kişilerin kullandığı tribünler ziyarete gelen kişilerin yaşanılanları öğrenebilmesi anlayabilmesi için gösterilecek kısa film için yenilenmiştir. Adnan Menderes’in kaldığı hücre hatta geçirdiği uçak kazasının da canlandırmaları müzede ayrılan bir alanda gösterilmiştir. Yassıada mahkumlarının Ada’ya getirilirken iskelede el konulan bavulları, yargılananların yazdığı ve yerine ulaşamayan mektupları sembolize eden etrafi tellerle çevrili anıt ve büyük bir tüy kalem, Demokrasi ve Özgürlük Müzesi ile demokrasi tecrübesi ve insan hakları tarihi aktarılmıştır. Ayrıca Menderes’in hayatı, iktidarda bulunduğu yıllar da müzede sergilenenler arasındadır. Fatin Rüştü Zorlu camisi, kongre oteli, ışığının geleceği aydınlatması temenni edinen demokrasi feneri, Adnan Menderes kongre merkezi, karanlıktan aydınlığa açık hava sergisi, demokrasi meydanı, yargılamaların gerçekleştiği spor salonu Hasan Polatkan adı ile anılacaktır. Müze girişinde dava dosyalarının özeti ve çıkan kararlardan oluşan sergi de geçmiş hatırlamak ve ileri kuşaklara tarihi aktarmak için hatırlatma figürleri olacağı açıklanmıştır.

Bugün 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi’nin simgesi olarak 27 Mayıs’ı anma törenlerinin gerçekleştiği Yassıada, bir dönem devrimin gerçekleştiği mekân olarak hafızada yerini almıştır. Kimlik ile mekân arasındaki ilişki devam etse de mekâna olan aidiyet farklılık göstermektedir.

XXXXXS
GCPS

SONUÇ

20. yüzyıl itibariyle toplumsal hafıza kavramının ortaya çıkması bu konuda incelemeleri daha da fazlalaşmıştır. Toplumsal hafızayı tek bir kavram olarak incelemek mümkün olduğu gibi pek çok disiplin ile de akademik araştırmalara dahil edilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde bahsedilen toplumsal hafızanın 20. yüzyıl ile değişen dünya koşulları, teknolojinin gelişimi ile var olan bellek dışı kayıtlar, 2. Dünya Savaşı'nı görmüş neslin yok oluyor oluşu toplumsal hafıza ile anlatılanlardan farklı bir tarihin olduğu gerçeği ile de karşılaşmıştır. Bellek her ne kadar tarihi korumak, gelecek kuşaklara aktarmak, geçmişi, kültürü öğrenmek için toplumlar açısından gerekli olsa da toplumlar çoğunlukla savaş, insanlık suçları ya da felaketleri hatırlamak istemez, onların yerine zaferler ile dolu bir tarih oluşturulur.

Toplumların da belleğini oluşturmada iktidarlar etkili olur. Toplumun neleri hatırlayacağı ya da neleri unutacağı iktidarların müdahalesi ile şekillenebilir.

Yaşanmış bir olayı nasıl hatırlamamız gerektiğinin belirlenmesi aynı zamanda unutmayı da meydana getirmektedir. Bütün gücü elinde barındıran iktidarlar toplumların belleğini yeniden kurgulamak ister. Çoğunlukla demokratik toplumlarda bu olay rıza kültürü ile yapılırsa da az gelişmiş ya gelişmekte olan ülkelerde söz konusu durum tam tersi olmuştur.

Toplum ve ulus kimliğini meydana getiren ve köklerini oluşturan müzeler, arşivler, meydanlar, törenler, anma ritüelleri veya özel günler toplumsal hafızanın oluşumunda önemli bir yer tutmaktadır. Çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan Maurice Halbwachs'ın kolektif bellek kuramı ile Yassıada'nın bir dönemi temsil eden hafıza mekânı olması incelenmiştir. Toplumsal hafıza kavramı mekân olarak incelendiğinde bu çalışmada Yassıada 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin sonucunda iktidar partisinin yargılandığı ve çeşitli cezaların verildiği bir mekân haline dönüşmüştür.

Halbwachs'a göre; bellek insanların toplumsallaşmaya başlaması ile oluşur. Hafızanın toplum şartlarına bağlı olması, geçmişi bilinçli bilmenin yanı sıra kendi bilincini de oluşturabilmek için önemlidir. Nora'ya göre ise geçmişi sorgulamak ve bir toplum hafızası oluşturma isteği, dünyayı sorgulamaya başlamak ve olaylar ile yüzleşme isteğinden kaynaklanmaktadır.

Her insanın bir geçmişi ve hafızası olduğu gibi toplumların da kendilerine ait bir geçmişi ve bir hafızası olduğunu kabul edebiliriz. Geçmiş bir dönemde ya da zamanda gerçekleşen olaylarda mekân toplumsal hafızanın önemli parçasıdır.

Hafızanın mekânlar aracılığıyla ile var olabildiği, toplumsal belleğin de mekân çerçevesinde olduğu çalışmada bahsedilmiştir.

Mekânın kendisinden daha çok o mekânda geçmişte yaşanan olaylar toplumsal bellek için önemli olmuştur. Türkiye'nin çok partili yaşama geçmesi ile birlikte kurulan Demokrat Parti 1946- 1950 yılları arasında muhalefet partisi olarak Türk siyasi hayatında var olmuştur. Daha sonra 1950, 1954 ve 1957 genel seçimlerini kazanarak 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'ne kadar iktidar partisi olarak siyasi hayatını sürdürmüştür. Bu çalışmada, yapılan askeri darbe sonucu Demokrat Parti'lilerin yargılandıkları Yassıada hem askeri darbenin hem de yaklaşık 11 ay süren Yassıada davalarının sonucunda veilen kararlar ile Türkiye'nin yakın siyasi tarihinin de toplumsal hafıza mekânı haline gelmiştir.

Mekân, toplumun ya da belirli bir grubun geçmişi hatırlayabilmesi, geçmişi hafızalarında muhafaza edebilmek ve hatırlamalarına destek olan bir hatırlatma figürüdür. Kuramsal açıklamada bahsedildiği üzere, neyin nasıl hatırlandığı kadar unutmamanın da önemli olduğuna değinilmiştir. Hafıza dediğimiz kavram toplumların yaşanmış tarihleridir. Toplumun hafızası, mevcut iktidarlar için kendi politikalarını kabul ettirebilmek için kullandıkları araçlardır. Toplumların geçmiş ile bağlantıları anma törenleri, arşivler, müzeler, anıt mezarlar ile canlı tutulur. İktidar da bu olayları destekler ya da unutulması için çalışmalar yaparak yön değiştirebilir. Bu, iktidarı bir taraftan güçlendirirken geçmişte yaşanan olumsuzlukları ya da travma niteliği taşıyan

olayları yok sayabilir. Bu nedenle toplumsal hafıza iktidarlar tarafından yönlendirildiği takdirde bellek doğal biçimde oluşmayacaktır. Türkiye’de iktidarların toplumsal belleği mekân dönüşümü aracılığı ile şekillendirme çabası, özellikle Taksim’de topçu kışlası yapılması tartışmalarının ortaya çıkmasıyla daha çok gündeme gelmiştir.

Toplumlarında iktidarlar tarafından şekillenen belleklerinde anıları ya da olayları nasıl değerlendirdikleri önemlidir. Toplumlar her zaman bir hafıza mekânının dönüşümünü iktidar tarafından o mekâna giydirilen öykü ile kabul etmeyebilir; mekanın içinden çıkan öykü de varlık mücadelesi verebilir.

Mekân, toplumun ya da belirli bir grubun geçmişi hatırlayabilmesi, geçmişini hafızalarında muhafaza edebilmek ve hatırlamalarına destek olan bir hatırlatma figürüdür. Hafıza mekânı olan Yassıada sadece fiziksel bir mekân olarak değil, onu bir hafıza mekânı yapan diğer unsurlara birlikte değerlendirilmiştir. Mahkeme tutanakları, 27 Mayıs anma etkinlikleri, iktidarların 27 Mayıs’a yükledikleri farklı anlamlar, Yassıada anıları da toplum hafızasının oluşumuna mekân dahilinde katkı sağlamıştır. Fakat bu anma etkinlikleri, darbe ve idamlara kadar süreçteki söylemler ve sonrasında hatırlananlar, Yassıada ile ilgili düşüncelerde de iktidarların rolü büyük olmuştur. Örneğin darbenin gerçekleştiği 27 Mayıs’ın 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi’ne kadar bayram olarak kutlanması, 1990 yılında Turgut Özal girişimi ile Adnan Menderes, Hasan Polatkan , Fatin Rüştü Zorlu’ya iade-i itibar yapılması, AKP döneminde ise Yassıada’nın Demokrasi ve Özgürlükler Adası’na dönüştürülerek hakikat ve adalet çalışmalarının merkezi olacağı çalışmada vurgulanmış bu bağlamda da toplumsal belleğe iktidarların da etkisinin söz konusu olduğu çalışma sonucunda ortaya konmuştur.

Hafıza mekânları onları kullanan ya da orada yaşananlara tanık olanların mekâna yükledikleri anlamlar olsa da iktidarın yaptığı düzenlemeler mekânın belleğini tamamen değiştirebilir, ona farklı anlamlar yükleyebilir. Çalışmada da bahsedildiği üzere, darbenin gerçekleştiği 27 Mayıs’ın bayram olarak kutlanmasının toplumda geniş bir karşılık bulamayıp 1980 yılında yine bir darbe ile bunun ortadan kaldırılması bu duruma bir örnektir. Burada mekâna kendi tercihleri doğrultusunda bir

hikaye giydirmelerinde iktidarların amacı daha çok kendinden söz ettirerek gelecek kuşaklara kadar devamlılığını sağlayabilmektir. AKP iktidarı Demokrasi ve Özgürlükler Adası'nı bir hafıza mekânına dönüştürerek toplumun hafızasında yeni bir bellek yaratmak istemiştir. Yassıada'nın açılışında iktidar özellikle “demokrasi” ve “özgürlük” kavramlarına vurgu yaparak mekânın bu kavramlar ile uyumlu kullanacağına açıklık getirmiştir. Açılış konuşmasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Yassıada'yı Demokrasi ve Özgürlükler Adası'na dönüştürmenin kendilerine nasip olduğunu söylemiş, iktidar partisi olarak araştırmamda bahsettiğim üzere daha çok kendinden söz ettirerek toplumun hafızasında kendisine yer bulmayı amaçlamıştır.

Yassıada günümüzdeki yeni adıyla Demokrasi ve Özgürlükler Adası projesi 27 Mayıs'ın 60 yıl sonraki yıldönümünde bir anma etkinliği ile tamamlanmıştır.

Yassıadanın dönüştürülmesi ile amaçlanan zaten Yassıada'nın 27 Mayıs'ı Demokrat Parti'nin veya bir darbenin mekânı olarak değerlendirilmesi fakat Demokrasi ve Özgürlükler Adası olarak da anıları yaşatacağı, tarihin kalıntılarının gelecek kuşaklara aktarılması ile demokrasinin ve özgürlüğün simgesi olması amaçlanmıştır.

Adanın fiziki yapısına baltığımızda yapılan her bir detayın anlamı olması dolayısıyla kolektif hafızayı destekleyici figürler oluşturulmuştur. Adnan Menderes'in mahkeme heyetine yaptığı savunmasında bahsettiği tecrit edildiğine dair bölüm yazılarak hapishanenin parmaklıklıklarından çıkan bir el figürü ile tamamlanarak özgürlük vurgusu yapılmıştır. Aynı şekilde Demokrasi ve Özgürlükler Adası'nda Demokrat Parti'lilerin alıkoyulan bavullarını simgeleyen bir bölüm de geçmişin ve yaşananların unutulmaması için mekân içinde bir oluşturulan figürler arasındadır.

Özgürlük, demokrasi ve bir hak arayışı ile yapılan projede Yassıadanın mekân olarak hafızalarda yer etmesi için bu kelimeler bahsedildiği gibi hatırlatıcı figürler ile çokça desteklenmiştir.

Mekânların zaman içinde değişime uğramaları kavramsal yapıları da

korunduğu takdirde belleğe yeni bir bakış açısı getirerek yorumlamayı değiştirip yeniden incelenebilir. Demokrasi ve Özgürlükler Adası, bu tezin tamamlandığı tarih itibariyle henüz ziyarete açılmamıştır.

Geçmişin hatıralarından uzaklaştırılarak bir turizm merkezi olarak restore edilen Demokrasi ve Özgürlükler Adası, bellek mekânlarının gösteri çağının popülerleşen hale gelmesi ve yeni bir bellek oluşturma isteği ile baskın bir iktidarın ürünü olarak müze görevi görecektir. İçinde bulunan yapılar gereği Ada, yeniden inşa edilerek yeni anlamlar kazandırıldığı araştırmada sunulmuştur. İktidarın toplum hafızasına yön verme isteği ile 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin bir hafıza mekânı olan Yassıada, toplum tarafından kabul görmesi halinde, geçmişte 27 Mayıs 1960 döneminin bir yargılama mekânı olmasından uzaklaştırılarak iktidarın şekillendirdiği hâli ile gelecek nesile aktarılacaktır.

XXXXXS
GCPS

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, S. (2016), *Arkadaşım Menderes*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ahmad, F. (2010), *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, İstanbul: Hil Yayınları
- Ahmad, F., BEDİA, T. (1976), *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Akın, B. (2018), Kültürel Bellek ve Müzik. *Konservatuvar Dergisi*, Sayı: 13, s. 101-117. DOI: 10.31722/konservatuvardergisi.496835
- Akşin, S. (2004), *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi (1789-1980)*, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Albayrak, M. (1999), *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Tarihsel Gelişimi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Albayrak, M. (2004), *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, Ankara: Phoenix Yayınevi
- Anderson, B. (1995), *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, İskender Savaşır (Çev.), İstanbul: Metis Yayınevi.
- Aslan, E. (2014), *Türkiye'nin İç Siyasetinde Demokrat Parti (1950-1960)*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi: Kırşehir.
- Assmann, J. (2001). *Kültürel Bellek*, (Çev. A. Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Aydemir, Ş.S. (1993), *Menderes’in Dramı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 5. Basım.

- Aydın Tarihi, (1950), *Kore Harbinin Türk Dış Politikasına Etkisi*, Sayı: 200, s. 88.
- Bağcı, H. (2007), *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Gelişme Vakfı Yayınları
- Başaran, G. (2007), Bellek Yönetimi ve Edebiyat: Türk Ulusal Kimliğinin İnşası ve Tarihi Romanlar. *Kültür ve İletişim Dergisi*, Sayı: 10, s. 63-91.
- Başaran, M. (1999), *Devrimci Eğitim Köy Enstitüleri*, İstanbul: Papirüs Yayınları, Birinci Basım
- Birand, M.A. vd. (2015), *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 10. Basım.
- Bolat, M. (2018), 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 34 (98), s. 377-410.
- Budak, S. (2000), *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Bulut, S. (2009), Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu. *Akademik Bakış*, Sayı:2, s.125-145.
- Burçak R. S. (1998), *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Ankara: Nurol Matbaacılık.
- Burçak, R.S. (1979), *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)*, Ankara: Olguç Yayınları.
- Burğaç, M. (2013), 1946 Genel Seçimlerinde Propaganda. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 13 (26), s. 163-186.

- Connerton, P. (1999), *Toplumlar Nasıl Anımsar*. (Çev. A. Şenel). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çakmak, D. (2008), Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958). *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 3, s. 153- 186.
- Çavdar, O. (2018), *Yas ve Bellek: Sivas Katliamı (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. Ankara Üniversitesi: Ankara.
- Çavdar, T. (1999), *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Çınar, Y. (2018), Modernleşme ve Bağımlılık Teorisi Ekseninde Marshall Yardımı ve Türkiye. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:2, ss. 325- 350.
- Dağcı, G.T. (2006), *Osmanlıdan Cumhuriyete Ordu Siyaset İlişkisi 27 Mayıs 1960 Darbesi*, İstanbul: İlgi Yayınları.
- Demir, Ş. (2009), *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930–1960)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi- Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü: İstanbul.
- Demirbilek, S. (2012), *Demokrat Partililerin Anılarında Yassıada*, Uşak: AKY.
- Ekmekçiler, Ü. (2014), Türkiye’de Kırdan Kente Göç: Diyarbakır Üzerine Bir Alan Araştırması. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 66-67, s. 159-197.
- Erdoğan, Ü. (2006), *Demokrat Parti ve 1960 İhtilali*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Erman, T., Özaloğlu, S., (Der.), (2017), *Bir Varmış Bir Yokmuş- Toplumsal Bellek, Mekân ve Kimlik Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Eroğul, C. (2014), *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İstanbul: Yordam Kitap.

- Evsile, M. (2018), Demokrat Parti'nin İktisadi İstiklal Mücadelesi. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:2 (3), s. 61-75.
- Gaytancıoğlu, S. (2011), *Demokrat Parti İktidarı ve Vatan Cephesi*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Gülmez, N., Aşık, S. (2014), 27 Mayıs 1960 Darbesi Sürecinde Havadis Gazetesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:12 (2), s. 72-96.
- H. Bayram Kaçmazoğlu, H.B. (2012), *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, İstanbul: Doğu Kitabevi
- Halbwachs, M. (2017), *Kolektif Hafıza*, (Çev. B. Barış), Ankara: Heretik Yayınları.
- Halbwachs, M. (2018), *Kolektif Bellek*, İstanbul: Pinhan Yayıncılık
- Hilal, Y. (2019), *Milli Birlik Komitesi ve 1961 Sonrası Komite Üyelerinin Faaliyetleri (1960-1965)*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Huyssen, A. (1999), *Alacakaranlık Anılar*, (Çev. K. Atakay), İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Kaçmazoğlu, H.B. (2012), *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Karaömerlioğlu, A. (1998), *Bir Tepeden Reform Denemesi Çiftiği Topraklandırma Kanununun Hikayesi*, Sayı:107, s.31-47.
- Karpat, K. (2010), *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Kaynar, M.K. (2017), *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, Birinci Basım.

Kılıç, C. (1995), *Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Kılıçbay, A. (1991), *Türk Ekonomisi*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
Kırkpınar, L. (2018), *Demokrat Parti (DP) ve Din-Siyaset İlişkisi (1946-1960). Çağdaş*

Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 36, ss. 349- 359.

Kocabaş, S. (2014), *27 Mayıs Rejimi 1960- 1961*, İstanbul: Yeni Zamanlar Dağıtım.

Kocabaşoğlu, U. (2000), *6/7 Eylül Olaylarından Sonra Hasar Tespit Çalışmaları Üzerine Birkaç Ayrıntı. Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı: 81, s. 45.

Lewis, B. (1988), *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Çev. M. Kıratlı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Makal, M. (2005), *Köy Enstitüleri ve Ötesi*, Ankara: Piramit Yayıncılık.

Neyzi, L. (2014), *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Nora, P. (2006), *Hafıza Mekânları*, (Çev. M. E. Özcan). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Obuz, Ö. (2015), *Halkevlerinin Kapatılmasının Türk Basınına Yansımaları*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı:4, ss. 499- 515.

- Olick, J.K. (2014), Kolektif Bellek: İki Farklı Kültür. (Çev. M. Gümüşdoğmuş), *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, Sayı: 1(2), ss. 175-211.
- Oran, B. (2009), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt-I, 1919-1980)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Örtülü, E. (1974), *Üç İhtilalin Hikayesi*, İstanbul: Milli Ülkü Yayınevi
- Özcan, G. (2014), Demokrat Parti Döneminde Maliye Politikaları. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:12 (2), s. 261-274.
- Özdağ, Ü. (2004), *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, İstanbul: Boyut Yayın Grubu.
- Sancar, M. (2007), *Geçmişle Hesaplaşma: Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Sander, O. (2012), *Siyasi Tarih*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Schudson, M. (2007), "Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri", *Bellek: Öncesiz, Sonrasız. Cogito Düşünce Dergisi*, Sayı: 50, s.179-199.
- Sönmez, S. (2012), *Sinema ve Toplumsal Bellek, Son Dönem Türk Sinemasında Travmatik Temsiller*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Susam, A. (2015), *Toplumsal Bellek ve Belgesel Sinema*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Süleyman, İ., Haytoğlu, E. (2011), *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Ankara: Anı Yayıncılık.

- Taşçı, H., (2014), *Bir Hayat Tarzı Olarak Şehir, Mekân, Meydan*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Toker, M. (1970), *Tek Partiden Çok Partiye*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Toprak, G. N. (2008), *Cumhuriyetin İlk Döneminde Türk Eğitim Sistemi ve Köy Enstitüleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon
- Tören, T. (2006), *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Traverso, E. (2009), *Geçmiş Kullanma Kılavuzu. Tarih, Bellek, Politika*, (Çev. I. Ergüden), İstanbul: Versus Yayınları.
- Tunaya, T.Z. (1998), *İslamcılık Cereyanı, C. III*, İstanbul: Yenigün Basımcılık. Turan, Ş. (2003), *İsmet İnönü-Yaşamı Dönemi ve Kişiliği*, Ankara: Bilgi Yayınevi. Türkkaya A. (1969), *Amerika, NATO ve Türkiye*, Ankara: Aydınlık Yayınevi.
- Türkoğlu, P. (2000), *Tonguç ve Enstitüleri* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Uğur Çınar, M. (2017), Kolektif Anlatı ve Vatandaşlık Kimliğinin İnşasına Dair Sorular, Cevaplar ve Yeni Sorular. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, Sayı: 26, ss. 135-156.
- Üzmez, A. (2006), *İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Gelişen Olaylar Işığında Kore Savaşı ve Türkiye*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yalım, İ. (2017), *Başkent Üzerine Mekân-Politik Tezler Ankara'nın Kamusal Yüzleri*, "Ulus Devletin Kamusal Alanda Meşruiyet Aracı: Toplumsal Belleğin Ulus Meydanı Üzerinden Kurgulanma Çabası", İstanbul: İletişim Yayınları.

Yelsalı Parmaksız, P.M. (2012), *Neye Yarar Hatıralar? – Bellek ve Siyaset Çalışmaları*- Ankara: Phoenix Yayınevi.

Yetkin, Ç. (1997), *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları. Yıldız, N. (1996), Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın. *Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı:51 (1), s. 481-505.

Yıldız, N., Akandere, O. (2017), Köy Enstitülerinin İdeolojik Yapısı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:17 (35), s. 275-316.

Zürcher, E.J. (2017), *Modern Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Akşam Gazetesi, 03 Temmuz 1951.

Akşam Gazetesi, 13 Ağustos 1930.

Akşam Gazetesi, 5 Temmuz 1951.

Akşam Gazetesi, 6 Eylül 1930.

Basın Ekspres Gazetesi 6 Eylül 1955

Cumhuriyet Gazetesi 15 Ağustos 1946

Cumhuriyet Gazetesi 26 Mayıs 1950

Cumhuriyet Gazetesi 27 Temmuz 1950

Cumhuriyet Gazetesi 28 Mayıs 1964

Milliyet Gazetesi 13 Aralık 1950

Milliyet Gazetesi 27 Temmuz 1950

Vatan Gazetesi, 20 Temmuz 1946.

Vatan Gazetesi, 8 Eylül 1955.

EKLER**EK-1 DEMOKRASİ VE ÖZGÜRLÜKLER ADASI'NA AİT FOTOĞRAFLAR**

Fotoğraf 1: Yassıada'da yargılamaların yapıldığı mahkeme salonu.

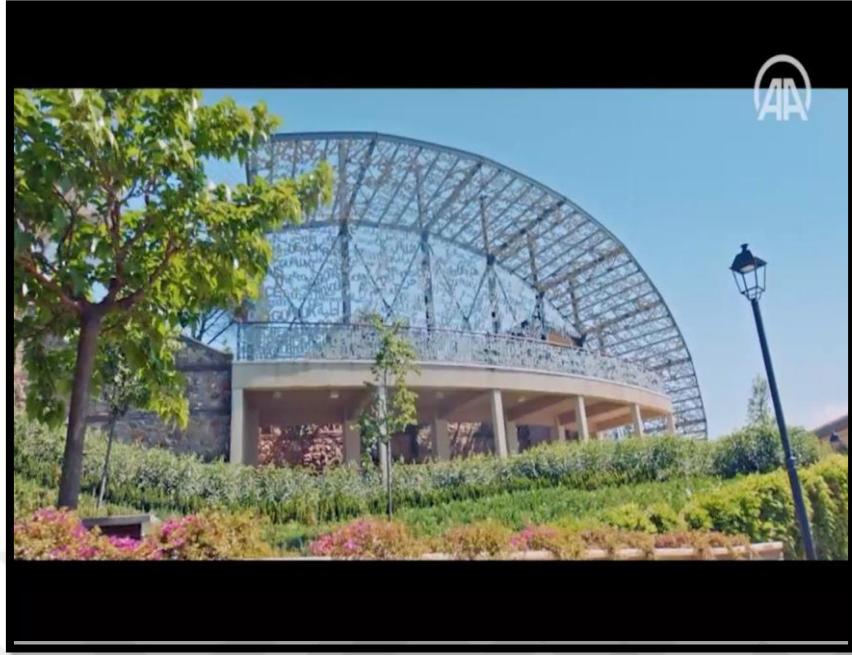
Fotoğraf 2: Yerine ulaşmayan mektuplar anıtı

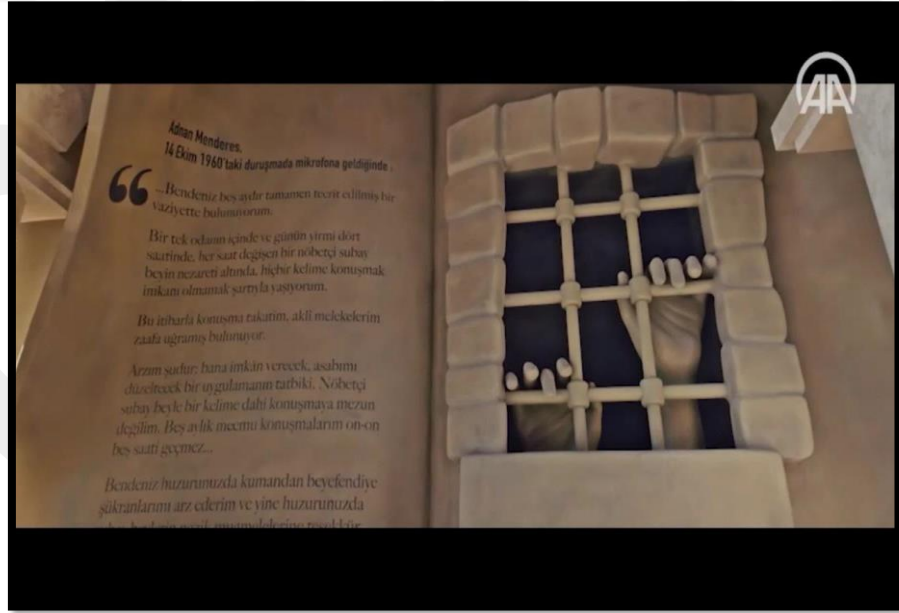
Fotoğraf 3: Mahkumların Ada'ya getirilirken alıkoyulan bavullarını simgeleyen bir yapı.

Fotoğraf 4: Geçmişten bugüne Ada tarihinin yazılı ve görsel anlatıldığı bölüm

Fotoğraf 5: “Özgürlük” kelimesinin tüm dünya dillerinde yazılı olduğu kabartma.

Fotoğraf 6: Adnan Menderes'in 14 Ekim 1960 günü yaptığı savunmasından bir bölüm.

Fotoğraf 7: 24 metrelik deniz feneri. Çevredeki adalardan ve İstanbul'un yakın kıyılarında deniz fenerinin ışıkları görülebiliyor.

Fotoğraf 8: Adnan Menderes'in Yassıda'da tutuklu kaldığı odayı temsilen.

Fotoğraf 9: Adnan Menderes'in 17 Şubat 1959 tarihinde Londra Antlaşması için İngiltere'ye doğru giderken geçirdiği uçak kazasını temsilen bir fotoğraf.

XXXXXS
GCPS

TURNITIN RAPORU

Tez

ORJINALLIK RAPORU

% 13	% 10	% 2	% 7
BENZERLIK ENDEKSI	INTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BIRINCIL KAYNAKLAR

1	dergipark.org.tr İnternet Kaynağı	% 1
2	www.haberturk.com İnternet Kaynağı	% 1
3	Submitted to Canakkale Onsekiz Mart University Öğrenci Ödevi	% 1
4	www.cnnturk.com İnternet Kaynağı	% 1
5	bizden.net İnternet Kaynağı	% 1
6	www.nigde.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
7	acikarsiv.ankara.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
8	ds.anadolu.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
9	old.boell-tr.org İnternet Kaynağı	<% 1

10	www.yyu.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
11	www.ogunhaber.com İnternet Kaynağı	<% 1
12	Submitted to Ardahan Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
13	dergipark.gov.tr İnternet Kaynağı	<% 1
14	www.atam.gov.tr İnternet Kaynağı	<% 1
15	Submitted to Kocaeli Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
16	issuu.com İnternet Kaynağı	<% 1
17	www.akademikbakis.org İnternet Kaynağı	<% 1
18	ÖMER OBUZ. "HALKEVLERİNİN KAPATILMASININ TÜRK BASININA YANSIMALARI", Journal of International Social Research, 2015 Yayın	<% 1
19	sosyoteknik.selcuk.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1

20	Submitted to Ankara University Öğrenci Ödevi	<% 1
21	www.aa.com.tr İnternet Kaynağı	<% 1
22	Submitted to Bilkent University Öğrenci Ödevi	<% 1
23	Submitted to Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitü Öğrenci Ödevi	<% 1
24	hakikatadalethafiza.org İnternet Kaynağı	<% 1
25	postkolonyalteorivesinema.blogspot.com İnternet Kaynağı	<% 1
26	YILDIZ, Nihal and AKANDERE, Osman. "KÖY ENSTİTÜLERİNİN İDEOLOJİK YAPISI", Dokuz Eylül Üniv. - Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enst., 2017. Yayın	<% 1
27	kolajart.com İnternet Kaynağı	<% 1
28	Submitted to Ataturk Universitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
29	Submitted to Erciyes Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1

30	konservatuvar.ege.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
31	Submitted to Beykent Universitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
32	Submitted to Istanbul University Öğrenci Ödevi	<% 1
33	Submitted to Toros Āniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
34	www.anadoludanmesaj.com İnternet Kaynağı	<% 1
35	BİROL, Sinem. "1961 Anayasasında ifade özgürlüğü", İstanbul Üniversitesi, 2012. Yayın	<% 1
36	www.momentdergi.org İnternet Kaynağı	<% 1
37	Submitted to European University of Lefke Öğrenci Ödevi	<% 1
38	SOLAK, Sevcan GÜLEÇ. "MEKÂN-KİMLİK ETKİLEŞİMİ: KAVRAMSAL ve KURAMSAL BİR BAKIŞ", KIRGIZİSTAN-TÜRKİYE MANAS ÜNİVERSİTESİ, 2017. Yayın	<% 1
39	tr.wikipedia.org İnternet Kaynağı	<% 1

Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bl., 2017.

Yayın

50	haber.sol.org.tr İnternet Kaynağı	<% 1
51	Submitted to Baskent University Öğrenci Ödevi	<% 1
52	alperensaka.tr.gg İnternet Kaynağı	<% 1
53	Submitted to Omer Halisdemir University Öğrenci Ödevi	<% 1
54	Submitted to Ahi Evran Aniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
55	Submitted to The Scientific & Technological Research Council of Turkey (TUBITAK) Öğrenci Ödevi	<% 1
56	Submitted to Mugla University Öğrenci Ödevi	<% 1
57	ilerihaber.org İnternet Kaynağı	<% 1
58	teknopoltkalar.blogspot.com İnternet Kaynağı	<% 1
59	adudspace.adu.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<% 1
60	Submitted to TechKnowledge Turkey	

Öğrenci Ödevi

<%1

61

Submitted to Galatasaray University

Öğrenci Ödevi

<%1

62

mns02.blogspot.ru

İnternet Kaynağı

<%1

63

www.aydinlikavrupa.eu

İnternet Kaynağı

<%1

64

icindenampulgecenyazilar.blogspot.com

İnternet Kaynağı

<%1

65

www.antoloji.com

İnternet Kaynağı

<%1

66

www.gapgundemi.com

İnternet Kaynağı

<%1

67

Submitted to TED Üniversitesi

Öğrenci Ödevi

<%1

68

es.scribd.com

İnternet Kaynağı

<%1

69

idealimforum.blogspot.com

İnternet Kaynağı

<%1

70

Submitted to Çankırı Karatekin University

Öğrenci Ödevi

<%1

71

Submitted to Fırat Üniversitesi

Öğrenci Ödevi

<%1

72	www.yenisafak.com İnternet Kaynağı	<% 1
73	www.61haber.com İnternet Kaynağı	<% 1
74	derssonu.com İnternet Kaynağı	<% 1
75	www.aktifhaber.com İnternet Kaynağı	<% 1
76	kazimsaglam.com İnternet Kaynağı	<% 1
77	Submitted to Ondokuz Mayıs Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
78	el-aziz1.tripod.com İnternet Kaynağı	<% 1
79	Submitted to İstanbul Gelisim University Öğrenci Ödevi	<% 1
80	www.scribd.com İnternet Kaynağı	<% 1
81	Submitted to Suleyman Demirel University Öğrenci Ödevi	<% 1
82	YILMAZ, Durmuş and AKHAN SÜNTAR, Nadire Emel. "İlk dönem halkevlerinin eğitim faaliyetleri "Konya Halkevi örneği"", KARAM-DER, 2011. Yayın	<% 1

83

Submitted to Bahcesehir University

Öğrenci Ödevi

<%1

84

Submitted to Yeditepe University

Öğrenci Ödevi

<%1

Alıntılarını çıkart

Kapat

Eşleşmeleri çıkart

Kapat

Bibliyografyayı Çıkart

Kapat

XXXXXS
GCPS

ÖZGEÇMİŞ**Adı ve Soyadı:** Seval Özdemir**Doğum Yeri ve Tarihi:** Yenimahalle, 10.06.1991**Öğrenim Durumu:**

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans			
Yüksek Lisans	Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi	Atılım Üniversitesi	2020

İş Deneyimi:

Çalıştığı Yer	Görev	Yıl

Yabancı Diller: İngilizce**Yayımlar:** -**E-posta:** ozdemrseval@gmail.com**Telefon:**